

בתורה ששל תורה

פרפראות עה"ת משלחן ומבאר רבותינו נבג"מ יו"ט ע"י חבורת אברכים דקהילת הסידי סאטמאר בארה"ק

6:32	הדלה"נ
8:25	מוצש"ק
4:51	עלות השחר
6:03	נץ החמה
8:32	סווק"ש א'
9:20	סווק"ש ב'
10:26	סוורת
12:38	חצות

כס"ד

חצות בליל פסח 12:37

בדד וידום סגור ומסוגר כי נטל עליו. והיושב בסתר הוא עליון במעל' והוה זאת תהי' תורת המצורע הוא המוציא רע מנפשו ע"י לימודו ומכניס הטוב בלבו ואמר התרגום תורת המוציא הרע הזה הוא אורייתא דסגירא לישב סגור ומסוגר ביום טהרתו אז והובא אל הכהן לעילא: (תפארת שלמה)

זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו. ונ"ל עפימ"ש בספה"ק דגל מחנה אפרים בפרשת תזריע שבשפלונו זכר לנו, שכשהאדם נעשה בעצמו בבחינת שפלות וענווה אז זוכה להשראת השכינה וסיים, שע"י יורד השפעות וחיים לכל העולמות, עכ"ד, ולכן המצורע ביום טהרתו שנעשני עניו ושפל בעיניו, וכפירש"י והובא אל הכהן זוכה להיות בבחינת כהן, בבחינת משפיע, חיות והשפעות טובות לכל העולמות. (עטרת יהושע)

ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא אפ"ל דנודע דלפעמים מחמת גדול יראה נופלים שער ראשו וכמו שאמר במדרש (תנחומא בשלח יז) שאחד ראה את הנחש ונפלו שערות ראשו מפחדו זה שרמו הפסוק כאן ואיש כי ימרט ראשו רוצה לומר מחמת יראת השם יתברך נפלו לו שער ראשו אזי קרח הוא טהור הוא וכן לפעמים מחמת גדול האהבה נופלים שער ראשו והוה שאמר ואם מפאת פניו ימרט ראשו רצה לומר מגודל אהבתו יתברך אזי גם כן גבח הוא טהור הוא והגם שהוא במדריגה גדולה כזו שמפחדו ואהבתו יתברך שמו נפלו שערות ראשו מכל מקום סיים על זה עוד ואמרו (ויקרא יג מב) כי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן וגו' רצה לומר שמכל מקום יכול להיות שהיה בנגע לבן וגו' ואז איש צרוע הוא טמא הוא ח"ו. (רבי צבי הירש מזידיטשוב ז"ע)

זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן. בשם הרה"ק מהרצ"ה מאלכסנדר זצ"ל שאמר שענין טהרת מצורע ע"י כהן והנה צרעת בא על עון לה"ד והנה זה המדבר לה"ד הוא אומר אמת שאינו יכול לסבול מה שמשמע שחבירו דיבר עליו סרה ומספר לו, ומדת אהרן הכהן ע"ה ה' להיפוך לרדוף שלום אפ"ל בין שני שונאים במה שסיפר מאחד על חבירו דברים שלא אמר עליו מעולם ועי"ה ה' מעורר בהם אהבה ועשה שלום ביניהם, ואמרה תורה"ק שיה ענשו של מגידי אמת שרפואתו יהי' ע"י הרודף שלום שמוכרח להגיד שקר כדי לשום שלום ודפח"ח:

וצוה הכהן ולקח למטהו וכו' ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. ופירש"י אם ה' מגביל עצמו כארז. ישפיל עצמו כאזוב. ואמר החי' הרי"מ זצ"ל ד"ל להיפך ג"כ מי שמכניע עצמו כאזוב יגביל עצמו כארז. כי לפעמים צריכין כפרה על העניויות. למשל אם בא עני לאחד ומבקשו שיעשה לו טובה. משיבו מי אנכי שאוכל לעשות לו טובה. אבל לעשות טובה ואינני מכובד כלל בעיני הבריות ואע"פ שאם אחד יפגע בכבודו ירד עמו עד לחייו. אבל לעשות טובה לחבירו שפל הוא בעיניו ועל עניויות כזה צריכין כפרה. ודפח"ח:

ניצוצות

מפני מה הנה' נוצים כל כף פשהקה דבר עקיף לשון הרע, בשעה שהנה' מקבל פחיתו' טוב לשון הרע על אחרים?

עוד נראה שחש הכתוב להקדים נגע הבגד ואחר כך נגעי אדם, שאז הייתי אומר כי נגע הבגד בא על עון קל, ונגע אדם בא על עון חמור, ולא על עון עצמו שיתחייב לבא נגע על האדם בא על הבגדים לצד הרחמים, ולזה הקדים הכתוב ואמר נגעי אדם, לומר כי גם צרעת הצריכה לבא לאדם, בעל הרחמים מביאה בבגדים, אולי ישוב ורפא לו מבוא עליו, ועדיין אני אומר דלמא על עון חמור באים נגעי אדם, ועל עון קל באים נגעי בגדים, והתורה סידרה החמור תחלה שהם נגעי אדם, ואחר כך הקל שהם נגעי בגדים, אם כן היה לו לסדר משפט הבגדים אחר משפט אדם וטהרתם, וכמו שכתבתי למעלה, והבן:

והוה זאת תהי' תורת המצורע רוצה לומר העסק התורה של המוציא רע מה תקנתו והובא אל הכהן שהתורה הזאת מובאת אל הצדיק שהיה מחשבתו לעסוק בתורה וכו"ל ויצא הכהן כו' הצדיק צריך לתקנו ולהחזירו בתשובה ומחמת גדול האור והדביקות של הצדיק בלתי אפשרי לאדם השפל לקבל ממנו תשובה ואמר הכתוב ויצא הכהן פירוש שצריך להטות את עצמו ולרד ממדרגתו * אל מחוץ למחנה פירוש אל האדם השפל הזה שיצא חוץ למחנה השכינה שהפריד את עצמו מהקדושה על ידי חטאיו * וראה הכהן היינו הצדיק בראייתו הקדושה ושכלו שמשים עינו עליו * והנה נרפא על ידי הצדיק המשרה עליו קדושה בראייתו. (נועם אלימלך)

וידבר גו' זאת תהי' תורת המצורע וגו'. אפשר לומר שהתורה"ק רמזה לנו בכאן מוסר השכל והוא, הנה ידוע ומפורסם בספה"ק, אשר האיש שהוא חוטא ופוגם בפיו היינו שסיפר לה"ד וכיוצא. הוא נרגן מפריד אלוף. שהוא מפריד ומבדיל הבורא ב"ה וב"ש שהוא אלופו של עולם מהכנסת ישראל ועי"ה הוא מונע מהכנסת ישראל כל מיני טובות וברכות עד לאין שיעור, וכשישים אל לבו לשוב מזה צריך לתקן מה שפגם. ר"ל שיעשה תשובה שלימה באמת עד שיקרב ויחד הכנסת ישראל להבורא ב"ה וב"ש. ונודע כי הכנסת ישראל נקרא אז"ת. היינו ז' רומז שהיא כוללת ז' מי הבנין. א"ת רומז שהיא כוללת כל המציאות שנבראו בכ"ב אותיות התורה שהם מן אל"ף ועד תי"ו. ועל כן בתשובתו השלימה יתקן מדת זא"ת שהוא הכנסת ישראל ויקרב אותה להבורא ית'.

ונ"ל דשני תולעת רומז עוד שמלבד שלא יתגאה אך יהי' כאזוב לא סגי בהכי אלא גם יבייש עצמו ויפתח פיו ושפתיו מרחשו קמ"ל רבי ולא יבטיש מלשאלו ואם יצחקו עליו צעירים שהרי לפעמים מרוב ענותנותו ונפשו כעפר על כן לא יפתח פיו וא"כ תורה מה תהי' עליו ולא הביישן למד ואחז"ל [ברכות ס"ג ע"ב] אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה, ע"כ נמשל כשני תולעת מה תולעת אין כחה אלא בפה [שע"י מ"א ורש"י שם] וכחוט השני שפתותיו וק"ל. [תק"ף, שבת ר"ח אייר:] (חתם סופר)

א"י זאת תהי' תורת המצורע. ותרגום אונקלוס דא תהא אורייתא דסגירא. הנראה לרמז בזה כי בא להורות לנו שאם יבא ויעלה ויגע לאיה מעלה ומדריגה ע"י לימודו התורה לשמה ועבודתו התמימה לשמה לבל יצעק וירום בחוץ קולו לגלות צדקתו ולהשמיע תוכחתו ברבים רק ישב

עוד במדרש רבה (ויק"ר פ"ז א') ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם (ויקרא יד לד) זה שאמר הכתוב (תהלים ע"ג [עג א]) אך טוב לישראל אלקים לברי לבב. נ"ל כי הפסוק אך טוב לישראל וגו', יש לפרש כי אלקים שהוא דין, גם כן טוב לישראל כי לישראל אוהבי שמו כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, רק זו אם הם ברי לבב, דיינו זך לבם באמונה ולבם נכון בטוח בה' שהכל לטובה, כמו ר' עקיבא (ברכות ס' ע"ב), ונחום איש גם זו (תענית כ"א ע"א), אז באמת נהפך הכל לטובה, והבן. והנה המופת וראיה לזה נתינת הנגע בקירות הבית, דנראה שהיא מכה משולחת שלא כדרך הטבע בשצף קצף, ובאמת ביארו רז"ל (ויק"ר פ"ז ו') כי הוא לטוב לישראל כדי שימצאו מה שהטמינו האמוריים, ועל פי זה יתבאר המדרש, ודוק היטב כי נכון הוא בס"ד: (ישמח משה)

והנה, כשחטא ומטמא את לבו אז הח' קודם לט', סוד ח"ט, ואות ט"י תראשי תיבות ט'מא, ובהצטרף עם ח"ת הרי ח"ט. אבל כשמהפך את לבו מטמא לטהור ומרע לטוב, נעשה מהט' ט'הור וגם ט'וב. והנה במלת "טוב" הרי ט' תחלה, אחר זה ו"ב עולה ח', הרי ט' קודם לח', כי הט' ט'הור ט'וב בראשיתו, וכולא בתר רישא גרידא. והוה שנאמר ועפר אחר יקח ו"טח" את הבית, להפך מ"חט" סוד "טח", ואם ישוב הנגע וגו' ואחרי הטוח וגו', אז סימן שלא שב באמת, טמא הוא וגו'. ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי ה"טח" וגו' (אז) "וטהר" הכהן את הבית, כי זה לאות שנעשה טהור, ומ"חט" נעשה זכיות להצטרף ל"טוב" לאלוף העולם. והוה שנאמר ולקח ל"חטא" את הבית, שהוא לשון טהרה ונקיות, כתרוממו לדכאה, כי מחטא שהוא טמא נעשה טהור, והבן: (ייטב לב)

וד"ש הכתוב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם, ר"ל אם לא תאמינו בי כלי הארץ ותדמו בנפשכם כי היא "אחותכם", מכח ועוצם ידכם ואתם הבעלים, אז יהיה בו נגע צרעת. ועל זה אמר המדרש אך, ר"ל אכין ורקין מיעוטיין והיינו שאם תמעוטי את עצמיכם, ותדעו בידיעה נאמנה כי לה' הארץ ומלוואה ולא כח ועוצם ידכם עשה את החיל הזה, כי אם הקב"ה עושה ויעשה לכל המעשים בהתגהח פרטיות ואין זולתו, אז טוב לישראל, שתתברכו חוץ לדרך הטבע בכל מיני השפעות טובות, ויתרומם קרן התורה וקרן ישראל בגאולה שלימה כן יהיה יצרון: (קדושת יו"ט)

זאת תהי' תורת המצורע וגו'. מצורע הוא האדם המנוגע בתחולאי הנפש, ביום טהרתו שהוא בא ליטהר ולשוב אל קונו ולבוראו, תנאי הוא הדבר, תהיה בהוייתו תהא, שיעשה הויה וקיום לתורתו שיתנהג בביתו ובכל מקום בואו ע"פ התורה שלמד, ומשא"כ אם בצאתו חוצה לה לא יתנהג ע"פ דרכי ההלכה אין קיום לתורתו ולתשובתו. (דברי יואל)

וצוה הכהן ולקח, וגו' עץ ארז וגו', ע"י ברש"י שפירש שהנגעים באים על גסות הרוח והנה אע"פ שעץ ארז מרמז על גסות הרוח, מ"מ ללמדנו בא שלפעמים יש לאחוז במידת הענוה לצורך עבודת ה' אז יוגבה לבו בדרכי ה'.

זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו. דעיקר תורת המצורע הוא ביום טהרתו כשהוא חוזר למחנה ישראל וחוזר אצלו הנסיון לדבר לשה"ר, דאז מתפעל מהפיקו וגובר על יצרו הרע ומהפכו לטוב. (שפתי צדק)

טעם נחמד למה נקרא שבת הגדול

מספרי דבי רב ספ"ה ק דברי יואל

עוד יש לתת טעם למה שנקרא שבת הגדול, עפ"י מה שאמרו ז"ל (ערכין ט"ו ע"ב) תנא דבי ר' ישמעאל כל המספר לה"ר מגדיל עוונות כנגד ג' עבירות ע"ז ג"ע ושפ"ד כתיב הכא לשון מדברת גדולות (תהלים י"ב) וכתוב בע"ז (שמות ל"ב) אנא חטא העם חטאה גדולה בג"ע כתיב (בראשית ל"ט) גדול עוונתי מנשוא, ע"כ. מבואר מזה כי חטא עבודה זרה נמיי קרוי חטא גדול. והנה כשנצטוו ישראל לקחת להם שה לקרבן פסח והזרים משה תחלה לפרוש מן הע"ז שהיו טועים אחריה במצרים, וכמו שדרשו ז"ל במכילתא משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן למצוה. וכבר נתבאר בדברינו לעיל כי מאהבת הנס שנעשה להם באותו שבת בלקיחת הקרבן פסח ששולקיים מצות מילה מיד, וע"ד שאמרו ז"ל במגילה הדר קבלוהו בימי אשורוש, ופירש"י מאהבת הנס. וא"כ גם אותה תשובה שעשו במה שפרשה מעבודה זרה היתה תשובה מאהבה, וע"י כן נתהפך להם עון הע"ז לזכות, כאמרם ז"ל (יומא פ"ו ע"ב) שבתשובה מאהבה מתהפכים הודונות לזניות. ומסתברא דכשם שחטא עבודה זרה קרוי גדול, כדיליף בגמרא מדכתיב ביה חטאה גדולה, ה"נ כשעושים תשובה מאהבה על חטא זה והוא הנפח לזכות, בדין הוא שיקרא זכות גדול. ובה מצאנו טעם נכון על שקורין שבת זה בשם שבת הגדול, לפי שבשבת זו משכו ישראל ידיהם מעבודה זרה, ועשו תשובה מאהבה, ובה ניתוספה להם זכות גדולה. (דברי יואל תמוז)

ביאור הדברים מספרי דבי רב

ספ"ה ק דברי יואל

מה שייכות יש לפרשת זבה לאלו שדוחקים את הקץ, האם מותר לדחוק את הקץ ע"י תפלות ותחנונים?

ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וגו' במד"ר (פ"ט ה') זשי"ה (דה"י ב' ט"ו) וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת וללא כהן מורה וללא תורה, ומי נתנבא הפסוק הזה עזריה בן עידו הנביא אמר עתידים ימים לבא לישראל ללא אלקי אמת כיום ששמעו אותו הדור כך רפו ידיהם, יצאתה ב"ק ואמרה (ישעי"ל"ה) חזקו ידי רפות וכו', ידים שהם נראות כאילו רפות, וברכים כושלות אמצו שהם נראות כאילו כושלות. אמרו לנמהרי לב (שם) וכו' ר' יהושע בן לוי אמר כגון אלו שהם דוחקים את הקץ, שנאמר (בראשית כ"ד) ותמרה ותורד כדה, חזקו אל תיראו, לפי שהיו ישראל אומרים היתה לי דמעתי וגו' באמור אלי כל היום איה אלקיך. יצתה בת קול ואמרה להם הנה אלקיכם נקם יבא, מי שעתיד לשלם גמולם של אוה"ע וכו' הוא יבא ויושיעכם. וימים רבים לישראל, וכי ימים רבים הם אלא ע"י שהיו ימים של צער לפיכך הוא קורא אותם רבים וכו', והדין פסוקא ואשה כי יזוב זוב למה ימים רבים, תני רבי חייא ימים שנים רבים שלשה וכו', ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ריה"ג ומה האשה הזו ע"י שפירשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה נדה, אנו שפירשו מבית חיינו ומבית קדשינו ותפארתינו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצים וכמה עיבורים על אחת כמה וכמה, ע"כ. והמדרש הזה אומר דרשוני וחיו, חדא מה שייכי כל דרשות אלו לענינא דזבה, ועוד צריך ביאור דנקט שני מקראות שנאמרו בזמנים שונים ודורשן באמת, שהרי נבואת עזריה בן עידו וימים רבים לישראל וגו' נאמרה בימי אסא מלך יהודה, ואילו חזקו ידי רפות אמר ישעי"ל הנביא על לעתיד, וכיצד כוללם המדרש בחדא מחתא (ועייני ביפה תואר מה שכתבנו בזה).

ב) היפה תואר הקשה על הא דדרש אמרו לנמהרי לב אלו שהם דוחקים את הקץ, וא"ת והא אלה רשעים הם דהא אמר בשלהי כתובות ובמדרש חזית (שהש"ר פ"ב י"ח) בפסוק השבעתי אתכם שישראל מושבעים ועומדים

שלא ידחקו את הקץ, ותיריך זהכא מיירי שדוחקים את הקץ בתפלה ובתחנונים. ואעפ"י שרש"י פירש שם שלא ידחקו שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי אין נראה כן וכו', גם מסברא נראה שאין איסור בהרבות תחנונים, שהרי אנו מתפללים תמיד על הגאולה, עכ"ל היפה תואר ז"ל. אמנם אין נראה לדחות דברי רש"י ז"ל לגמרי, וכבר ביאר ק"ז זלה"ה (בישמח משה על שה"ש הנדמ"ח) שכוונת רש"י ז"ל שאסור לדחוק את הקץ ע"י השבעת השמות הקדושים. וכ"כ החתם סופר זלה"ה, ובספרי (ויאל משה מאמר ג' שבועות סימן כ"ז) כתבתי קשה להעמיס פירושם בדברי רש"י ז"ל, שכתב שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי ולא הזכיר כלל השבעת שמות. ופירשתי כוונת רש"י ז"ל ע"י המבואר בפרק הפועלים (ב"מ פ"ה ע"ב) שר' חייא ובניו היה בכח תפלתם להכריח את ביאת המשיח שלא בזמנו, ותפלה כזו היא בגדר דחיקת הקץ ואנו מושבעים ועומדים עליה. ולפי פירושינו שאסור לדחוק את הקץ בתפלות ובתחנונים שבכוחם להכריח את הגאולה, א"כ הדרה קושית היפ"ת ז"ל לדוכתא, דדרש אמרו לנמהרי לב אלו שהם דוחקים את הקץ, אטו ברשיעי עסקינן דעברי אשבעה דרחמנא, שהשביע את ישראל שלא ידחקו את הקץ.

ג) גם מה דמייתי המדרש ראה דנמהרי לב הם הדוחקים את הקץ מדכתיב ותמרה ותורד כדה אין מובן, דמשמע מדבריו כי ממקרא זה יש ראה לדעתו, ולכאורה מאי ראה היא זו, אם משום שנאמר בה לשון מהירות, הלא מקראות רבים יש שנאמר בהם לשון מהירות, ומדוע נקט מקרא זה דוקא.

ד) יל"ד בדברי הכתוב וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת, דהוה סגי למיכתב וימים רבים וגו' ללא אלקים, ואנחנו נדע כי אלקים הוא אמת דחותמו של הקב"ה אמת.

ולבא לביאור הענין נקדים ליישב מה שכלל במדרש שני הפסוקים יחד, אף שנאמרו בזמנים שונים (קושית א'), דהנה המפרשים ביארו מה שנתנבא עזריה הנביא לפני אסא המלך וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת, שהכוונה על זמן רחבעם ואביה שהיו ישראל עוברים ע"י, ובעת שמלך אסא חזרו ישראל בתשובה, וכ"פ רש"י ז"ל וימים רבים וגו' עד שבאת אתה. והנה נבואתו של עזריה שם כתיב ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם, והזהר קשיא ליה לבעל המדרש דכיון שכבר עשו ישראל תשובה בימי אסא מדוע רפו ידיהם, עד שהוצרך לעוררם ולחזקם מרפיון ידים, ומשום הכי דרש שיש כאן במקרא זה גם נבואה על הדורות האחרונים שלפני ביאת במשיח, שיהיו ישראל ללא אלקי אמת ללא כהן מורה וללא תורה, והיתה קבלה ביד בעל המדרש כי מקרא זה נאמר על הדורות הללו, וכאשר בעינינו באינו בדרו שפל זה. ונשים ששמעו ישראל מה יגיע אליהם בטרם ביאת המשיח רפו ידיהם, ולפיכך נאמר להם ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם, ולפיכך הביא נמי הך קרא דישעי"ל חזקו ידים רפות שנאמר לעורר את הדורות שבעיקבתא דמשיחא, לבל יפול רוחם מגודל השפלות, ושפיר שייכי הני קראי להדדי, דתרווייהו בענין אחד שנאמרו.

ובדרך זה יתבאר גם מה שנתנבא עתידים ימים לבא לישראל ללא אלקי אמת (קושיא ד'), דהנה איתא במדרש (ויקרא רבה פרשה כ"ז י"א) א"ר לוי אף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר כן שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקים בעצות על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אנו איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ואח"כ להם שנאמר תליצבו מלכי ארץ וכו'. והקשו המפרשים וכי כל כך טפשים הם שיצאו להלחם בהקב"ה, הלא ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה', והכל יודעים את כבודו ואת גדלו, ואין להעלות על הדעת שיחשבו אולת כזאת. ואם אינם מאמינים כלל בהקב"ה, מה שייך לומר שיזדווגו בפטרון שבהם, בעוד שהם כופרים ואינם מאמינים שיש להם פטרון. ופירשו דהכוונה שייכנסו מחשבות מיוחדות בלבנות

בני ישראל להפרידם מתורת ה' ומקיום המצוות, ובכך הרי הם נלחמים בהקב"ה כביכול. וזו היא מלחמת גוג ומגוג על מלך המשיח, להעביר את בני ישראל על אמונתם ודתם, וכבר התחילו חיילותיו להתייצב על ה' ועל משיחו, וזו היא ההכנה למלחמת גוג ומגוג, והמלך המשיח יעמוד כנגדם ויכניעם ב"ב.

והנה איתא בגמרא (סנהדרין צ"ז ע"א) דור שבן דוד בן בא וכו' והפכה כל המלכות למינות ואין תוכחה מסייע ליה לר' יצחק דא"ר"י אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות אמר רבא מאי קרא (ויקרא י"ג) כולו הפך לבן טהור הוא, ע"כ. וצ"ב להבין על איזה מלכות כוונתו, אם על מלכות האומות, א"כ מאי קאמר ואין תוכחה הלא אין שייך בהו כלל ענין תוכחה, כדכתיב (משלי ט') אל תוכח כלל ובזוקיך דנורא על התנדב"א (ח"ב פט"ז) פירש אומרם ואין תוכחה שאין בר ישראל יוכל להתווכח עמהם להשיב להם תשובה ניצחת כהוגן להוציא המינות מלבם, עכ"ל. וכאשר רואים בעוה"ר שאין בכוחינו להוציא את המינות מלב האפיקורסים אמנם גם לפי זה אכתי א"י לומר דקאי על אומות העולם, שהרי יהיה סימא דכאשר התהפך המלכות למינות וכו' יבא בן דוד, ואי באוה"ע קא מיירי מאי איכפת להו בביאת המשיח, הלא אין הם מצפים אליו ואין הוא בא אליהם, ואף שאמה"כ אליו גוים ידרשו (ישעי"ל י"א), היינו אחרי שיבא מלך המשיח, ויהיה תיקון העולם, אבל קודם לביאתו לא שייך גבייהו כלל, ואין תחלה ביאתו במה שתהפך מלכות העכו"ם למינות וכו'. ותו דאם כוונת המאמר על כל האומות, הול"ל מלכיות לשון רבים, ואם נתכוון לאומה אחת לא נתפרש על איזה אומה קאי. וע"כ נראה לומר דהנה חז"ל ברוח קדשם רמזו בדרשותיהם דברים רבים על העתיד, ובטרם בוא הזמן שעליהם מוסבים דבריהם לא ידעו ולא הזינו פירוש דבריהם על בורני, עד שבא אמת הזמן שעליו רמזו ונודע למפרע עומק כוונתם. והכי נמי צ"ל שחכז"ל התנבאו במאמר זה על תוקף הגלות בעיקבתא דמשיחא, אשר בעוה"ר תעמוד טרם ביאת המשיח גלות של מלכות המינות של ישראל, ועתידה כל אותה מלכות להתהפך למינות, כאשר אנחנו רואים בעינינו שכל הנטפלים אליהם נהפכו למינות, ואין תוכחה שאין בנו כח להוציא את המינות מלבם, והשתא כל המאמר מדבר בישראל.

אמנם עדיין צ"ב להבין כיצד נרמז זאת בדברי הכתוב כולו הפך לבן טהור הוא, ורש"י ז"ל פירש כולו הפך לבן טהור הוא כשפשט הנגע בכל העור כך כשנהפכה כל המלכות למינות תבא גאולה. אמנם אכתי צ"ב כיצד נרמז במקרא זה שתתהפך למינות, ונראה עפ"י דברי ק"ז זלה"ה בישמח משה פרשת תזריע עה"פ כולו הפך לבן טהור הוא, לפי מה שנתבאר בליקוטי תורה מהאר"י ז"ל ר"פ בלק שבלעם גלגול לבן ועיי"ש מה שפירש עה"פ תמות נפשי מות ישרים שם לבן גלגול נבל ושם נבל הוא נבל בלעם לבן וכו'. ועייני בליקוטי ישעיה עה"פ שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו ב'או לך ר"ת נבל ז"ל, אמנם אחר שנתקן בנבל מה שנתחיל לתקן, עיי"ש. והנה עפ"י יבואר כי לבן התחלת התיבה קודם הלמ"ד ואח"כ הבי"ת, ובלעם הבי"ת קודם ואח"כ הלמ"ד להיפך, ובגלגול הזה עדיין לא נטהר, אבל בנבל התיבה כולה מהופכת, ואז נטהר והתחיל התיקון, וז"ל כולו הפך לבן, כולו דייקא, אז טהור הוא, עכ"ל ק"ז זלה"ה.

ובדרכו אלך לפרש מאמרם ז"ל שתתהפך כל המלכות למינות, ויליף לה מקרא דכולו הפך לבן טהור הוא. דהנה רש"י ז"ל פירש מאה"כ בשירת האזינו (דברים ל"ב) בגוי נבל אכעיסם, אלו הכופרים בהקב"ה וכן הוא אומר (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו אין אלקים, ע"כ. וכן איתא בספרי (פ' האזינו) בגוי נבל אכעיסם אלו המינים וכו' והנה שירת האזינו כוללת כל העתידות שיעברו על ישראל עד ביאת המשיח (כמ"ש הרמב"ן ז"ל שם) ולזאת רמז הכתוב באומרו בגוי נבל אכעיסם שתעמוד בעיקבתא דמשיחא מלכות

המינות הכופרת בהקב"ה. והנה בתחלה היה לכן הארמי מקור השקר, אם הוא לא היה מין אלא עובד ע"י, שהרי לטעם זה גנבה רחל את התרפים ממנו כדי להפרישו מע"ז, כדאיתא במד"ר (פעי"ד ד') ואילו היה מין וכופר לא היתה מועילה כלום בגניבת התרפים. אכן בדור האחרון הזה דור עיקבתא דמשיחא נתהפך כח השקר של לכן למינות הגרוע מן הכל, כמ"ש הרמב"ם ז"ל שמינות גרועה הרבה מע"ז (עי' ברמב"ם פ"ג מהל' תשו'). והנה מינות מכונה בשם נבל כמ"ש, ונתהפך כח השקר והע"ז של לכן לנבל, וע"כ רמזו חז"ל שעתידה מלכות שתתהפך למינות במאכ"כ כלו הפך לכן טהור הוא, ולומר בעת שלבן נתכפך לגמרי ונעשה ממנו נבל שהוא מינות, כדכתיב בגוי נבל אכעיס, אז טהור הוא, כלומר שמתחילים לבא ימי הטהרה, שיהיו אחר ביאת המשיח, כדכתיב וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם.

ובזה נבא לפרש הכתוב וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת, דהנה הרמב"ם ז"ל בפיה"מ פ' חלק כתב שההגשמה רועה הרבה יותר מכפירה, שהכופר כופר הכל, אבל המגשם גרוע ממנו שמשגשם להשי"ת ח"ו (ועי' בספר הי"ד פ"ג מהל' תשובה כ"ז ובלחם משנה שם), וכן הוא בעוה"ר בדור הזה שהרבה שומרי תורה ומצוות תולים לאמר על מינות ואפיקורסות שהוא השפעה אלקית, דבר שהוא שקר גמור, וזה גרע מן הכל שמשקרים בהשי"ת לומר שקרים אלו, והוא היפך התורה והיפך האמת אשר שנה ה' בתכלית בלי שום ספק. וז"ש הכתובים רבים לישראל ללא אלקי "אמת" (קושיא ד') שתולים את השקר בהקב"ה ולא את האמת, וכיום שמעו אותו הדור כן נבהלו מאד ורפו ידיהם, כי אותו הדור היו דבוקים בהשי"ת שחותמו אמת, וברחו לגמרי מנטיה של שקר, ותלו הכל בהשגחתו יתברך, ועל כן בשמעם מה יארע לישראל בדור עיקבתא דמשיחא שזייפו ויסלפו שקרים ודברי מינות

בהקב"ה רפו ידיהם ממצב מר כזה, ויצתה בת קול ואמרה חזקו ידים רפות שיתדבקו בהשי"ת בדרך האמת, ויתחזקו לבל יפלו בדרך השקר, ואז יחזקם הקב"ה לבל יפלו ויכשלו.

ולבאר שייכות מדרש זה לפרשת זבה, נראה דהנה ידוע אשר הויבה באה מחמת חטא אדה"ר, ובשעת מ"ת פסקה מהם, ואחר מעשה העגל חזרה אליהם, ועתידה היא להבטל לעת"ל, שאז יתבטלו כוחות הטומאה, וגם הנגעים והזיבה יפסקו ויתבטלו. וא"כ נמצא כי הזיבה תלויה בגלות, שהרי כאשר נזכה להגאל שוב לא תהיה הזיבה, וע"כ מייתי דרשות אלו להכא, כשם שמביא בפרשת נגעים על הל' גליות, ובעת הגאולה עתיד הקב"ה לטהר את ישראל.

וליישב מה שדרשו אמרו לנמהרי לב אלו הדוחקין את הקץ, והקשה היפ"ת דא"כ הוה ליה לקרותם רשעים שהם עוברים על שבעת הקב"ה בדחיקת הקץ (קושיא ב'). נראה בהקדם לבאר מה דמייתי ראייה מדכתיב גבי רבקה ותמהר ותורד כדה (קושיא ג'), דהנה רבקה אמנו היתה במקום אנשי רשע, ובבית אנשי רשע בתואל ולבן הארמי, ועמדה בצדקה. ואיתא במדרש עה"כ והנערה טובת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה, אר"י ממשמע שנאמר בתולה אין אנו יודעים שאיש לא ידעה, אלא אפילו אדם לא תבע בה, ע"ש לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. ופירש היפה תואר לפי שהדומה יאהב הדומה, ועל כן לא יבחר הרשע אלא בחבורת רשעים שכמותו והצדיקים בחבורת צדיקים, ועל כן הקב"ה אוהב את ישראל שמתדמים לו בכל יכלתם וכו', ואם כן הכתוב בשבח רבקה דבר שלהיותה צדקת לא נתקררה דעת אחד מבני עירה שהיו רשעים בה, ולכן לא תבעוה לאשה וכו', עכ"ל ז"ל. ובהו יל"פ מה שאמר הכתוב ותמהר ותורד כדה, ולכאורה תיבת ותמהר יתירא לכאורה, ומאי אשמעינן

ביה. אמנם כוונת הכתוב להודיע צדקתה של רבקה, דלפי שהיתה עד עתה מסובבת באנשי רשע, והיתה חפיצה ומשתוקקת להתקרב אל הקדושה, על כן מיד בראותה לפניו איש צדיק הוא אליעזר עבד אב השתוקקה מאד להתקרב מיד אל הקדושה, ולעלות מעמקי הקליפות הם אנשי מקומה הטמאים. וזה שאמר הכתוב ותמהר, שלבה דחקה למהר ולהתקרב אל הקדושה, וע"כ הזדרזה ומהרה להוריד כדה על שכמה, כדי שתמשך מיד אל הקדושה. וע"כ זה נראה לפרש דברי המד"ר אמרו לנמהרי לב אלו שדוחקים את הקץ, שאין הכוונה על דחיקת הקץ בתפלות ובתחנונים שהרי בקרא כתיב לנמהרי "לב", משמע שלבם הם המהרים, כלומר שלבם דחוק ומשתוקק אל הקץ, אינם עושים שום פעולה נגד השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל. והשתא תו לא קשיא מידי קושית היפ"ת ז"ל, דלא מיירי הכא כלל בדחיקת הקץ ע"י תפלות ותחנונים, אלא על הנקודה שלב, הששור ונדחק בהשתוקקות אל קץ הגאולה, וכן ראוי להיות שכל אדם בישראל יהיה לבו דחוק אל הקץ. וזאת אחת מן השאלות ששואלים לאדם ביום הדין ציפית לישועה (ועי' בספרי ויוא"מ ח"א סי' ע"ט). והשתא שפיר מייתי ראייה מדכתיב גבי רבקה ותמהר וכדפירשנו שכוונת הכתוב להודיע שלבה דחקה בגודל השתוקקותה להתקרב אל הקדושה, וה"נ הכי פירוש אמרו לנמהרי לב אדם דחוק להתקרב אל הקדושה כי אנחנו בתוקף הגלות והלב משתוקק ודחוק אל קץ הגאולה, ולהתקרב אל הקדושה. והשי"ת יעזור שבמהרה נזכה לראות בישיבת ישראל, בנחת ובשמחה ובטהרת הלב ובקדושה אמיתית, בהתגלות כבוד שמים עלינו במהרה בימינו אמן. (דברי יואל תנה - נחת)

בעת ההיא נסע הרה"ק מראפשיץ להחווה ובישר לו אודות השידוך כששמע החווה שהמחותן הנו חייט הרע בעיניו קצת, ואמר בתמיה איר כאפט שידוכים אין גאס, לאחר זמן מה נסע הרה"ק מראפשיץ עוד הפעם לרבו, ולקח עמו החתן, כשראה אותו החווה אמר אה! חכם עדיף מנביא. ובעת עריכת השלחן בליל שב"ק לפני ברכהמ"ז אמר החווה, מי נאה לברך ונתן את הכנס להחתן לברך בצרצא דשבתא בסעודת היום שאל החווה שוב מי נאה לברך והבין הרה"ק מראפשיץ שרוצה ליתנו להחתן אחז בשפת חלוקו ואמר, רבי, מתיירא אני מעינא בישא, וכיבד לאיש אחר לברך. אז התבטא החווה להרה"ק מראפשיץ א כשר קרבן פסח ואכן נסתלק בערב פסח.

פעם שבת הרה"ק מראפשיץ זי"ע בשבת פר' ראה בעיר איהעל מקום מושבו של הגה"ק הישמח משה זי"ע וכאשר ערך את שלחנו הטהור הגיעו אליו אנשי מגושים והביטו מבעד לחלון על הרה"ק בבית שחוק וליצנות, והרה"ק הביט עליהם ואמר להם כתיב בפרשה ראה אנכי אתם מביטים עלי אבל אני מביט וראה עליכם ואני רואה אתכם אין שאתם מגושים ובעלי עבירה, והגה"ק הייטב לב זי"ע שהי' שם ירא ופחד שמא יהי' לזקיניו הישמח משה זי"ע הקפדה שדבר כך על אנשי העיר, הלך וספרו לזקיניו אמרו לו זקיניו הישמח משה זי"ע ווייסט וואס איך וועל דיר זאגען ער איז א ירא שמים.

בחורף האחרון עלי אדמות הראה לתלמידיו איך שכתוב בלוח השנה ערב פסח ת"ב (תענית בכורים) ושאל אז מה כתוב שם ערב פסח תשעה באב ולא הבינו במה המדובר ובאותו שנה ערב פסח נסתלק לגזני מרומים ואז הבינו שעל זה כיון שבאותו שנה בערב פסח יהיה כמו תשעה באב.

פעם אחת ישב הרה"ק רבי ישראל מבארנוב זי"ע אצל הרה"ק מראפשיץ זי"ע ובעת שישבו הוציאו את קופסת הטבאק כרגיל וגם רבי ישראל הוציא והנה לפלא ענה ואמר הרה"ק מראפשיץ למי יש כאן טבאק כל כך טוב והוישטו כולם וטאטאק שלהם כי לא ידעו למי המכוון וגם רבי ישראל הושיט ונתן את הקופסא להרה"ק מראפשיץ זי"ע ותיכף כשנתן רבי ישראל את הקופסא אמר לו הרה"ק מראפשיץ אבקשך תגיד לי איפוא גופא דעובדא היכה הוה, אמר רבי ישראל שיש לו הקופסא בירושה מרבי משה לייב מסאסוב זי"ע אמר לו הרה"ק מראפשיץ זי"ע תדע לך ותאמין לי שתיכף כשהוצאת הקופסא האט דאס מיר צולעטשעט דעם מוח.

פעם אחד היה גאון גדול איש צדיק מגדולי תלמידיו של הרה"ק מראפשיץ שייגע את עצמו בלימוד התורה, עלה פעם ברעיניו והתקנא באיזה צדיקי הדור שיושבים על מי מנוחות כמה שעות בעישון הלילקע ציבען ומיחודים יחודים וחשב שהוא גם יכמה זאת אבל מקודם יש לו להתייעץ עם רבו הרה"ק מראפשיץ וכן הוה שנסע לראפשיץ וכשהגיע לשם ראה איך שרבו לא נמצא בקו הבריאות ותלמידיו עוטרם אותו סביבות המיטה, וחשב שאין עכשיו הזמן לפרש שיחתו, והנה נענה ואמר הרה"ק

הילולא דצדקיא

הגה"ק רבי אשר ישעי' מראפשיץ זי"ע א"א
נלב"ע י"ד ניסן ער"פ

תלמיד של חתנו הרה"ק הרבי ר' נפתלי מראפשיץ זי"ע א"א. תלמידיו לעבודת השי"ת היו בעל הדברי חיים, רבי שלום מקאמינקא, רבי נפתלי מליזענסק זי"ע בניו, רבי אליעזר'ל דזיקוב, ורבי יעקב מעליצער. ורבי אברהם חיים מלינסק.

השאיר צוואה שלא להדפיס את ספריו וטעם כמזכיר אתו, אבל הוא אמר כדילהסתיר את מעשיו אמר בטעמים א' רבישלו ג' עדיות להעיד על טובו, בניו תלמידיו וספרו לי די באחת, ב, מכיון שהחסידיים הולכים לנוח בשבת אחא צ' ולקוחים ספר ומעיינים בו ומתוך כך נרדמים כשהספר פתוח ואני איני לשכב עם החסידיים במיטה.

הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע היה מרגלה בפומיה לומר בשם רבו הרה"ק מראפשיץ זי"ע שהמליץ על הפסוק תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי כשהאדם רוצה לעלות במעלות בקדושה ובטהרה בא היצר ומראה לו את כל העבירות שעשה ונתרשל האדם בזה ע"ז א הפסוק ואומר זכר ליציאת מצרים דהיינו שכמו במצרים היו ישראל משוקעים במ"ט שערי טומאה ובתוך זמן קצר נתעלו עד שנכנסו למ"ט שערי בינה.

חתנו הרה"ק רבי נפתלי מראפשיץ זי"ע הזדמן פעם לווארשא ונכנס שם לאיזה בית המדרש וראה שם בחור צעיר בשם אשר, שישב ועוסק בתורה בהתמדה רבה, והרה"ק מראפשיץ נכנס עמו לעובי הקורה והשתעשע עמו בשעשעי דאורייתא ומצא חן בעיניו וראה שהוא ראוי להיות חתן לבתו היחידה, ושאל אותו על עסקי אביו, והשיב הבחור שאביו הנו חייט, וביקש ממנו שיוליכיהו לבית אביו כי מלבשו קרוע, וברצונו שאביו יתקננה, הבחור הוליכו לבית אביו, ובשעה שתקן אביו את הבגד אמר לו הרה"ק מראפשיץ בחנתי את בנך וראיתי שהוא בחור הגון ובאם תרצה להחתן עמי אזי גם אני מסכים לזה וכשר הדבר בעיני, החייט שלא הכירו ולא ידע שהוא הרה"ק מראפשיץ, וגם ראה שילוש במלבוש קרוע כעני, לא היה נראה לו העסק כלל, ועשה תנועת ביטול בידיו, ואמר, הוא לך מחותן, נאזשע דיר א מחותן, פאר מיין אנש ויול מען מיר געבן טויזנט רובל נדן, כי היה עילוי ומפורסם ענהו הרה"ק מראפשיץ ליבער יוד, הלא אין מבטלים שידוך בידים, והוסיף, לכו ותשאלו נא על זה להרב דעירכם, מה דעתו בזה שהרב מראפשיץ רוצה להתחתן עמכם, כששמע החייט שהוא רב, התחילו דבריו להתקבל באזניו, ותיכף הלך להתייעץ עם הרב דווארשא, כשמע הרב במה המדובר, השיבמה אתה אומר דער ראפשיצער רב ויול זיך מיט אייך משך זיין, לויפט שנעל און טוהט דעם שידוך, וכן הוה שנגמר השידוך בשעה טובה.

מראפשיץ כתיב אלה תולדות נח, אלה הוא ע"ז כטעם אלה אלהיך ישראל ואמרה התורה כי אלה שהוא ע"ז הנה הוא התולדות של מהמנוחה והבטילות וזה תולדות נח לשון מנוחה ואל יקשה בעיניך הלא נח איש צדיק תמים היה בדורותיו כלומר הרי עיניך רואות שיש בדור צדיקים תמימים ג"כ נח, שיש להם ג"כ מנוחה ויושבים בעישון הלילקע ציבעך, על זה אמר את האלוקים התהלך נח פירוש המנוחה שלהם הוא ג"כ את האלקים ממש, אבל אתה בל תעזוב דרכך והילוכך בקודש להתמיד יום ולילה בלימודך ובהרבצת תורה בל תביע.

הרה"ק רבי שלום מקאמינקא ז"ע אמר פעם להגאון ר' נתן גאלדבערג מלימנוב זללה"ה על רבו הרה"ק מראפשיץ ז"ע ווייסט וואס איך וועל דיר זאגען אין יראת שמים איז ער א יחיד בדורו, ווייסט וואס נאך איך וועל דיר זאגען די גרעסטע יראי שמים פון דור דרייען זיך דארט, ווייסט וואס נאך איך וועל דיר זאגען אז מען רירט נאר אן די קלאמקע איז שוין מסוגל צו יראת שמים.

הרה"ק רבי אהרן הגדול מקארלין זיע"א

בן הרה"ק רבי יעקב זיע"א

נלב"ע י"ט ניסן תקל"ב

אביו של הרה"ק ר' אהרן הגדול הוא הצדיק הנסתר הר"ר יעקב ז"ל, הי' שמש של בית המדרש בעיר יאניווע שעל יד פינסק, והי' שם הש"ץ, וקרה פעם שבעת עמדו לפני העמוד בתפלת כל נדרי, והארץ מאד בתפלת הלחש, עד שכל הקהל סיימו כבר את התפלה, והוא עדיין עמד, וכשגמר תפלתו הלך אליו בור אחד מראשי הקהל, וסטרועל הלחישי פעמים, ואמר אליו איך אתה מעיז להארץ כ"כ בתפילתך, עד שכל הקהל ימתינו עליך, והוא לא הגיב כלל לא ענה כלום, אז נתבשר מיד שבזכות זה יוליד בן אשר יאיר את עיני ישראל, יחזיר את העם לתשובה, כדי לקבל עליהם עול מלכות שמים שלימה, וכך הי' שבשנה זו נולד לו בנו הרה"ק ר' אהרן הגדול. והוא ר' יעקב חזר למקומו בחזרת השלש פסיעות, והתחיל בתפלת יעלה, היו רבים מהקהל שחרה להם הדבר הזה, אך לא ענו דבר, כדי שלא לבלבל את התפלה בליל יום הכיפורים. אחרי יום הקדוש בא אליו איש אחד מהנגידים לבית השמש, ואמר אליו: בבקשה מכנס שתמכרו לי את הזכות מסטירת הלחי, שסטר לכם אותו ראש הקהל אחר התפלה, ואתם לא עניתם כלום, וכך מה שתרצו אתן לכם עבור זה, וענה לו ר' יעקב: תאמינו לי שאין מה למכור, כי תיכף ומיד בטרם שחזרתי אל העמוד מחלתי לו במחילה גמורה, בלי שום תרעומות כלל, כי בוודאי אין זה מן היושר שכל הקהל ימתינו על השמש. (שמע שלמה)

אביו של רבי אהרן מקארלין ז"ע רבי יעקב, היה צדיק נסתר מהחבריא של הבעש"ט הקדוש ז"ע, וכשהיה רבי אהרן ילד קטן כבר היה עילוי גדול, ופחד אביו היות שבנו עילוי, אזי כשיתגדל בטח ירצו למנותו רב באיזה עיר, לכן לקח את בנו רבי אהרן והביאו אל חייט, שיעבוד אצל חייט מלאכת התפירה, ואז תפרו החייטים מלבושים חי עבדו אנשים וחי עבדו נשים, ופעם הגיע אשה להחייט שיתפור לה איזה מלבוש, וצוה החייט לרבי אהרן שיקח המדה מהאשה, ורבי אהרן אף שהיה ילד כששמע זאת שיקח מדה מאשה, ברח משם לאיזה יער, והחייט שלח לקרוא את אביו רבי יעקב, ואמר לו: תדעו כי בכנס יתגדל א הפקר יונג (וישב בטל) הוא לא רוצה לעבוד, ענה רבי יעקב: זאל ער זיין וואס ער זאל זיין, אבי קיין רב זאל ער נישט זיין. (אוצר ישראל ח"א דף נ"ז)

צדיקי הדור אמרו עליו שהחזיר את העם לתשובה ועשה פ"ד אלף בעלי תשובה. ונכדו הרה"ק מדראהביטש אמר: די וועלט זאגט אז ער האט געמאכט בעלי תשובה, מימיניט אז ער איז געשטאנען מיט די אנדערע זייט צו דעם ארון הקודש ורדש ברבים, ער איז גיזעסן אויף זיין שטוהל, און ער האט געזאגט תורה שטילער וויא דער טאטעלע (בעל בית אהרן), און ווער עס האט גידארפט הערין האט ער גיהערט ביז טויזענטער פרסאות. (ברכת אהרן עמוד ד')

הרב מהורדושיץ הי' בן מאה וחמש עשרה שנה, והוא הכיר את הר"א הגדול ז"ל, ואדמו"ר הוקן נסע הרבה פעמים לראותו, הרב הי' איש אמיד, ורבינו הבית אהרן ביקש ממנו שיתן לו כסף, והוא סירב לתת לו כמה שרצה, ואמר לו אם תתפללו תפילה כזאת כמו שהתפלל זקנינו, אתן לכם חמש עשרה אדומים, וגם לאיש שיוליך אותי לביהכ"נ לשמוע תפילתכם אמשלם בעד שכר טרחתו, כי לא הי' יכול כבר ללכת, וסיפר שהי' על היריד בעיר זעלווא, זה הי' ביום ו' ערש"ק, וכשהגיע לחצות היום עמד הר"א הגדול ז"ל באמצע היריד והתחיל הודו, וכשהגיע לפסוק ממזרח וממערב מצפון ומים רמז באצבעו סביבו, לארבע רוחות העולם, נפל עליהם פחד גדול, ועזבו כל הסוחרים את סחורתם באמצע השוק ובאו להתפלל עמו יחד, גם אני התפללתי ונכיתתי אבל עדיין לא הבנתי, ואחר איזה זמן ראיתי אותו עוד פעם בעיר הוראדנא, וגעו כולם בכני', ואם תתפללו כמוהו אתן לכם כסף. (פרי ישע אהרן, דף כ"א)

פעם היה בנו הרה"ק רבי אשר מסטאלין זצוק"ל אצל הרה"ק רבי פנחס מקארץ ז"ע, ולא גילה רבי אשר מי הוא, וכשנודע לרבי פנחס מי הוא, הקפיד עליו שלא גילה לפניו תיכף, ואמר: ראיתי את אביכם הרב ר' אהרן שהלך אחריכם, והוסיף הרה"ק ר' פנחס לומר לו: אביכם לא עשה עולה מימיו, רק בדבר אחד, ואמר הרה"ק ר' אשר שבשעה שאמר זאת הרה"ק מקארץ האט זיך מיד שיעור איבער גיקערט דיא קישקעס פון בוין מפחד, מפני כשהרה"ק מקארץ הזכיר לצדיק אחד בשמו, אפילו אם היה כבר ת"ק שנה בעולם העליון, היו מעיינים שוב בדינו, וסיים הרה"ק מקארץ שמה

שאמר שעשה עולה אחד, היה כוונתו: פאר וואס ער איז אוועק פון דער וועלט אזוי יונג, ובאותו שבת היה שם גם נכד בעל הב"ח, וישב בראש השולחן, ורבי אשר ישב בקצה השולחן, וכשבא הרה"ק מקארץ להשלחן אמר: הגם שצינו לפני הב"ח ארבעים יום את הגיהנם, אעפ"כ צריך דעם "גרויסן"ס" וזהו לישיב קודם לו, והעלה לראש השולחן. (ספרן של צדיקים מערכת רבינו)

פעם הסתובבו ריקים ופוחזים ופורקי עול ברחובות עיר פינסק, ורצו להדליק אש בעצב יום השב"ק, ולא הי' בידם נר, עד שהגיעו סמוך לבית העלמין, ואמר אהרן שהי' זיק של תורה, שהוא כנס לציון להי' שהי' נר דלוק תמיד יומם ולילה, והוא יעלה עשן מהנר, והתכופף על הנר להעלות עשן, אולם נשאר כפוף כמו בול עץ, עד שהגיעו לשם אנשי החברה קדישא, ולא יכלו בשום אופן ליישר את גופו, ונכנס כן לנוקבא דתהומא רבא, ומשם לכף הקלע הי', וקיבל שכרו משלם. (פרי ישע אהרן דף מ"ד)

הרב החסיד המפורסם רבי מנלי ז"ל דודו של רבינו הגדול, הוא אשר הביא את רבינו להרב המגיד הרב ר' בער [ממעזריטש] זיע"א, והרב המגיד בביתו כבר הרגיש שהם נוסעים אליו, וכאשר עדיין היו בדרך, אמר בזה"ל: סיקומט צוא מיר א יונגער מאן וואס ער האט א טפח יראת שמים אויף זיין פנים, ואולם ר' מנלי שיעדיין לא הכיר את גדלו של בן אחותו, התנהג עמו בפשטות, ולא ידע לכבד אותו כראוי, אך אמנם בבואם להרב המגיד זצ"ל, כבר ראה ר' מנלי שהרב המגיד מחשיב אותו, וקיבל את פניו בהערצה גדולה, מאז כיבד אותו כראוי וכיאות, וידע והכיר את גדלו. (פרי ישע אהרן דף ב')

כאשר נסע רבינו הרבה פעמים להמגיד הגדול ממעזריטש זצ"ל, שאלו אותו כמה פעמים, מה ניתוסף לכם ומה קיבל מהמגיד ז"ע, והשיב כמה פעמים גאר נישט, ולבסוף אמר: זה הוספה קבלתי, אז איך ווייס אז איך בין גאר נישט. (ברכת אהרן)

סיפר הרה"ח ר' בונים, והוא שמע מרבי יצחק מווארשא, גיסו של אדמו"ר בעל שפת אמת מגור זצ"ל ששמע מהחידושי הר"מ: כי הגה"ק ר' אהרן קארלינער הראשון, היה הולך בדרך ועבר דרך קרעטשמע אחת, ונשמע כי השררה יבוא, בימים ההם היה השררה מושל בכל אשר לו, על כן היה רעש שם, וכולם עסקו והכינו לכבוד השררה, אך הוא לא שם לבו לזה, וישב אל השלחן ונטל ידיו לסעודה, וכאשר בא השררה להקרעטשמע היו כולם עומדים לכבודו, אך הוא לא השגיח מאומה, על כן לקח השררה הביקס וירה עליו, ולא פגע בו הכדור, והוא לא התנועע ממקומו, ונתמלא השררה עוד יותר בכעס, וירה עוד הפעם עליו, אך גם בפעם הזאת החטיא את המטרה, והרגיש השררה כי זה דבר נפלא, ושאל אותו סיבת הדבר, והשיב לו, כי מעולם לא עלה על לבו מורא של בשר ודם, והניח ממנו, ועזב אותו לנפשו, וצדיק מצרה נחלץ. (שיח שרפי קודש ח"ג)

כשהי' הרה"ק רבי אברהם אלימלך מקארלין בעיה"ק ירושלים - חג השבועות תרצ"ט, הלך מרן [רבי מרדכי חיים מסלאנים] זצ"ל לבקרו, ופנה אליו ושאלו: זקניכם הק' רבי אהרן הגדול החזיר לצור מחצבתם שמונים אלף בעלי תשובה, ואיה איפה הבעלי תשובה שלכם, וענה לו הרה"ק: הנה אז בימי זקני היו בעלי עבירה שנפלו אחר תאוות ליבם הרע, ולימדום זקני עונג וחיות בעבודת הבורא ית"ש, והיה להם זה כנגד זה וחזרו למוטב, אבל בעלי עבירה שכיום שנפלו במינות אפיקורסות ודעות כוזבות רח"ל, מסופקני אם זקניי הק' היה מחזירים בתשובה. (מאמר מרדכי דף נ"א)

מרן המגיד ממעזריטש אמר לתלמידו הרה"ק רבי אהרן הגדול מקארלין על הרה"ק רבי חייקא מאמדורא: הנה ישנה מנורה שלימה ונרותיה מלאים שמן, ואין חסר בה כי אם להעלות את האור, ראה נא להביא אלי בכדי להדלקה, ונסע הרה"ק מקארלין ופגשו וישבו ולומד בביהמ"ד, ושאלו הרה"ק מקארלין "מה עושה אברך", וענה הרה"ק רבי חייקא מאמדורא "לומד תורה לשמה", ואמר לו הרה"ק מקארלין, הרי התנא רבי מאיר מכהישו, שאמר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לזבירים הרבה, והיך הם "הזבירים הרבה" שלך, ותיכף הלך מאתו, ורדף אחרי רבי חייקא, וכשראה רבי אהרן שמתקרב אליו, התרחק ממנו קמעה, והמשיך רבי חייקא בנסותו להשיג את רבי אהרן, ואח"כ בעצר רבי אהרן מללכת, ושאלו רבי חייקא: נו, ובכן מה עושים, ואמר לו הרה"ק מקארלין: בא אתי למעזריטש, וביקש ממנו רבי חייקא שימתין לו, שכן יצא מבלי מלבוש עליו, ונסעו יחדיו למעזריטש. (מאמר מרדכי סלאנים, דף פ"א)

הרה"ק הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל סבל מאנשי עירו, ובא הרה"ק ר' אהרן הגדול מקארלין ז"ע לעיר ניקלשבורג, והכריזו שהגיע מגיד גדול לעיר, ונאספו כל אנשי העיר לבית המדרש. ר' אהרן הגדול עלה על הבימה ופתח בדברי הגמרא שבת (ק"ט ע"ב) אמר ר' יוסי מימי לא עברתי על דברי חבירי, וידע אני בעצמי שאינני כהן, ואם אומרם לי חבירי עלה לדוכן הייתי עולה, ואמר ר' אהרן הגדול: לא הייתי עולה לדורש, אלא שחבירי (הרבי ר' שמעלקא) אמר לי עלה, לכן עליתי. אמר כן המדריש, אמר ר' יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, אמר כן: מעולם לא אמרתי דבר, והפסיק ואמר בזה"ל: מימי לא אמרתי דיבור של אמת לפני הקב"ה [איך האב נאך קיינמאל נישט געזאגט קיין אמת'דג ווארט פארן אויבערשטען], ופרצו כל הקהל בבכי, ובכו מאד למשך זמן ארוך, אחר כך אמר: וחזרתי לאחורי, כבר יכול אני לרדת מהבימה, כשבאו אליו אנשי העיר, אמר להם, לא אלי תבואו, אלא לכו להרב דמתא ותפייסו אותו. (שיח זקנים ח"ה דף ב')

פולמוס הקולמוס

קולמוס של קנה

א) ענין כתיבת ס"ת תפילין ומזוזות בקולמוס רך כקנה, מבואר בגמרא (תענית דף כ' ע"ב) ובדברי הפוסקים (ביו"ד סוף ס' ע"א). אכן אין זה לעיכובא, וגם אם נכתבו בקולמוס אחר כשירים, ובשעת הדחק מותר לכתבם בקולמוס אחר לכתחילה.

קולמוס של מינים אחרים

ב) קולמוס של מינים אחרים חוץ מקנה, היה נמצא גם בשנים הקדמונים, וכמוזכר בקולמוס של עצם בספר חסידים (ס' ע"א), וקולמוס של ברזל בבני יונה (יו"ד סוף ס' ע"א) ושאר אחרונים.

ולפני כעשרים שנה נתחדש ונמכר קולמוס של פלעסטיק, בברכת והמלצת כמה רבנים הרחוקים ממחנינו, ולא נתקבל הדבר אצל הסופרים שלנו. ובשנים האחרונות נתחדש ונתפשט הקולמוס של אבן.

קולמוס של נוצה

ג) לדעת הבני יונה (יו"ד סוף ס' ע"א), כל שאין יכולים לכתוב בקולמוס של קנה המבואר בגמרא, שוב יכולים לכתוב בין בקולמוס של נוצה ובין בקולמוס של ברזל.

אכן לדעת החת"ס (בהגותו על קטת הסופר ס' ג' ס"ו), נכלל קולמוס של נוצה בכלל קולמוס רך כקנה המבואר בגמרא, משא"כ בקולמוס של ברזל.

ופשטות המנהג בדרך כלל במשך כמה מאות שנים האחרונות, היה לכתוב סת"ם בקולמוס של נוצה, כמבואר בדברי הפוסקים (ביו"ד סוף ס' ע"א). ואולי היינו מחמת טעמו של החת"ס, או גם מחמת טעמים אחרים שאין אתנו יודע עד מה.

עדיפות קולמוס של אבן או קולמוס של נוצה

ד) הקולמוס של נוצה, יש בה אומנות יתירה וטירחא מרובה, בהכנת ותיקון הקולמוס בתמידות כראוי וכנכון, לכתובה נאה וחדה במידה הראויה. ואלו שאינם בקיאים היטב בזה, או שאינם רוצים להטריח עצמם בזה, יוכל לחסור להם מיופי וחדות והידור הכתיבה, אם כותבים בקולמוס שאינו מתוקן בהגון.

ולעומת זה הקולמוס של אבן, הוא חזק וקשה ומתקיים בתיקונו לאורך ימים, לכתובה נאה וחדה ושוה ואינו נשחק ע"י הכתיבה, ומרויח הסופר זמן וטירחא מרובה, של לימוד אומנות הקולמוס, ושל הכנת ותיקון הקולמוס בתמידות, ומגיע לכתובה נאה בניקל ובמהירות.

אכן מאידך גיסא מעידים הרבה סופרים מומחים, שיכולים לכתוב כתב משובח ונאה בקולמוס של נוצה מחמת רכותה, יותר מבקולמוס של אבן. והיינו חוץ ממה שמחזיקים בזה במסורת ומנהג אבותינו מדור דור, ובפרט שהוא דבר שלדברי החת"ס יש לזה מקור בגמרא.

התפשטות הקולמוס של אבן

ה) כשנתחדש הקולמוס של אבן לפני כמה שנים, לא היה אסיפת והסכמת הרבנים גדולי הדור לדון אם נכון להשתמש בו לכתוב סת"ם. אלא כל סופר דן והחליט בזה לעצמו בחדרו מה יעשה, ואם לשאול שאלה בזה, ולמי לשאול, ומה לשאול, והיאך לשאול, והיאך לקבל ההוראה בזה למעשה.

אמנם מחמת הרצון הטבעי של כל סופר להגיע לכתובה נאה בקלות ובמהירות, התחיל הדבר להתפשט מאוד אצל הסופרים, החל מהרחוקים ממחנינו ולאט לאט נתפשט יותר ויותר עד שהגיע גם למחנינו, והחל מבשעת הדחק ולאט לאט נתפשט גם לצורך גדול ולצורך קצת עד שהגיע גם לכתחילה, ועוד נצטרף לזה גם מחסור הסת"ם שהיה בשנות תשפ"א - תשפ"ב.

דעת הרבנים

ו) הוראת הרבנים על דבר השינוי לקולמוס של אבן בכתובת סת"ם, לא היתה שוה כלל, ובפרט מאחר שאין שייך כל כך לומר בזה איסור מדינאי. ויש מהם שהתירו הדבר לכתחילה, ויש מהם שהתירוהו רק לפי הענין, ויש מהם שהתירוהו רק בשעת הדחק. וגם יש מהם שהורו שלא לשנות לקולמוס של אבן, ויש מהם שגם השמיעו תמיהתם על מה שרוצים לשנות בזה ממסורת ומנהג אבותינו מדור דור. אלא שבמשך הזמן אחר שנתפשט הדבר הרבה, נשתלשל הדבר שגם רבנים המקפידים תמיד שלא לשנות ממסורת ומנהג אבותינו, היה קשה להם לומר עוד להמנע מזה.

אכן באמת הרי נתברר ונתפרסם לאחרונה, שרוב זקני הרבנים המובהקים ממחנינו אין דעתם נוחה לשנות לקולמוס של אבן. וגם הרבה מאלו שלא השמיעו כן דעתם להסופרים, מ"מ עדיין מקפידים כן כשמזמינים סת"ם בעצמם. וכן שווים כולם להקפיד בזה לגבי כתיבת גיטין, וכמש"כ הגאון"צ

הביד"צ שע"י העדה החרדית שליט"א (במכתב מיום כ"ד כסליו תשפ"ד) בזה"ל, לכתוב גיטין מקפידין כאן שלא לכתוב בקולמוס של אבן ושלא לשנות מהנהוג עד עתה לכתוב בקולמוס של נוצה עכ"ל.

סת"ם שנכתבו בקולמוס של אבן

ז) אף האומרים שלא לשנות ממה שנהגו עד עכשיו לכתוב סת"ם בקולמוס של נוצה, מודים שסת"ם שנכתבו בקולמוס של אבן כשירים בלי פקפוק.

ואפי' במקום שנוהגים לכתוב דוקא בקולמוס של נוצה, מ"מ מותר למכור סת"ם שנכתבו בקולמוס של אבן גם בתורת מהודרים, אם הקונה יודע מזה. אכן כשאין הקונה יודע מזה, ואפשר שהוא מקפיד על זה, כדעת רוב זקני הרבנים המובהקים הנ"ל, הרי גם אם הסופר יש לו על מה לסמוך בכתובתו, מ"מ אינו נראה כיושר כלפי הקונה.

יוקר סת"ם שנכתבו בקולמוס של נוצה

ח) אף המתירים לכתוב סת"ם בקולמוס של אבן, מודים שנכון לשלם יותר עבור סת"ם הנכתבים בקולמוס של נוצה, [וכמו עבור שאר הידורים], והיינו בין מחמת החשיבות ממה שנכתבו באופן שנהגו מקדמת דנא, ובין מחמת חשיבות הסופר שמקדיש זמן וטירחא כדי להמשיך בעבודת הקודש באופן המקובל מדורות הקדומים, ובין מחמת עצם הזמן והטירחא יתירה שהקדיש הסופר לכתובתם.

תוצאות הדברים למעשה

ט) תוצאות התפשטות הקולמוס של אבן לכתובת סת"ם:

* ריבוי סופרים מחמת הקלות והמהירות בלימוד האומנות ובמלאכת הכתיבה.

* ריבוי סת"ם מחמת ריבוי הסופרים ומהירות הכתיבה.

* ריבוי יופי והידור הכתב לאלו שכתבו עד עתה בקולמוס שאינו מתוקן בהגון.

תוצאות הקפיצא להמשיך בקולמוס של נוצה לכתובת סת"ם:

* מיעוט סופרים שאינם מוכנים להטריח עצמם עבור עבודת הקודש בהכנת ותיקון הקולמוס של נוצה.

* מניעת חשש המצאות חדשים לבקרים בעבודת הקודש העלולים להביא לידי מכשולות ח"ו.

* חוזק ואומץ להמשיך במסורת ומנהג אבותינו בידינו בכתובת סת"ם ובכל הענינים.

שיעורי מכלל יופי

כתיבת סת"ם בנוצה דוקא (פעדער)

שנאמרו ע"י הגה"צ המפורסם חסידא ופרישא

מגדולי פוסקי דורינו ובפרט בדיני סת"ם

רבי יקותיאל יהודה פילאפף שליט"א

חבר הבר"ץ דקהל יטב לב דסאטמאר ובעל מכלל יופי

שיעור לסופרים - ליל ששי פרשת תולדות תשפ"ד

א

כעת נבאר ענין הקולמוס שכותבים בו סת"ם.

ונקדים הא דאיתא בגמרא (תענית כ.): טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל, יותר מברכה שברכן בלעם הרשע. אחיה השילוני קללך בקנה, אמר להם לישראל (מלכים א יד, טו) 'זהבה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה'. מה קנה זה וכו' אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו, אלא הולך ובא עמהן. דממו הרוחות, עמד הקנה במקומו. אבל בלעם הרשע בירכן בארץ, שנאמר (במדבר כד, ו) 'כארזים עלי מים'. מה ארז זה וכו' כיון שנשבה בו רוח דרומית, עוקרתו והופכתו על פניו. ולא עוד, אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים, ע"כ.

ויש בדברים אלו לימוד נשגב לעבודת השם, שבשעה שגלי הזמן מתרגשים ובאים על האדם, בל יעמוד נגדם בחזוקה, כי אז עלולים הגלים להתגבר עליו ולהפילו ארצה חלילה, אלא יכנע וישפיל ראשו נגדם, בבחינת (יבמות קכא.) 'כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי', ואז יעברו הגלים מעל ראשו, ובהסתלקם יוכל שוב ליקוף קומתו ולחדש ימיו כמקדם, וכקנה שכאשר דממו הרוחות, עמד הקנה במקומו.

ושם (תענית כ:) איתא עוד בגמרא: לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז. ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות, ע"כ.

אולם החתם סופר בהגהותיו על הקסת הסופר פליג אהא, וכתב בזה הלשון: דברי בני יונה צריכים עיון, אטו קולמוס לאו קנה היא, כל שהוא רך ואינו נשבר על ידי הטייתו לכאן ולכאן, כי חזר לקדמותו, נאמר עליו 'יהיה רך כקנה ואל יהיה קשה כארז'. ואם כן טוב לכתוב בקנה של נוצה, דהוה מן המותר בפיך. אע"ג דקנה ממש נמי אינו אסור בפיך, מכל מקום עדיף טפי שיהא מדבר מאכל המותר בפיך, דאי לאו הכי מאי טעמא פסול בתפילין טלה עליהם זהב ולא עור. ויש לדחות זאת. אבל עכ"פ אין להרהר על כתיבת סופרים בקנה של נוצה, עכ"ד.

וכוננת החתם סופר היא להקשות, מדוע התיר הבני יונה לכתוב גם בקולמוס של ברזל, דהא תינה מזה שלא כתב בקולמוס של קנה המבואר בגמרא, הוא משום הטעם שכתב, שהם צריכים תיקון על כל שורה, אבל אכתי הוה ליה לכתוב בקולמוס של נוצה. ואין לומר, דאי משנינו מהקולמוס שבזמן הש"ס, שפיר דמי לכתוב בכל הקולמוסים, דהרי קולמוס של נוצה לא הוה שינוי מהקולמוס שבזמן הש"ס, מאחר שגם הוא רך, ונוטה לכאן ולכאן, ואחר כך חוזר לקדמותו.

ואם כי דעת הגר"א משמע, דנוצה אינה רכה כקנה, שהרי על מה שכתב הרמ"א שלא לכתוב בנוצה, ציין לדברי הגמרא 'לעולם יא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה'. ומשמע שהוא טעם מדוע לא לכתוב בנוצה, משום שאינה רכה. אולם הרי מדברי הטורי זהב שלא הביא את דברי הגמרא המפורשים, נקט טעם רחוק שלא לכתוב בנוצה, משום חשש חקיקה, משמע דסבר כהחתם סופר, שדברי הגמרא אינם ענין לכאן, מאחר שגם נוצה רכה כקנה.

ומסיף החתם סופר להביא טעם נוסף, מדוע להעדיף קולמוס של נוצה, משום שהוא 'מן המותר בפיך'. ואף דגם קנה [והוא הדין ברזל] אינו אסור באכילה, אבל עכ"פ אינו דבר מאכל, משא"כ נוצה בא ממין העוף המותר ועשוי לאכילה. ומסיק החתם סופר: 'ויש לדחות זה'. והיינו דיש לדחות זה שאמרנו שנוצה עדיפה מקנה, אבל עכ"פ זה ודאי דלא גרע מקנה.

ולפי זה בקולמוס של אבן שהונהג לאחורונה, אין לכתוב לדעת החתם סופר, שהרי אינו רך כקנה. ואף שודאי סת"ם שנכתב בקולמוס של אבן אינו פסול, שהרי הבני יונה כתב בעצמו בקולמוס של ברזל, ואבן לא גרע מברזל, אבל המנהג היה כדעת החתם סופר לכתוב בקולמוס של נוצה.

ומלבד החשש להלכה שיש בקולמוס של אבן לדעת החתם סופר וכמבואר, הרי איכא בקולמוס זה גם משום 'חדש אסור מן התורה'. ודיברתי בזה עם כמה רבנים מוסמכים, והסכימו כולם שיש לאחוז במסורת אבות, ולא לשנות ממנה כמלא נימא, ובדאי יש להרחיק מדבר חדש כזה. ודיברתי גם עם שאר בשרי הגה"צ רבי יהושע ראזנבערגער שליט"א מארץ ישראל, ואמר גם הוא, שהוא משיב לשואלים שלא לשנות לקולמוס של אבן. והוסיף, כי יש קהילות שלא נתחנכו עם היסוד של 'חדש אסור מן התורה', אבל אצלנו הרי ידעו תמיד שאין לשנות ממסורת אבות כמלא נימא.

וראיתי גם להגר"ש וואזנער זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (חלק ב, סימן קלו) שדן לגבי קולמוס של ברזל, והביא את דברי הפוסקים שהזכרנו למעלה, וגם את דברי החתם סופר, דלכתחילה יקח של נוצה דוקא, ולבסוף מביא מה שכתב בערוך השולחן (יורה דעה סימן רע"א, סעיף לח) בזה הלשון: 'ועתה לא נהגו לכתוב בקנה, מפני שאין אנו יכולין לכתוב בקנה, וכותבין בנוצות עופות טהורים, שטובים מאד לכתביה. ומכל מקום אין כדאי לכתוב בנוצת ברזל, חדא דנוקב, ועוד דהתורה מארכת ימים, והברזל מקצר. ואף בחיודשי תורה נכון לבלי לכתוב בקנה ברזל מטעם זה, עכ"ד.'

ומסיק בשבט הלוי שם בזה הלשון: איברא נראה כהיום דיש עטים של זהב, יש להקל לכתוב בהם בב' תנאים: א' אם קשה לו הכתיבה בנוצה, ב' דהכתיבה בעט זהב תהיה מהודרת יותר לדינא וכו'. וכדאי הגאון בני יונה לסמוך עליו, שהוא עצמו כתב כן, אבל זולת זה אין לזוז מכתביה בנוצה כפי הנהגו לעולם, עכ"ד.

ובמקום אחר (חלק ט, סימן רטו) כתב בזה הלשון: בענין קולמוס, מעיקר הדין כשר אפילו ברזל, וכמו שכתב בספר בני יונה. אך גם שם ההידור בקנה של עץ, ונוהגים בשל נוצה, עיין בהג"ה חתם סופר בספר קסת הסופר. ובמקום אחר כתבתי, בהנצרך שלא לכתוב בקנה או נוצה, יכתוב עכ"פ בעט זהב וכו'. ואלו העושים כן רק בתגים מחמת דקות מלאכת הקודש, עכ"פ יש ללמד עליהם זכות, אף שברור שדורות הקודמים צדיקים ואנשי מעשה, גם התגים היו מהדרים לכתוב בכל הדקדוקים כמו כל גוף הכתיבה, עכ"ד.

הרי ברור דעתו להלכה, דהמנהג הוא כדברי החתם סופר, לכתוב דוקא בקולמוס של נוצה.

ואיכא עוד טעמא רבה להעדיף קולמוס של נוצה מקולמוס של אבן, ועל פי

וגם ממאמר זה נקח לעבוד את השם, שלכך בחרו בקנה שהוא רך לכתוב בו סת"ם, למען נקח מזה מוסר השכל, שכל הרוצה לזכות להשגת התורה, צריך להיות רך כקנה, וזה על ידי זיכור המדות וישורם, ולא יהא קשה כארז, ואז יזכה לכתרה של תורה.

והנה בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רע"א, סעיף ז) כתב הרמ"א בהאי לישנא: יש אומרים שיש לכתוב בקולמוס של קנה ולא בנוצה, ע"כ. ופירוש 'נוצה' הוא הקולמוס הנעשה מנוצה של עוף שאנו רגילים לכתוב בו, ופירוש 'קנה' הוא כעין העץ הנקרא 'באמבוס'.

ובטעמו של הרמ"א כתב בטורי זהב (שם, ס"ק ח) בזה הלשון: ומה שכתב 'ולא בנוצה', אמת שבמרדכי פרק קמא דיגטין כתוב כן בהג"ה בשם הר"ש, אבל איני יודע טעם לדבר. ואולי הוא כמו שמצינו בסדר גיטין של מהר"י מרגליות, שכתב שאין לכתוב בקנה של ברזל, דהוה כמו חקיקה, ואע"ג דחק ידכות בשר, מכל מקום כל כמה שאפשר לעשות בלא שום חקיקה עדיף כו'. ואפשר שכן הוא גם בשל נוצה שהיא דקה, וכן כתוב הטעם בלבוש, וכתב שאין נוהגין כן, עכ"ד.

ומבואר דעת הטורי זהב, דלכתי סובר הרמ"א שאין לכתוב בנוצה, משום שראשה חד, ויכולה לעשות חריץ בקלף, ועדיף לעשות בלא שום חקיקה כבגיטין.

אולם בביתאור הגר"א (שם, אות כג) כתב בטעמו של הרמ"א בזה הלשון: כמו שכתוב בפרק ח' דשבת פ' ב', ובפרק ג' דתענית כ' ב' לפיכך וכו', עכ"ד.

ומה שציין לפרק ח' דשבת, הכוונה להא דאיחא במשנה שם, דשיעור הוצאת קנה לרשות הרבים בשבת הוא 'כדי לעשות קולמוס'. ומשמע שהיתה דרכם לעשות קולמוס מקנה. ומכל מקום עדיין אין מבואר שחייבים או שיש ענין לעשות הקולמוס מקנה דוקא.

ומה שציין לפרק ג' דתענית, הכוונה לדברי הגמרא שהבאנו בפתח דברינו 'לפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות'. ונראה מזה שהגר"א לא הוה ניהא ליה בטעמו של הטורי זהב, וכנראה משום שהוקשה לו, הא תינה ברזל, אבל נוצה אין דרכה לעשות חריץ. ועוד, הא קיימא לך דחק ידכות בשר. והוא באמת תימה על הטורי זהב, מה הוצרך להביא טעם רחוק כזה, ולא הביא דברי הגמרא המפורשים. [ועיין לקמן (אות ד) בזה].

והנה למעשה מבואר בכל האחרונים, וכן הוא בלבוש (יורה דעה סימן רע"א, סעיף ז) ובש"ך (שם, ס"ק יג), שלא נהגו בדעת הרמ"א לכתוב בקולמוס של קנה. והטעם משום שקולמוס כזה היה נשבר בקל, וכמעט בכל שורה היו צריכים לתקן קולמוס חדש, וממילא לא היה הכתב מיופה ושוה, ולכן שינו לכתוב בקולמוס של נוצה.

ודעת הקסת הסופר היא, דמאחר שכבר שינו שלא לכתוב בקולמוס של קנה, מותר כבר לכתוב גם בקולמוס של ברזל, וכמו שכתב (סימן ג, סעיף ו) בזה הלשון: יש אומרים שיש לכתוב בקולמוס של קנה, ולא בנוצה. ואין נוהגין כן, אלא כותבין בנוצה, ואפילו בקולמוס של ברזל, עכ"ד.

ובלשכת הסופר (שם, אות ה) ציין לספר בני יונה, ושם (סימן רע"א, סעיף ד) כתב בזה הלשון: מצוה מן המובהר ליקח קולמוס של קנה, וכן אמרו חז"ל שזכתה קנה ליקח ממנה קולמוס, שכן אין לגזול ממנה מה שזכו לה מן השמים. ויש שנמנעים מליקח נוצה שהוא מחק הכתב, ויש לחוש שיבוא להכשיר חק תוכות שהוא פסול גמור, ומכל שכן שלא לכתוב בקולמוס של ברזל, שכן כתבו באבן העזר בגט, שלא לכתוב בהם משום האי טעמא שכתבנו. אכן נוהגין לכתוב בקולמוס ברזל, כי הקנים אינם חזקים כל כך, ולא יהיה הכתב מיופה כל כך, וחשש הנ"ל רחוק, ולא נמצא בש"ס, ועדיף לעשות שיהיה הכתב יפה משום 'ואנהו', עכ"ד.

ושם בבני יונה (ס"ק ד) כתב עוד בזה הלשון: הגם כי נראה בגמרא שהיו נוהגין לכתוב דוקא בקולמוס מקנים, כדאמרינן בתענית שזכה קנה לעשות ממנו קולמוס לספר תורה, וכן בשבת 'קנה כדי לעשות קולמוס'. אבל כי במדינות אלו אין הקנים מצויים כל כך חזקים, אם יעשה ממנו קולמוסים על כרחך שיצטרפו לתקנם על כל שורה, ועל ידי זה יהיה הכתב בכמה שינויים, על כן נהגו לכתוב בשל ברזל, דודאי אין בו חשש חקיקה, כמו שכתבו הטעם, דהרי חק ירכות הוי, ושם בגט חששו דאתי לחקוק תוכות, ועל כן נהגו שלא לכתוב בקולמוס של ברזל, וזאת הגזירה חדשה היא, שלא מצאנוה בגמרא, ואם החמירו בגיטין, לא מצאנו אותה הגזירה בספר תורה, על כן לעשות כתב שוה יותר, עדיף מחששות רחוקות כאלה, ומכל שכן שגם הגזירה הזאת כמעט הוא בלי טעם, כי היאך שייך למגזר שיחקוק תוכות בהאי קולמוס שאינו נעשה לחקיקה כלל וכו'. ואנו אין לנו לעשות חששות מלבינו במה שלא מצאנו בש"ס, על כן עדיף טפי לעשות כתב מיופה ושוה ממיחש כאלה, דאין בקולמוס של ברזל ענין חקיקה כלל, שמוציאה דיו בדרך כל הקולמוסים, ואי משום דיכול גם כן לחקוק, לא איכפת לן, דמיד יתפשט הרושם ההוא על הקלף, לכן אין למחות ביד הסופרים, וכן כתבתי אני בקולמוס ברזל, עכ"ד.

הרי מבואר דעת הבני יונה, והסכים עמו הקסת הסופר, דמאחר דמשינון ממה שמבואר בגמרא לכתוב בקולמוס של קנה, שפיר דמי לכתוב גם בקולמוס

מה דאיתא בגמרא (יומא יט.), לגבי מה שקבעו את לשכת פרהדרין, שהכהן גדול לך בה בשבעת הימים שלפני יום הכיפורים, בצפוננו של הר הבית, ובית הטבילה בדרומו של הר הבית, אף שהכהן גדול צריך על ידי כן לטרוח לילך מעבר לעבר, ומסיק שם הש"ס: אלמה לא, מטרחינן ליה טפי, דאי צדוקי הוא ליפרוש, ע"כ.

ופירש רש"י (שם, ד"ה אלמה) בזה הלשון: כלומר, וכי לא טוב לך להטריחו, מטרחינן ליה מדעת, דאי צדוקי הוא, ואינו ירא שמים לקבל עליו טורח המקדש, ליפרוש מן הכהונה גדולה, ולא יקבלנה מתחילה, וטוב לנו, שהרי הן משנין את עבודה, עכ"ד.

והוא הדין לענייננו. שהרי קולמוס של נוצה, צריך יגיעה רבה להכינו, וממילא מי שאין בו יראת שמים, נרתע מלגשת למלאכת הקודש של כתיבת סת"ם. אבל קולמוס של אבן אין בו טרחא, ונמצא שכל מי שהתברך בכתב נאה, יוכל לכתוב סת"ם. ואם בזמן הגמרא הוצרכו להטריח את הכהן גדול, כדי שאם אינו ירא שמים, יפרוש מהעבודה, וכדברי רש"י שכך טוב לנו, על אחת כמה וכמה בשפלות דורינו, שהתברו כותבי סת"ם, ובפרט בארץ ישראל, ואין ידוע לנו כמה הם חרדים לדבר מצוה, וכדחזינן שהרבה מזוזות באות משם שיש עליהם חששות רבים, בודאי ראוי לתקן שלא לכתוב אלא בקולמוס של נוצה, ומחאי טעמא, כדי שמי שאינו ירא שמים, יפרוש ממלאכת הקודש.

ז

ומכל אלו הטעמים, בודאי ראוי שלא לכתוב אלא בקולמוס של נוצה דוקא, וכן הוא דעת זקני הרבנים, וזקני הסופרים. ואף שודאי אי אפשר לומר שסת"ם הנכתב בקולמוס של אבן פסול חס ושלום, שהרי כאמור הבני יונה כתב בעצמו בקולמוס של ברזל, אבל הרי ידוע שכל שינוי ממסורת אבות, אחריתו מי ישורנה, ואם נחריש לשינוי הלזה, מי יודע איזה שינויים עוד יבואו לגבי כתיבת סת"ם, ולכן ראוי לגדור גדר גדול, שלא לשנות מאומה ממה שנהגו בדורות הקודמים.

ועיין גם במנחת יצחק (חלק ט, סימן ב) לגבי שינוי באופן עיבוד הקלף, שכתב: הנה אף שבנוגע להלכה צדוקי דבריו, אבל לעניות דעתי בנוגע למעשה אין לשנות ממה שנהגו עד עכשיו, שגם בכזה נאמר מליצת החתם סופר 'החדש אסור מן התורה', עכ"ד.

ובנוסף אבקש בשם הרבנים, כי המזמינים תפילין או מזוזות מארץ ישראל, יזמינו דוקא מסופרים הכותבים בקולמוס של נוצה, ולא בקולמוס של אבן, כי גם אם אין כוונתו להכריחם לכתוב בנוצה, אבל ודאי ראוי שאנשי שלומינו יקיימו מצוות תפילין ומזוזות בכאלו הנכתבים בקולמוס רך כקנה כראוי לפי דעת החתם סופר שהבאנו למעלה.

ח

ויש לצרף לכל זה גם דברי הגר"ש קלוגער זצ"ל בשו"ת קנאת סופרים (סימן עט), שהביא דברי הטורי זהב שלא לכתוב בקולמוס של ברזל, והבני יונה מתיי, ומסיק בזה הלשון: ולפי עניות דעתי נראה בדעת הטורי זהב, והוא איסור גמור וכו'. דהנה הטורי זהב סבר דהפסול הוא מכה דהוי חק תוכות, ועל זה העיר דהוי חק ירכות וכשר. ולפי עניות דעתי לאו מחאי טעמא הוא, רק נהי דהוי חק ירכות, מכל מקום כשכותב אחר כך בדין, הוי כתב על גבי כתב דפסול. ובה נבין טעם החילוק בין ברזל לנוצה שנוהגין לכתוב בו, אף דגם הוא עושה חקיקה כמו שכתב הטורי זהב. אך יש לומר דבנוצה דאינו קשה בברזל, אז בא הדיו תחלה על הנייר, ואחר כך עושה החקיקה, ובה לא נחשב כתב על גבי כתב, כיון דכבר הוי דיו על הנייר, ואין ניכר החקיקה, לא בפנים על הנייר, ולא בחוץ. אבל ברזל הוא קשה יותר, ועושה החקיקה קודם ביאת הדיו על הנייר, ואף אם בא החקיקה ביהד עם הדיו, נמי נחשב כתב על גבי כתב, דכל שאינו בזה אחר זה, אפילו בבת אחת אינו, עכ"ד.

ומסיק שם בזה הלשון: ולכן נראה לי העיקר שלא לכתוב בעט ברזל וכמנהג הראשונים, ואין לנו להקל בשום דבר במה שלא נהרו הראשונים, עכ"ד.

והנה אף שודאי אפשר לפלפל במה שכתב לאסור אף בדיעבד בקולמוס של ברזל מטעם כתב שעל גבי כתב, ולא נקטינן הכי להלכה, אבל מה שמסיק שאין לנו להקל בשום דבר במה שלא נהגו הראשונים, הוא אמת ויציב, והוא הדין לענייננו לגבי קולמוס של אבן, אין לנו להקל בזה, מאחר שלא נהגו בזה הראשונים.

דרשה ביום שני פרשת שמות תשפ"ד

א

הנה מלפנים נהגו הסופרים לכתוב בקולמוס של נוצה, אולם בשנים האחרונות התחילו כמה לכתוב בקולמוס של אבן, והטעם משום שהנוצה צריכה יגיעה רבתי להכין אותה שתהא ראויה לכתיבה, וצריך לתקנה בתמידות, משא"כ בקולמוס של אבן אפשר לכתוב ללא עמל ויגיעה, ואינו צריך תיקון כלל, ובכך הוקלה מלאכת הסופרים.

ויש אומרים שהכתב בקולמוס של אבן, נאה יותר, ויש שמפקקים על זה, אבל זה ודאי ברור שהוא דבר חדש שהונהג לאחרונה, ואם כן לאנשי שלומינו זה כשלעצמו מספיק בכדי להימנע מזה, שהרי ידוע כמה חששו רבותינו נ"ע תמיד מכל דבר חדש. ודיברתי גם עם שאר בשרי הגה"צ רבי יהושע ראזנבערגער שליט"א מבית שמש, והוא אומר, שהציבור הרחב בארץ ישראל לדאבונו הלב לא נתחנך עם היסוד של 'חדש אסור מן התורה', אבל לגבי אנשי שלומינו ודאי ליכא הוה אמינא להשתמש בזה, ולכן הוא עונה לשואליו, שלא לכתוב עם הקולמוס החדש. גם הגה"צ רבי אברהם צבי וואזנער שליט"א ממאנסי, הידוע בבקי נפלא בעניני סת"ם, באסיפה שהתקיימה לסופרים, אמר, שידידת הדורות גדולה מספיק, והסופרים אינם צריכים לתת יד לעשותה גדולה יותר על ידי שינוי ממסורת אבות.

ב

והנה בגמרא (תענית כ:) איתא: לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז. ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות, ע"כ.

וכעין זה איתא עוד שם (תענית כ:). מה קנה זה וכו' אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזוזות אותו ממקומו, אלא הולך ובא עמהן. דמנו הרוחות, עמד הקנה במקומו וכו', ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים, ע"כ.

ומבואר כי בזמן הש"ס היו כותבים בקולמוס שהוכן מקנה, שהוא כעין העץ הנקרא 'נאמבוס'. אולם כבר כתבו הפוסקים הקדמונים, שבימינו לא נהגו לכתוב בקולמוס של קנה, לפי שהוא נשבר והולך, וכמעט בכל שורה צריכים להתקין קולמוס חדש, וממילא אין הכתב נאה ומיזושר, ולכן שינוי לכתוב בקולמוס העשוי מנוצה.

ויש אומרים, שמאחר ששינוי מהקולמוס המפורש בגמרא, שפיר דמי לכתוב בכל הקולמוסים, ואפילו בשל ברזל. אולם החתם סופר בהגהותיו על הקסת הסופר (סימן ג, ס"ק ז) כתב, כי גם בקולמוס של נוצה, איתא למעלת קולמוס של קנה, שהרי הנוצה רכה, והיא נוטה לכאן ולכאן, ואז הוורת לקרומתה.

ונמצא שדעת החתם סופר היא, שהכותב בקולמוס של נוצה, לא שינה מאומה מזמן הש"ס ומדברי הגמרא, משא"כ בקולמוס של ברזל, או בקולמוס החדש של אבן, שאינם רכים. ואם כן די לנו בדברי החתם סופר האלו, להימנע שלא לכתוב בקולמוס החדש.

ג

ויש להוסיף עוד דברים בזה. דהנה צריך להבין הא דאיתא בגמרא 'לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז'. ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות. וקשה, אטו קנה בעל בחירה הוא, דאמרינן כי לפי שהוא רך, לכן קיבל בשכרו שיכתבו בו סת"ם.

אולם הכוונה היא, כי התפילין שאנו מניחים בראש ובזרוע, וכן המזוזות שאנו קובעים בבית, תכליתם היא להשפיע על הלב להשתעבד ולהיכנע בפני בורא כל העולמים, וכמו שאומרים בנוסח לשם יחוד לפני הנחת תפילין: 'וצונו להניח על היד וכו' שהיא נגד הלב, לשעבד בזה תאות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו. ועל הראש נגד המוח, שהנשמה שבמחית עם שאר הושי וכוחותי כלם היינו משעבדים לעבודתו יתברך שמו'. ולכן הזהירו קדמונינו, לקחת סופר כשר וירא שמים, כדי שעל ידי כתיבתו, יוכל להשפיע על האדם המניח את התפילין וקובע את המזוזות, להתקדש בפני אדון הכל.

וזו יתכן כוונת הגמרא, שכאשר כותבים תפילין ומזוזות בקולמוס של קנה, ולדעת החתם סופר הוא הדין בקולמוס של נוצה, הדבר משפיע על האדם המניחם וקובעם, שיהא גם הוא עצמו רך כקנה, ויהא לבבו משועבד ונכנע בפני בורא כל העולמים, ומי הוא שאינו רוצה לזכות לזה.

ד

ולכן אבקש בזה, כי כאשר אנשי שלומינו מזמינים תפילין או מזוזות מארץ ישראל, יבקשו במפורש דוקא כאלו שנכתבו בקולמוס של נוצה, ולא בקולמוס של אבן. ואף שודאי גם סת"ם הנכתבים בקולמוס החדש של אבן כשרים לכתחילה בתכלית הכשרות, אבל המזמין סת"ם ראוי שידגיש שהוא מבקש סת"ם תפילין ומזוזות שנכתבו כראוי לפי דעת החתם סופר, ובאופן שנהגו כל צדיקי קמאי נ"ע, ללא שום שינוי.

ומבואר בדברי הפוסקים (עיין קסת הסופר סימן ג, סעיף ו), שיש לכתוב בקולמוס נאה, משום (שמות טו, ב) 'זה א-ל-י ואנוהו'. וחזינן מהא, דלא אמרינן שמאחר שהקולמוס אינו ניכר בכתב לאחר שנגמרה מלאכתו, ממילא אין נפקא מינה באיזה קולמוס כותבים, אלא יש להדר לכתוב בקולמוס נאה.

ויש ללמוד מכך גם לענייננו, דאיכא נפקא מינה טובא באיזה קולמוס כותבים, וכשנזהרים שלא לשנות ממסורת אבות, אלא לכתוב תפילין ומזוזות בקולמוס המקובל מהדורות הקודמים, הוא שמירה גדולה להינצל מירידת הדורות, והמניח תפילין וקובע מזוזות כאלו, נשפע מכך לשעבד לבבו לעבודתו יתברך שמו, ובורא עולם יעזרהו לכל תמוט רגלו לעולם.

[עם הכולל] עולה ע"ל מלכות"ה השמיים, כי אז בעת יעבור דודון מן הארץ יקבלו כולם עול מלכות שמיים עליהם: (עטרת ישועה - מועדים)

הכוונה בעת שריפת חמץ

בפסוק קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש [שיר השירים ח ו]. הנה בשעת שריפת חמץ, הכוונה היא לבער רשעים מן העולם בסוד להבה תלהט רשעים [תהלים קו יח]. ולכאורה האין יהיב האדם להתפלל על זה, הלא לב יודע מרת נפשו ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. אך נראה דעיקר התפילה הוא רק על אותם הרשעים המצעירים לזרע ויהיב וליצדיקי הדור ועל אלו מותר להתפלל שהש"ת ישפילם במהרה. והנה כל הרשעים המצעירים לצדיקים וכדומה, כל אלה מביא להם זאת הקנאה, כי נודע אשר הסט"א מקנא א"ע תמיד בסטרא דקדושה. וכבר אמר עם הספר אמרי נועם למון זצ"ל [מועדים ח"ג במאמרים לפורים ד"ה ובכל יום ויום] אשר בנקטו חז"ל [בראשית רבה פרשה יט אות ב] ד' פתחו באף והן המה נ'חש ק'רח א'ופה ה'מון שהר"ת שלהם הוא קנא"ה, שבכולם ה' מחמת קנאה, שיקרח קנא במשה, שר האופים בשר המשקים, וכן אידך. לזאת עיקר כוונתנו בזה להשפיל רשעים אלו שלבשו קנאה, ועי"ז בא להם לצער קדושי וצדיקי הדור. על כן המנהג ליקח כף עם נוצה גם נר של שעוה, וצורך החמץ בתוכו ושוּרפו, כי נוצה עולה קנא"ה שהוא נוטריקון ק'רח נ'חש א'ופה, וכ"ף חמץ"ץ עם שעוה עולה המ'ן ב"ן המדת"א האנגי", ונשלם תיבת קנא"ה, חוה קשה כשאול קנא"ה. אך רשפיה רשפי אש, אשר בשעת שריפת חמץ עי"ד דברים אלו כ"ף חמץ"ץ שעוה נוצה שנשלם קנא"ה כנ"ל, בזה מבערין אלו הרשעים ובאבוד רשעים רנה. והבן: (עטרת ישועה - מועדים)

אחרי הודיע אלקים אותנו את כל זאת, הדרין לשמעתין, רמיזת המשנה ופולוגתת התנאים [בדר] על פי הנ"ל, הנה ביעור חמץ בי"ד הלא הוא מרמז לכל ימות האדם המתחילין בשנת י"ד, ומרמזין ביעור לבער כל דבר המחמיץ מהנפש היינו המדות רעות כנ"ל, ובבדיקה לאור הנר היינו הדעת כנ"ל, וכל אשר ימצא חמץ בדתו באיזה מדה יבערנה מן העולם. (בני יששכר חודש ניסן מאמר ד')

והנה ענין החמץ הוא שאין בה יחוד המעשה, כי נוסף על המעשה והפעולה שעושה בה האומן עוד ניתוסף בה הרוח ומתערב בה ועי"ז יש להעיסה גבהות כי דוע, והנה ביעור חמץ הוא לכוונה הלזו בסגולה לבער עבודה זרה ולשיעשה האדם עבודתו במצות י"י רק כפעולת המצוה, יחוד המעשה של האומן, בלתי ל"י לבדו, הבן הדבר כי קצתתי: (בני יששכר חודש ניסן מאמר ח)

א"י כי מקודם מבערין החמץ שהוא ברזא דנחש הקדמוני, אשר נח"ש נוטריקון ח'מץ ש'ארץ נ'וקשה [מובא באמרי נועם מועדים ח"ב במאמר ו לפסח]. שצדיקין להעביר זוהמת הנחש שהטיל בחוה, והנחש הוא העולה ומסטיו וכמ"ש ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ [זכרי יגב]. ואח"כ אנו זוכין לקיום מצות אכילת מצה שניתוסף לנו קדושה יתירה ע"י מצוה זו שהוא מאכל רוחני נקי וצח. והוא בסוד שם מ"ה כי ג' פעמים מ"ה עולה מצ"ה, וכאשר נתחבר שט"ן שהוא סוד החמץ עם מ"ה שהוא בסוד המצוה עולה קד"ש, לרמז שע"י ביעור חמץ וקיום מצות מצוה אנו זוכים לקדש את עצמנו. (עטרת ישועה - הגדה של פסח)

או יאמר, כי גמר ביעור חמץ יהיה על ידי אלוהי זכור לטוב וביאת משיח. ועל כן חמץ עולה אלקים ב"ן כנ"ל [במאמר סב]. נעשה מזה כו"ס אליה"ו אשר הוא יבער החמץ, וד' ישפוך חמתו אל הגוים: (אמרי נועם - מועדים)

ונראה עוד לומר שזה עצמו הן מצוות הנהגות עתה, ביעור חמץ ואכילת מצוה. ביעור חמץ הוא כמו סילוק הערלה, וי"ל שכמו שלש המצוות שבערלה מילה ופריעה והטפת דם ברית, הן נמי יש שלשה דברים ביעור חמץ, שאור, וחמץ, ותערובת חמץ, שאור שאינו ראי לאכילה דומה לחיתוך הסתלקות המום, חמץ דמיתבא דעתא ובהסתלקותו זוכין להתגלות אור הקדושה דומה לפריעה, תערובת חמץ דומה להטפת דם ברית שהוא תערובת דמים טמאים של הערלה ודמים טהורים ממקומות הרחוקים. וכן נמי יש לנו שלשה דברים, בבדיקה, ביטול, וביעור, כל אלה מסלק כח רע של קין, ואכילת המצה שהיא דביקות אהבה בעולם החירות מתקנת ענין הבל, ובזה נשלם התיקון בצד מה לעומת קין והבל כנ"ל: (שם משמואל - שמני)

אך ביום הראשון הוא מערב יו"ט ואל ביו"ט עצמו הרי נאמר לא תשחט על חמץ דם ובחי אדם כן ראינו שכוננת הכתוב שקודם עשיית המצוה יהיה ביעור חמץ. ולזה אמר אחר כך (שמות יב, ז) ושמרתם את המצות ודרשו חז"ל אל תיקרי מצות אלא מצוות הרמז שבכל המצות צריך מקודם ביעור חמץ. ולזה יש לומר מה שמקשים שבדברי משה לא נזכר רק עשיית הפסח ולא נזכר כלל ביעור חמץ. אך במה שאמר משכו ידכם מע"ג כדרשת חז"ל ממילא מרמז בזה מצות ביעור חמץ כנ"ל. (תפארת שלמה - וישלח)

כוננת ביעור חמץ לבער היצה"ר וכל כתרין דמסאבא ואח"כ אנו הולכין ממדייגה למדייגה ממטה למעלה ותחלה אנו מתחילין הא לחמא עניא בלשון תרגום שהוא בסוד תרדמה שאמרו בגמ' נים ולא נים תיר ולא תיר ולא ידע לאהדורי בסברא שאין בו דעת ואח"כ אנו הולכין למדייגה העליונה ממנו דהיינו קושיות מה נשתנה והוא היפך מן הנ"ל שאין בו דעת להקשות ואח"כ תי' של עבדים היינו. (נופת צופים)

יודיע [פסחים מט ע"א] י"ד שחל בשבת ר"מ אומר מבערין מלפני שבת, וחכמים אומרים מבערין בזמנו. וזה שנחלקו אסתר ומרדכי, כי אסתר סברה כר"מ, ולכן ביום י"ג ביערה חמץ, ולא ידעה כשומר מצוה, אבל מרדכי נחם לבב דייקא, דס"ל כחכמים, יודע עת הראוי דהיינו ב"ד בשבת ולא מקדם, ולכן מרדכי ידע וכו', כי לא עסק בערב שבת בביעור חמץ וא"ש:

אבל הענין למה תלה הידיעה בעסק ביעור חמץ הנ"ל, הוא, כי יש להבין במה נחלקו ר"מ וחכמים, הוא, כי אמרו [שבת קיח ע"ב] שבת מכפרת אפילו עובד עבודה זרה כאנוש, ויש בזה סברה, כי שבת בעצמה מכפרת ואין צריך לתשובה

עוד, וביטול יצר הרע, או שבת לבה לא מהני, רק צריך ביטול יצר הרע ותשובה בצדה. וידוע כי ביעור חמץ מורה על תשובה, וביעור חמץ ושאר בעיסה יצר הרע מקרבו לבערו ברוח נשבר ונדכה. זהו דס"ל לר"מ מבערין מלפני שבת אין צריך ביעור חמץ, כי שבת מבטלת כח יצה"ר. אמנם חכמים ס"ל דשבת צריכה ביטול יצה"ר ותשובה, ולכן מבערין הכל בזמנו: (יערות דבש ח"ב דרוש י"ז)

ובי"ד היה בעור חמץ והשאור. והיה שחיתת הפסח אחר ביעור חמץ ושאר, וזה היה שיעבוד הגוף אל הש"י, כי יצה"ר הוא בגופו של אדם, כי הנשמה היא בלא יצר הרע, ומצוה על האדם שיעבר השאור והחמץ מביתו וישחט הפסח, להודיע כי לעבודת הש"י יסלק יצר הרע, ומפני כי סלוק יצה"ר של אדם מצד שקיעתו למיתה ומצד הזה מסלק יצה"ר, ולפיכך התחלת ביעור השאור אחר חצות דוקא שאז השמש נוטה לערוב, ויראה האדם כנגדו המיתה ג"כ שהוא ג"כ סופו שישקע וימות מן העולם, כי כל הנבראים שוקעים ויש להם הפסד, ואז אפשר שיהיה כובש יצרו, אבל כל זמן שראוה היום בגבורתו אין כאן סילוק יצר הרע. וכבר אמרנו כי הלילה נחשב כמו המיתה, כאשר אנו מברכין המחוייר נשמות לפגרים מתים, ולפיכך ביעור חמץ לאחר חצות היום כשמתחיל השמש לערוב לאחר חצות, ואז יש לו סימן ג"כ לאדם כי סופו למות, כמו שאמר עקביא (אבות ריש פ"ג) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, כי יצר הרע גובר באדם כאשר יש לו רצונו בתאוות לבו, אבל כאשר האדם הפך זה שיש לפניו יום המיתה אז אין גובר עליו: (דרשת המהר"ל - שבת הגדול)

טעמים ומנהגים לליל הסדר

לבישת קיטל לבן

- א. שבגד לבן רומז על חשיבות וגם רומז על חירות ובזה אנו מרמזים כי אנו בני חורין ואנשים חשובים. (טו"ז תע"ב סק"ג)
- ב. שאפשר שע"י השמחה יגיע למעשים שאינם הגונים לכן לובשים בגד לבן שדומה לתרכיכים לעורר את האדם. (שם)
- ג. להראות שהעבודה בליל הסדר חשוב לפני המקום ככה"ג ביום כיפור. (מהר"ל)
- ד. דבהגדה כתיב ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו מצויינים שם שהיו מיוחדים בלבושיהם שהיו לבנים. (מלבי"ם)
- ה. בליל פסח לקח אותנו המלך הקב"ה ולכן לובשים בגדי לבן שהוא הלבוש של המלך. (פאר אהרן)

שתיית ד' כוסות

- א. רמז על ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. (ירושלמי)
- ב. רמז לד' מלכות שענו את ישראל בבל, מדי, יון, אדום.
- ג. רמז לד' פעמים שנכתב המלה כוס בחלום ובפתרון פרעה שבמדרש מביא ששם נרמז גאולת ישראל.
- ד. רמז לד' אמהות שרה, רבקה, רחל, לאה, שבזכותם נגאלו. (מהר"ל)
- ה. רמז לד' דגלים שהיו לישראל במדבר. (פאר אהרן)

ג' מצות

- א. זכר לג' אבות אברהם, יצחק, יעקב, (רוקח)
- ב. רמז לג' סאה סולת שצוה אברהם לשרה שתאפה כי אז היה פסח.
- ג. רמז לג' כיתות שהקריבו את קרבן פסח. (פאר אהרן)
- ד. רמז לג' מעלות שבישראל כהן לוי ישראל. (שם)
- ה. ב' מצות לחם משנה ואחד שמחלקים לשני חלקים. (טור)

זרוע

- א. רמז לקרבן פסח שהוא עיקר מצוה של פסח.
- ב. שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים ביד חזקה וב"זרוע" נטויה.

ביצה

- א. זכר לקרבן חגיגה.
- ב. שביצה בלשון ארמי "ביעא" וביעא פירושו רצה שהקב"ה רצה להוציאנו ממצרים. (מהר"ל)

חרוסת

- א. זכר למה שעבדו במעשה חרסין. (מרדכי)
- ב. שהוא מלשון מרור שהיה מרור לנו במצרים

יין אדום

- א. שייך אדום הוא היין היותר חשוב מכל היינות כדכתיב אל תרא יין כי יתאדם. (ירושלמי)
- ב. רמז לדם של ק"ן ילדים ששחט פרעה ביום אחד בבוקר ובערב. (אור זרוע)
- ג. זכר לדם מילה ודם פסח. (אור זרוע)
- ד. רמז למכת דם שכל המים נעשו אדום. (פרי מגדים)

זרחה

- א. חז"ל רצו להורות לנו כי אפילו אין אנו יודעים טעם הדבר מ"מ יהיה לנו אמונה פשוטה לעשות כלל תקנותם. (דברי יואל)

ב. זכר שנזכר לרחוץ לכבוד יו"ט. (ברכי יוסף)

ג. שמשום הקדושה של יום זו מחמירין אנו על עצמינו לרחוץ לפני דבר שטיבולו במשקה. (חק יעקב)

ד. כדי שהילדים יתמהווע"ז ישאלו גם על הדברים אחרים. (שם)

ה. שלפני שאנו מתחילים עבודת הלילה ירחצו כמו לפני העבודה בבית המקדש. (אגודת אזוב)

כרפס

א. כדי שהילדים ישאלו למה אוכלים כרפס והלא לא רחצו עוד להסעודה. (טור)

ב. כרפס הוא נוטריקון ס' פרך ששישים רבוא ישראל עבדו במצרים בפרך. (רוקח)

ג. שמביא תאבון לאכול ואנו רוצים להיות תאבים אלא המצה. (מהרי"ל)

ד. המצרים נתנו לאכול לבני ישראל כרפס. (ברכי יוסף)

ה. שכרפס רומז על הכתונת פסים שעשה יעקב ליוסף שעי"ז ירדו בני ישראל למצרים. (ברכי יוסף)

טבילה במי מלח

א. סימן לחירות שעבדים אינם מטבילים. (ב"ח)

ב. זכר לדמעות שבכו בני ישראל במצרים שדמעות הם נמלחות. (אוצר המועדים)

ג. רמז למכירת יוסף שלקחו הכתונת פסים וטבלו אותו בדם שעי"ז באו למצרים. (מעשי השם)

ד. שעיקר המצה הוא לטבול המרור בחורסת ולכן מטבילים את הכרפס במי מלח להראות כי אם התכוון להנאת עצמו כבר טבל בכרפס אלא ע"כ המרור בחורסת הוא לשם מצוה. (גבורות השם)

ה. בני ישראל מלו את עצמן בערב פסח והלכו לטבול בנהר נילוס והיות וטבלו שם כל בני ישראל נעשו המים מכווערים ולכן מטבילים במי מלח שדומה למים מכווערים. (מהר"ש מבעלזא)

יחץ

א. זכר לזה שהיו בני ישראל במצרים רק מאתים ועשר שנה חצי מארבע מאות. (שמחת הרגל)

ב. זכר לקריעת ים סוף. (אורחות חיים)

ג. שהסדר של אכילה של מצוה הוא שחציו להנאתו וחציו להשי"ת. (עוללות אפרים)

ד. שכל הדברים הנעשים בליל זה הם ד', ד' כוסות, ד' קושיות, ד' לשונות של גאולה, ד' בנים, ולכן חולקין מצוה אחת כדי שיעשה לד' מצות. (טעמי המנהגים)

ה. כמו שני אוהבים נפרדים זה מזה שנוטל כל אחד חצי טבעת וכמו זה אנו עושים קשר עם הקב"ה ע"י החלוקה לב' חלקים.

אפיקומן (חלק הגדול של המצה)

א. כדי שהילדים ישאלו למה מטמינים אותו הריעדין לא אכלו כלום עד הנה. (שו"ע)

ב. כדי שישאר כזית מצוה לאפיקומן שלא יכלה כל המצות שיש לו בשעת הסעודה. (דברי יואל)

מגיד (מה מספרים יותר מכל השנה)

א. צריכים לספר ע"י שאלה ותשובה. (מנחת חינוך)

ב. מתחיל בגנות ומסיים בשבח. (רמב"ם)

ג. צריכים לספר גם הטעמים. פסח מצוה ומרור. (עמק הברכה)

ד. צריכים לספר כיצד השתעבדו המצרים בנו וכיצד נקם הקב"ה בהם. (רמב"ם)

ה. צריכים להודות על הניסים. (חינוך)

ו. צריכים לספר את כל הפרשה באריכות ולא רק שיצאנו ממצרים. (מהרי"ל)

ז. יוצאים בפה דייקא ולא במחשבה. (שו"ת בשמים ראש)

ח. צריכים לספר הניסים גם להילדים. (מנחת חינוך)

ט. צריכים לספר בניגון ובשמחה. (הרשב"ץ)

י. צריכים לספר ולהרגיש בנפשו כאילו הוא יצא ממצרים כמבואר בחז"ל בכל דור ודור חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. (הגדת המבואר)

יא. צריך להיות מונח לפניו בשעת הסיפור מצוה ומרור. (מהרש"ק)

יב. צריכים לומר שהיום יצאנו ממצרים. (מועדים וזמנים)

מגיד (למה א"א ברכה לפני)

א. שבשעת קידוש כשאומר זכר ליציאת מצרים יוצא בזה גם את הסיפור עצמו. (אבודרהם)

ב. שצריכים לספר כל הלילה בלי סוף לכן אין עושים ברכה. (בינת יששכר)

ג. מכיון שמתחילים עם הגנות אין עושים ברכה. (מהרש"ק)

ד. שהוא מצוה שאין לה שיעור ומצוה שאין לה שיעור אין עושים ברכה. (רשב"א)

ה. שעל מצות שכליות כגון כיבוד אב ואם, צדקה אין עושים ברכה וגם סיפור יציאת מצרים הוא מצוה שכליות.

הגבהת הקערה בשעת אמירת הא לחמא עניא

א. כדי שישאלו הילדים. (רשב"ם)

ב. כדי שכל המסובין יראו את המצות ויכנס בהם תשוקה להמצות. (לקט יושר)

ג. מפני שהוא דרך שמחה. (מהרש"ל)

ד. שאנו רומזים שאנו מספרים את ההגדה על המצות שבתוך הקערה. (הגהות ומנהגים)

ה. רביה"ק זי"ע לא הגביה הקערה אלא הניח ידיו עליו

רחצה

א. מפני שבשעת ההגדה הסיח דעתו מנטילה ראשונה. (בית יוסף)

מוציא (הגבהת הג' מצות)

א. מפני שיש מחלוקת על איזה מברך עם על הב' שלימות או על השבור (יחץ) ולכן מגביהים הג' לצאת ידי שניהם. (שו"ע)

מצוה - כמין עוגות

א. מפני דכתיב עוגות מצות ועוגות פירושו כמין עגול. (אבודרהם)

ב. מפני שהמצוה נקרא לחם עוני וכמו שעניות כגלגל החוזר שפעם הוא בזה ופעם הוא בזה לכן המצות הם עגולות. (שם)

סגולת המצות - מיכלא דמהימנותא - מיכלא דאסותא

א. בזוהר הק' מובא שהוא מיכלא דמהימנותא - מאכל של אמונה שסגולה לאמונה. (זרע קודש)

ב. דוד המלך ע"ה אומר בתהילים ותורתך בתוך מעי והמצוה כיון שצוה התורה לאכלו הוא כמו התורה ממש וזו היא ותורתך בתוך מעי. (תורת אמת)

ג. בזוהר הק' נקרא המצה מיכלא דאסותא - מצוה של רפואה ואפשר שהוא מרפא את הגוף רפואת הנפש ומקרבו להשי"ת. (תפארת שלמה)

ד. בזכות אכילת מצוה מעלין את כל האוכל שאכל במשך כל השנה שגם הם יהיה קודש ומספרים את ההגדה על המצות כדי שהמצות יתקדשו. (פרי צדיק)

ה. בכל יום של פסח שאוכלין מצוה מתקנין יום אחד בשנה ואם אוכלין במשך כל השבוע ימים אזי נתעלה כל השנה. (באר מים חיים בשם האריז"ל)

ו. אכילת מצוה סגולה שלא יכשלו בע"ז. (חסד לאברהם)

ז. שמירה לבית שאם אוכלים מצוה אזי נתגרשו כל המזיקין שבבית. (זוהר)

ח. המצה יש בו כח לבטל את היצר הרע שהמצוה הוא מלשון מצוה ומריבה וקאי על היצר הרע. (תורת משה)

ט. מצוה הוא רומז על מידת הרחמים שאם אוכלים מצוה נתעורר מדת הרחמים. (רדב"ז)

י. כשאוכלים מהג' מצות דרומז על ג' אבות נתעורר אז זכותן. (מגן אבות)

מצוה - למה א"א שהחיינו

א. כיון שכבר יצא בברכת שהחיינו של קידוש. (אבודרהם)

ב. שבברכת גאלנו שלאחר ההגדה אמרו והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצוה ומרור ובוה כבר יצא הברכת שהחיינו. (רוקח)

מרור - כזית

א. דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ואכילה הוא כזית. (יראים)

ב. שנדמה לפסח ומצה וכמו התם היה צריך לאכול כזית שלם ואם לא אכל כזית שלם לא יצא כך במרור צריך לאכול כזית שלם ואם לא אכל לא יצא. (שאגת אריה)

ג. כיון שמברכין על אכילת מרור ובציר מכזית לא נחשב אכילה. (רא"ש)

ד. שכל מצוה של אכילה הוא דוקא כזית שלם. (פרי מגדים)

ה. מכיון שהתורה אמרה שאכלו מרור לזכר של וימררו את חייהם בעבודה קשה ובציר מכזית לא נחשב כלל לזכר. (שער הציון)

מרור - בחורסת

א. מפני שבמרור יש מין ארס וע"י הטיבול נתבטל הארס. (אוצר המועדים)

מרור - למה א"א ברכת האדמה

א. מפני שכבר יצא בברכה על הכרפס. (חק יעקב)

ב. שמרור הוא מדברים הבאים בתוך הסעודה וברכת המוציא פטרה. (שם)

ג. כיוון שבשעת האכילה אין לנו הנאה מהם ואוכלים רק משום דכתיב וימררו את חייהם ועל דבר שאין בו הנאה אין צריך ברכה. (שם)

ד. כיוון שהוא זכר לשעבוד אינו טוב לברך ב' ברכות א' על אכילת מרור ב' ברכת האדמה. (סדר ליל פסח)

חרוסת - למה א"א ברכה

א. כיון שהוא רק טפל למרור. (טור)

ב. מכיון שיש מחלוקת בחז"ל אם המרור הוא מצוה או אם רק כדי ליטול המרירות שבמרור וחכמים סוברים שהוא רק להוציא המרירות שבמרור ולכן לא יוכל לברך, על אכילת חרוסת. (פרי חדש)

ג. מכיון שהוא זכר לטיט שעבדו ישראל במצרים. (כל בו)

ד. הברכה של אכילת מרור פוטרת גם את החרוסת כיון ששניהם הוא לזכר של שעבוד ועבודה עם ישראל. (המנהיג)

ה. כיון שאינו אוכל כזית חרוסת אלא רק מטביל את המרור בו. (יעב"ץ)

כורך - למה אומרים על מצות ומורוים שכתוב בפסח שני

א. מכיון שאנו אוכלין עכשיו רק המצה ומרור ואין אנו אוכלים את הקרבן פסח כיון שלא זכינו לכן מבקשים מהקב"ה שלכל הפחות בפסח שני כבר נזכה לאכול מן הקרבן פסח. (מהר"ש מבעלזא)

שלחן עורך

א. זה השלחן אשר לפני ה' אם השלחן הוא לפני ה' שאוכלים רק לש"ש אז השלחן נחשב לשלחן אבל אם לא אוכלין לש"ש אזי משלחן נתהפך לנחש (אומיות שלחן) דכל הסעודה הולך לשטן רח"ל וזה אנו מרמזים כשאנו אומרים שלחן עורך שהשלחן יהיה שלחן ולא ח"ו שיהיה מזה לשטן לנחש אלא יהיה בבחינת זה השלחן אשר לפני ה'. (עבודת ישראל)

שלחן עורך - ביצים

א. זכר לקרבן חגיגה שאכלו בליל פסח. (ביאור הגר"א)

ב. שביצה בארמי הוא ביע"א שרצה הקב"ה לגאלנו ממצרים. (אורחות חיים)

ג. שהמצרים לא התירו לישראל לאכול ביצים, (אבן עזרא) לכן אוכלים להראות שאנו בני חורין. (חתם סופר)

ד. כי כל המאכלים כל כמה שמבשלים יותר נעשה רך וביצה כל כמה שמבשלים נעשה יותר קשה להראות שכל שמררו את חייהם בעבודה נתחזקו באמונה שלימה בהקב"ה. (שם)

ה. שביצים מאכל אבילים ואנו מתאבלים שעדיין לא זכינו להקריב קרבן פסח. (רמ"א)

ו. מפני שביום שחל ליל הסדר חל גם ת"ב. (שם)

ז. שזה מאכל של אבילים ובזאת מנחמים אותם כן הקב"ה ניחם אותנו וגאלנו ממצרים. (הגדה חיים להרא"ש)

שלחן עורך - טבילה במי מלח

א. מפני שמי מלח וביצים רפואה להמרירות שבמרור. (אמרי פנחס)

צפון - ב' כזיתים

א. כזית א' זכר לקרבן פסח וכזית א' זכר למצה שאכלו ביחד עם הקרבן פסח. (באר היטב)

ב. משום חביבות המצוה. (מהרי"ל)

ג. כזית א' זכר לקרבן פסח וכזית ב' זכר לקרבן חגיגה שאכלו לפני קרבן פסח. (שם)

צפון - בסוף הסעודה

א. מפני שהוא זכר לקרבן פסח וקרבן פסח אכלו לאחר שאכלו והיו שבעים ולכן גם האפיקומן אוכלים בסוף הסעודה. (שו"ע)

צפון - אפיקומן

א. מפני שטמון באפיקומן קדושת קרבן פסח. (מהרי"ט"ב)

ברך - למה הוא אחד מסימני הסדר

א. מפני דכתיב בו "ועל שהוצאתנו מארץ מצרים" לכן הוא אחד מסימני הסדר. (דבר אהרן)

שפון חמתך - פתיחת הדלת

א. בזה אנו מרמזים כי הלילה הוא ליל שימורים ואין אנו מפחדין משום בריהו רק אנו סומכין על השי"ת. (רמ"א)

ב. מכיון שפתיחת הדלת הוא רומז לקרבן פסח מפני דבקרוב פסח נמנו חבורה שאנשים וחוץ מהם היה אסור לאכול לשום אדם את הקרבן פסח וסגרו הדלתות בשעת אכילת קרבן פסח כדי שלא יכנס אף אחד רק מן הנמנים ואח"כ פתחו הדלתות שכל אחד יבוא ויכנס כל דכפין ייתי ויכול ולכן אחר שאכלו את האפיקומן פותחים את הדלת. (באר יוסף)

ג. רומז לאמונה שאנו מאמינים שאנו מחכים ומצפים ליום בואו של אליהו הנביא זכור לטוב לבשר לנו את הבשורה טובה של הגאולה. (הגדת חתם סופר)

הלל

א. מפני דלילה זה נשתנה מכל שאר הלילות דבליל זה היה אור לישראל כמו היום ולכן אומרים הלל בלילה.

הלל - למה אין מברכין לפני

א. מכיון שברכה אומרים רק אם אומרים את הלל בפעם אחת אבל כאן נחלק לשניהם חלק א' באמצע ההגדה וחלק ב' לאחר ברוך. (שפת אמת)

הלל - למה מחלקין אותו לשנים

א. באמת זו לא ההפסקה שכל הדברים מצוה ומרור הוא מעין ההודאה להשי"ת (חידושי הרי"ם)

ב. שאנו מפסיקים באמצע כדי לאכול ולשתות כדי שהילדים ישאלו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

ג. מכיון שחלק הראשון הוא מעין סיפור יציאת מצרים משא"כ חלק השני הוא מעין שאר גאולות שעתידין להגאל. (אוצר המועדים)

הלל - למה אין עומדים בשעת אמירתו

א. מכיון שהכוס מלא ואם יעמדו יתהפכו הכוסות. (בית יוסף)

ב. מכיון שההלל נתחלק לשניים לא הטריחו לעמוד. (שם)

ג. ששיבה הוא זכר לחירות. (שם)

נרצה - למה אומרים לשנה הבאה בפסח ובר"ה

א. מכיון שיש מחלוקת בגמרא מתי יגאלו בני ישראל מהגלות המר ויבואו בירושלים לחד מאן דאמר שבניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ולחד שיגאלו בני ישראל ויבואו בתשרי ולכן מבקשים מהשי"ת בין בפסח ובין בר"ה לשנה הבאה בירושלים מכיון שבשנים אפשר שיבוא משיח. (ישמח משה)

חטל סידור פסח

א. אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני השי"ת וכן יהי רצון וכל המקיים מצות פסח כהלכתו לעד צדקתו עומדת ומגן ה' בעזרתו אמן (גר"א)

ב. המהר"ל הקשה על פי הנ"ל דאם כן אין זה סימן ככל הסימנים שעד כאן וגם למה משמעו כן וכותב המר"ל שהלל ונרצה חד סימן הוא הלל רומז על חלק הראשון של הלל ונרצה על חלק השני של הלל שעיקרו עניני תפילה לעורר רחמים ורצון העליון עלינו שנוזכר להיות נרצה לפני הקב"ה והוא יתנחם אותנו ויגאלנו בגאולת עולמים.

עיין בגליון י"ט שלא שמעו מרביה"ק מכריז נרצה כמו שאר הסימנים ואולי מפני טעמו של המהר"ל שהלל ונרצה חד הוא.

ג. נוהגין לשיר אז רוב ניסים הפלאת בליל הסדר. (מטה משה)

ד. כי לו נאה כי לו יאה, לפי שביציאת מצרים ראו כולם שהמלכות שלו יתברך ויתע' ולא לפרעה מלך מצרים ושאר מלכים שהרי הוציא את ישראל ממצרים ומצרים נטבעו בים ונמוגו כל יושבי כנען. (אברבנאל)

ה. אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב לפי שבנסין נגאלו ובניסן עתידין להגאל והגם שאין ביהמ"ק נבנה לא בשבת וי"ט וכן בלילה אבל מכיון שהקב"ה יבנה את ביתו יוכל להיות בכל זמן ועידן זה מה שאנו אומרים אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב אל בנה דהקב"ה בכבודו ובעצמו יבנה הבית. (ילקוט שמעוני)

ו. הגה"ק מרן הגאב"ד זי"ע נהג לשיר גם כן הפיוט של השל"ה הק' אל מעכטיגער גאט נון בוא דיין טעמפל שירה.

ז. אחד מי יודע, מונה והולך שלש עשרה מדות טובות אשר הבדלנו בהן מכל האומות לטוב לנו ועיקר ירידת מצרים לא היה רק בשביל תכלית הטובות ההן וכ"כ בעל מעשי השם שעיקר ירידת מצרים היתה כדי להוציאנו ביד חזקה ושיתפרסם אלהותו על ידינו ועל זה אנו חייבים להודות לשבחו. (מעשי ניסים)

ח. חד גדיא, בשו"ת חיים שאל כתב וזה לשונו אחד התלוצץ על פיוט חד גדיא שאומרים בערי אשכנז ליל התקדש החג וכו' כתב שם שהוא רשע בזה שמתלוצץ על זה כי נהגו בזה הרבה חסידים וצדיקים וגאוני עליון וקדושים ובא זה ומתלוצץ על הכל כאילו הוא כלום ואשי זה חייב נידוי כי בודאי נסתרים בזה הרבה סודות נפלאים ועמוקים ובודאי לא דבר ריק הוא ואסור להתלוצץ מזה, וכן מביא במעדני שמואל שיש בפיוט זה סודות עמוקים ונוראים ובכל מנהגי ישראל יש סודות נפלאים ועמוקים ובפרט בפיוט חד גדיא.

ט. חד גדיא, הוא לחש נגד עין הרע שהמלאכים מתקנאים בישראל אין שהקב"ה מתפאר בהם.

חד גדיא, כל השאר נשאר פגמים נשך לשונרא הכאה הכלב וכו' רק הקב"ה נשאר עם החד גדיא שלו הם כלל ישראל בשלימות. (חתם סופר)

ז' כוסות למה הם מרומזים

והגר"א כתב שארבע כוסות אלה רומזות לארבע עולמות: העולם הזה, ימות המשיח, תחיית המתים, ועולם הבא: כלומר, אדם מישראל שעושה את סדר הלילה ככל הלכתו, מובטח לו שהוא יורש כל העולמות

האלה, וכבר מעתה הוא נותן שבח והודיה על כך למי שהגדיל ויגדיל חסדו עמו:

ומהר"ל כתב שארבע כוסות – כנגד ארבע האמהות שרה רבקה רחל ולא, שבזכות האבות והאמהות נגאלו ישראל. וכמו שאמרו חכמים במדרש ששלוש המצוות: פסח מצה ומרור, הם בזכות שלשת האבות. וכן איתא בילקוט שמעוני, כי שמות האבות והאמהות היו חקוקים במטה שבו עשה משה את האותות:

ובספר 'בני יששכר' כתוב: לפיכך זכו ישראל למצות ארבע כוסות, כנגד ארבע זכויות שהיו בידם במצרים: שלא שנו את שמותיהם, לא שנו את לשונם, היו גדורים מן העריות, ולא היו בניהם דילטורים (מלשינים):

בוא וראה כמה גדול כח הגדר והסיג, שאף על פי שנטמאו בכל שאר טומאות מצרים, כיון ששמרו על ארבעה גדרים אלה, נקראו מצוינים ובזכותן של הגדרים זכו לגאולה:

יש מי שמוצא רמז לכוסות בפסוק תכסו על השה. תכסו – אותיות כוסות:

חסד נעוריהם של ישראל שהנביא משבחם עליו, שבתלו דעתם מפני דעת המקום והלכו אחר ה' בארץ נשיה ולא שאלו כלום. לכך זכו ישראל שבאותו הדור, שנקראו 'דור דעה'. שכל המבטל דעתו מפני השי"ת זוכה לדעת אמת ותכלית הידיעה – שלא נדע': לפיכך שותים ארבע כוסות יין; שאף על פי שהיין עשוי לבלבל דעתו של האדם השוטה, אבל רוצים להראות בכך שגם עתה אין לנו אלא מה שהודעתנו אתה, ולפיכך זוכים בהן לדעת עליונה:

בוא וראה מה בין ישראל קדושים לעובדי אלילים. מנהג העולם, אדם שותה לשכרה, כל העולם נעשה עליו מצומצם בתוך כוסו. כל אשר ידע וזכר, הכל הוא שוכח באותה שעה ורק בכוסו יתן עינו. הנגלות שמן העבר הוא שוכח, כל שכן שאינו יכול לראות צפונות שבעתיד; – אבל ישראל אינם כן. כיון שמיגע לילה של פסח, הם אוכלים ושותים, ומרבים בשתייה. באותה שעה נגללים לפנייהם כל ימות עולם, משעה שהקדוש ברוך הוא חדש עולמו עם אורו של אברהם אביהם הראשון ועד עת קץ, עושים חשבונם עם עצמם ועם כל עמי תבל ורואים לפנייהם עתידם ועתיד כל העולם כאילו כבר בא, ונותנים עליו שבח והודיה: וכל כך למה? לפי שישראל כבר שבעו את כל הנאותיהם למלכם שבשמים, וכל עשיותיהם אינן אלא גזרות ומצוות מהקדוש ברוך הוא, והוא אשר רוממם מכל לשון וקדשם במצוותיו. יין זה שהם שותים בלילה הזה, לא יין של תענוג והוללות הוא, על כן אין הם באים על ידו לשכרות ולשפלות, אלא יין של מצוה הוא, על כן באים על ידו לפכחות, לקדושה ולרוממות: את צערו ונותן בו שמחה לשעה. יינו קודם לשמחתו, לפיכך לאחר שהוא מתפכח עיניו – חוזר אליו צערו. אבל ישראל אינם כן, לאחר שהם שמחים בשיר והלל לה', הם שותים יין על שמחתם, שמחתם קודמת לינם, לפיכך אפילו הם מתפכחים מן היין, השמחה נשארת במקומה:

יין אדום

למה אמרו מצוה ביין אדום לארבע כוסות? – לפי שכתוב (משלי כג): אל תרא יין כי יתאדם, משמע שזה שבחו של יין שהוא אדום:

עוד טעם: לפי שהוא זכר לדם המילה ולדם הפסח; שכן נאמר להם לישראל במצרים (שמות יב): המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו (לקרבן פסח), וגו' וכתוב אחריו: ויגעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן בן עשה, והיה מתערב אצלם דם הברית בדם הפסח. זכות זו אנו מזכירים עתה, לכן שותים יין אדום שדומה לדם; – וזכר לדם שהזוהי ישראל במצרים על שתי המזוזות ועל המשקוף של בתייהם, ופסח ה' עליהם ולא היה בהם נגף למשחית – כן יגן עלינו ה' ויצילנו גם עתה מכל אורב ומשחית; – וזכר לדם התינוקות מישראל ששחט פרעה בכל יום ורוחץ בו את בשרו להתרפא מצרעתו. אל דמי לדם הזה! גם ביום חרותנו ולאחר שלשת אלפים ושלוש מאות שנה – זכור נזכרהו. שאין שכחה לפני עם עולם ואין מחילה לכל מי שבא לכלותם:

שלוש מצוות

שלוש מצוות שנותנים בקערה בליל הסדר, זו על גבי זו, קורין להן משום סימן הכר: כהן, לוי, ישראל. זו שלמעלה – כהן, שהוא מעולה וראשון לכל דבר. האמצעית – לוי, שהוא שני במעלה אחר מעלת הכהונה. והתחתונה – ישראל: מצת ה' לוי' נחלקת בתחילת הסדר לשנים. חלקה הקטן נשאר במקומה ונאכל אחר כך יחד עם ה'כהן' לכזית מצה; וחלקה הגדול טומנים לאפיקומן ואוכלים אותו בסוף הסעודה. וה'ישראל' אוכלים ל'כורך', כדי לקיים מצוה בכל אחת מן המצוות שיבצע עליהן:

ולמה שלש מצוות ולא שתיים כבכל סעודת שבת ורגל? לפי שהמצה נקראת לחם עני, וזרכו של עני – בפרוסה, כחס על פתו ואינו אוכלה בבת אחת אלא פרוס חציה ומניח חציה לאחר כך. והואיל ומשום כבוד הרגל ומשום כבוד השבת (שלפעמים יום טוב ראשון חל בשבת) – צריכים שתי מצוות שלמות לברכת המוציא, לחם משנה; ומשום ברכת 'אכילת מצה' צריכים פרוסה, לחם עוני – לפיכך נוטלים לכתחילה שלש וחולקים אחת (האמצעית, כנ"ל) וכשמברכים 'המוציא' מחזיקים השלש והרי יש ביניהם שתיים שלמות לחם משנה. וכשכבא לברך 'על אכילת מצה' – מניח התחתונה ומחזיק בידו קץ שלמה אחת. העליונה, והפרוסה עמה שהיא לחם עוני, ומברך: נכון שכל בני הבית יטעמו קצת מן הלחם משנה

שמברכין עליו 'המוציא' ועל אכילת מצה: ועוד אמרו בזה טעמים על דרך הרמז:

שלוש מצוות – כנגד אברהם יצחק ויעקב. כלומר, אף על פי שעבדים היינו לפרעה במצרים – מיוחסים אנו, בני אבות גדולי עולם, ואין מיוחסים כמונו. ואפילו בעבדותנו מצוינים היינו שם ושמרנו על יחוסנו אפילו במצרים; –

רמז לשלוש סאים קמח שאמר אברהם לשרה לאפות, ככתוב (בראשית יח): מהרי (רמז לחפזון) שלש סאים קמח סלת, לוישי ועשיעגות (מצות), ואותו יום, ערב פסח היה; –

רמז לשלושה מיני מצה שהיה מביא המקריב קרבן תודה עם קרבנו: חלות, ריקין ורבוכה. שכן אמרו חכמים: ארבעה צריכים להודות, יורדי הים, הולכי מדבריות, חולה שנתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. ואנו שהיינו חבושים במצרים ונגאלנו ויצאנו, ונעשו לנו נסים בכל ארבעת הדברים הללו – עושים זכר לתודה שיש בה שלשה מיני מצה. לפיכך נהגו (בזמנים קדומים) באשכנז ובצרפת לעשות שלש מצות הללו מעשירית האיפה קמח (כשיעור חלה – ראה לעיל בעמוד רז), שכן היה שיעורן של שלשת מיני המצות הנלקחות לתרומת לחמי תודה:

ואמרו עוד: ששירית האיפה קמח הוא חונט, חונט הבאה בדלי דלות, כאמור בסדר ויקרא (ה), ואף המצות לחם עוני, ולפיכך אומרים עליהן 'הא לחמא עניא' ששיעורה כשיעור מנחת חוטא עני: הגאון מוילנא לא היה נוהג בשלש מצות, והכריע כשיטת הראשונים שאמרו: מצות הלילה בשתי מצות בלבד. פורס אחת ומניח אחת שלמה ומברך עליהן 'המוציא' ועל אכילת מצה:

גם אלה דברי הגאון בענין אכילת מצה, שהורה: אכילת מצה כל שבעת ימי הפסח – מצוה, וכפשט הכתוב (שמות יב): שבעת ימים מצות תאכלו. ואף על פי שאמרו חכמים: אכילת מצה כל שבעה, רשות ולא חובה – לגבי החובה של אכילת מצה בלילה הראשון, נקראת האכילה בכל שבעה אכילת רשות; אבל האוכל מצה כל שבעת ימי הפסח – מצוה הוא מקיים: ט. מרור וחירות:

אחד אנשים ואחד נשים חייבים לאכול כזית מרור בליל הפסח, שכולם היו באותו שעבוד, והמרור – על שם: וימררו את חייהם בעבדה קשה (שמות א):

ומנו חכמים את מיני הירקות שכשרים למרור: חזרת, עולשין, תמכא, ורחבינא ומרור. אבל מצוה מן המובחר במין חזרת, הינו עלי חסא ירוקים. ואמרו: 'מה חזרת תחילתו מתוק (כלומר, אין מרירותו מורגשת הרבה) וסופו (כשמתקשה) מר, אף המצרים בתחילה העבידו את ישראל בפה רך (בפרך), ואחר כך בחמר ובלבנים':

ועוד אמרו: 'חסא' – חס הקדוש ברוך הוא עלינו וגאלנו:

וצוו חכמים לטבול את המרור בחרוסת משום הארס שבו, אבל אינו נוטל עם המרור הרבה חרוסת, כדי שלא תבטל את טעם המרור לגמרי:

והחרוסת, זכר לתפוח שהיו נשי ישראל יולדות שם את בניהן בלא עצב, כדי שלא יכירו בהן המצריים, כמו שכתוב (שיר השירים ח): תחת התפוח עוררתני, שמה חבלתך אמך, שמה חבלה ילדתך: ולמה תחת התפוח? שהיו אנשים מיואשים מן הגאולה ופרשו מנשותיהם. אמרו, מה אנתנו מולידים בנים לעוני ולשעבוד, והנשים שהיו עמם באותו שעבוד, עודדו את בעליהן והתרפקו עליהם ושללו לדבר מצוה. וכשהגיעה שעת לידתן, יצאו לשדה, לא גלו כאבן וצערן כאילו לא אחזון חבלי לידה, וילדו תחת התפוח וצל עליו. רמזו: מה תפוח זה, פריו קודם לעליו, ואחר כך באים העלים ומגנים על הפרי שקדמם – אף אנו נוליד, וסוף שיבוא שומר ומציל ויושיע ויגאלנו. לכך אמר שלמה: מי זאת עלה מה המדבר מתרפקת על לודיה, תחת התפוח עוררתני וגו': זכות זו עמדה לאבותינו ומתקה להם מרורם, אף אנו נטבול את מרורנו בחרוסת זו העשויה מתפוח:

ועוד נתן בחרוסת משאר הפרות שהמלך שלמה מזכירם בשיר האהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים, ושישראל נמשלו בהם: רימון – כפלח הרמון רקתך (שם ד); תאנה – התאנה חנטה פגיה (שם ב); תמר – אמרתי אעלה בתמר (שם ז); אגוז – אל גנת אגוז ירדתי (שם ו); ושקד – על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ:

כל הפרות האלה מזכירים שבחם של ישראל שהיו מצוינים בו גם בעודם בשפלותם, ובזכות זה נהפך להם המר למתוק ונגאלו. אף אנו רואים את עצמנו כן בלילה הזה, שהרי לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמם, וכל מר וכל מתוק שטעמו אבותינו – אף עושים את החרוסת סמיכה ומגובלת כטיט: הרי כבר אמרנו שכל מעשי סדר הלילה מעורבים מגנות ושבת, משעבוד וגאולה – אף מרור וחירות, תערובת של מתוק במר ומר במתוק. מפיגים מרירותו של מרור עם טיבולו בחרוסת, שכן היו אבותינו משתעשעין במגילות הגאולה גם בתוך השעבוד, והחרוסת גופה זכר היא גם לטיט ותבן שבהם שעבדו המצרים את ישראל; –

ונותנים בחרוסת יין אדום לזכר הדם; – זכר לדם המילה ודם הפסח; – ולזכר דם תינוקותינו שנשחטו במצרים; – לומר לך: לא המר – מר, ולא המתוק – מתוק; לא השעבוד – עבדות, ולא החרות – גאולה. אלא: כל התולה עיניו לפרעה ולמצרים ולטומאתם, אפילו המתוק נעשה לו מר, והחרות נהפכת לו לעבדות; אבל התולה עיניו בה' אלקים חיים, כל מר נעשה לו מתוק והשעבוד נהפך לו לגאולה:

זרוע וביצה:

בזמן שבת המקדש היה קים, היו מביאים אחר הקידוש את השלחן ועליו היו ערוכים: מרור, וירק אחר, ומצה, וחרוסת, וגופו של כבש הפסח, ובשר קרבן חגיגת ארבעה עשר, ששחטוהו עם הפסח כדי שיהא בשר קרבן הפסח נאכל על השובע: בעוונותינו שחרב בית המקדש ואין לנו פסח וחגיגה, עורכים את הקערה בכל הדברים המנויים לעיל, ובמקום הפסח והחגיגה, נותנים בקערה שני תבשילים: בשר זרוע צלוי או בשר צלי אחר, וביצה, משום שהיא מצויה לכל וקלה לבשל: ואפילו חל ליל הסדר במוצאי שבת כמו השנה, שבזמן הבית לא היה שם קרבן חגיגה, אף על פי כן אין אנו משנים, ומביאים תמיד לסדר שני תבשילין; אחד לזכר פסח ואחד לזכר חגיגה:

ומביאים הראשונים בשם הירושלמי: למה זרוע וביצה? (שהביצה בלשון המדוברת בשעת התקנה, בארמית - ביצה, ומשמעה גם לשון בקשה ורצון) - כלומר, רצה הקדוש ברוך הוא לגאלנו בזרוע נטויה: רוצה לומר: אף על פי ששלחנו חסר היום משני גופי מצוה, אנו בוטחים בישועתו ויודעים שישב לגאלנו ויבנה לנו את בית הבחירה ונאכל מן הזבחים והפסחים כתחילה. שכן גם בתחילה לא בכחנו נגאלנו ולא בצדקתנו זכינו, אלא מפני שרצה הוא. והרי ה' קים לעד וגם רצונו קים לעד לגאלנו בזרוע נטויה:

הביצה - רמז לרצון ה'; הזרוע - רמז לגאולתנו גם בעתיד בזרוע נטויה:

ואמרו עוד בטעם הביצה: מה ביצה אין לה פה, כך נסתמו פיות שונאינו שקטרגו נגד ישראל ואמרו, כיון שלא נגאלו ישראל עד היום, שוב לא יגאלו, שהרי הם כמונו לכל דבר. כיון שגאלם הקדוש ברוך הוא, נסתמו פיותיהם:

וכן בכל דור ודור כך, אויבינו יהמיון, ומשנאינו נשאו ראש, ועלינו יערימו סוד. אמרו, לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד. וכנגדם, בכל שנה ושנה, ישראל יושבים ומהללים על גאולתם בתוך שעבודם, וכל איש ישראל כמלך במסיבו. אויביו אבדו וישראל קימים. לפיכך ראוי לנו גם עתה שנאכל ביצה לסתימת פיותיהם של שונאינו ומנדינו בכל הדורות:

ואחרים אמרו שזרוע וביצה - סימנים לשני גואלים, משה ואהרן, שאין מזכירים אותם בלילה בקידוש זה אלא ברמז, מפני שהלילה כולו לקדוש ברוך הוא בלבד, כדברי ההגדה: 'אני ולא השליח, אני הוא ולא אחר':

כתב הרמב"ם טעם בדרך ההגיון למצות שחיטת הפסח ואכילתו, וזו לשונו: '... ולתכלית זו, כדי לקבוע בלבנו האמונה בה' ולסלק ממחשבתנו האמונות הנפסדות שהיינו משוקעים בהן במצרים, צוה ה' לשחוט כבש בפסח; לפי שהמצרים היו עובדים לכבש - רוצה לומר, למזל טלה - ועל כן היה אסור עליהם שחיטת הצאן, בעבור זה העניין בעצמו נצטוונו לשחוט כבש הפסח ולזרוק דמו במצרים על הפתחים מבחוץ, כדי להנקות מן האמונות הנה, ולהודיע כי אנו מחזיקים בהפך, ולהאמין כי הדבר שהמה היו חושבים אותו סיבת הקצף והנגף, הוא סיבת החיים ובו יצלו מן המות'; וטעם זה שיק גם באכלנו על סדר הלילה הזה כל בשר אחר וביצה, שאף היא יוצאת מן החי, וכל דבר היוצא מן החי, המצרים אינם אוכלים מפני אמונת הבהל, וכמובא בראשונים: 'ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הנדיאה [הודו] שעד היום נוהגים כן, שהם יותר מחצי העולם, וכולם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום, גם דם וחלב ודג וביצים; וכדי להרחיקנו מאמונת הבהל שלהם, נצטוונו לשים בקערה בשר וביצה':

ביצה במי מלח:

לאחר שאכלו מצה ומרור ולאחר שכרו שניהם לאכלם יחד כמנהג שנהג הלל הזקן, המנהג להביא לשלחן ביצים שלוקות ונותנים אותן במי מלח ואוכלים. ויש שנוהגים לאכול הביצה מיד אחר הקידוש. וכתב ב'משנה ברורה': הואיל והביצה שבקערה באה לזכר קרבן חגיגה, מן הראוי שיהדר לאכול אותה ביצה שבקערה. ושאר ביצים שאוכלים, הוא משום שנשתרבה המנהג: ומנהג הספרדים שאומרים לפני אכילת הביצה: זכר לקרבן חגיגה: וזו לשון הרמב"ם: נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבלות. ונראה לי הטעם, משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח. ועוד, זכר לחרבן, שהיו מקריבים (בזמן הבית) קרבן פסח:

והגר"א מסמיק למנהג זה את דברי המדרש באיכה רבה: השביעני במרורים (איכה ג) - זה יום טוב הראשון של פסח, דכתיב בו: ומצות על מררים (שמות יב) - הרוני לענה (איכה שם) - מה שהשביעני במרורים (כזית מרור ועוד כזית ב'כור' ולא די בכזית אחד כזמן הבית) בליל יום טוב הראשון של פסח - (מפני ש) הרוני לענה בליל תשעה באב:

ומרן החתם סופר נתן טעם לשבח על אכילת ביצה: שכל המאכלים, יותר שהם מתבשלים, יותר הם נעשים רכים. אבל הביצה, יותר שהיא מתבשלת, יותר היא מתקשה. ואף ישראל דומין כך, כל מה שאמונת העולם משעבדים בהם ומענים אותם, אף הם נעשים קשים יותר ואינם נכנעים להם ואין מתערבים בהם לעולם. עם לבדד ישכון, וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ:

וראוי להשרות את הביצה בתוך מי מלח בכף או במזלג ולא על ידי טיבול בידים, שלא יראה שעושה שלשה טיבולים על הסדר, ואנחנו 'מטבילין שגו פעמים' שמענו, ולא יתור:

ולמה הנו שנותנים הביצה במי מלח? יש מי שאומר, שדבר זה זכר למהפכת סדום שהיתה בליל הפסח. וכל עמק סדום שהיה תחילה מבורך בשדות שמנים ומעינות טובים, הוצף מים ונעשה שם ים המלח. ואשתו של לוט שהביטה לאחוריה לראות מה נעשה באנשי סדום, אף היא היתה

לנציב מלח: ואמרו חז"ל: באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט, מה היא (אשת לוט) עושה? הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן: תנולי מלח, שיש לנו אורחים... והיא מתכוננת שיכירו בהם אנשי העיר (ויבואו לעשות שפטים באורחיה), על כן - ותהי נציב מלח; - כלומר, אשתו של לוט, שמרשעת היתה ככל אנשי עירה, ועינה רעה באורחים, אפילו נצלה לשעה בזכות לוט בעלה, אינה ראויה לראות במפלתם של בני סדום; וכשראתה - פגעה פורענות הגפרית והמלח גם בה. אבל אנו ונשינו וטפנו שעיננו יפה באורחים ושמחים בהם, ואמרנו בתחילת הסדר: כל דכפין - ייתי ויכול, אין אנו מתיראים מפורענות המלח ומימיו אלא אוכלים ממנו להנאתנו, שכל פורענותם של רשעים, טובה היא אצל הצדיקים:

אפיקומן:

גמרו את הסעודה וקודם ברכת המזון, מוציאים את האפיקומן ממקום שטמנוהו שם קודם ההגדה ואוכלים ממנו בהסבת שמאל לפחות כזית אחד, ויש מקפידים לאכול כשני זיתים דוקא, ומחלקים כך לכל המסובים; ואם אין במצה של ראש המסובים כדי לחלק ממנה לכולם כשני זיתים או כזית, (כל איש לפי מנהגו) - הוא אוכל לבדו מן המצה שלו, ושאר המסובים, נוטל כל אחד ממצה שמורה אחרת, ואוכלים אפיקומן בהסבה ובלא ברכה: ואפילו ראש המסובים, אם אבדה לו או נאכלה המצה הטמונה מקודם לכן, נוטל מצה שמורה אחרת ועושה אותה אפיקומן. שכן הטמנתה בכר, בכסת או במפה, אינה מיוחדת מצה זו דוקא לאפיקומן, אלא כדי שיראו התינוקות וישאלו: מפני מה טומנים את המצה, ועדין לא אכלנו? ומתוך התשובה נבוא לספר ביציאת מצרים:

עוד טעם להטמנה - לפי שבוצע את המצה כדי לומר ההגדה על לחם עוני - פרוס, וכדרכו של העני שפורס חציה וטומן חציה, אף הוא שומר חציה לאפיקומן שיהא גם הוא בפרוסה:

ומדקדים שיאכלו כזית אפיקומן קודם חצות, לפי שהוא זכר לפסח כדלהלן, והפסח (לדברי ר' אלעזר בן עזריה, שהלכה כמותו לדעת מקצת פוסקים) אינו נאכל אלא עד חצות (וראוי להקדים אכילתו כך, שגם ההלל שלאחריו יקרא קודם חצות): אחר אכילת אפיקומן, מוזגים כוס שלישי, נוטלים ידים ב'מים אחרונים' ומברכים ברכת המזון, ושוב שני אוכלים ובאותו הלילה שום מאכל ולא שותים שום משקה חוץ ממים (וכן יש מקלים בשתיית תה וכדומה), כדי שישאר בפה טעם מצה של אפיקומן הנאכל לבסוף; שכן, אכילת אפיקומן, היא לזכר קרבן הפסח שהיה נאכל על השובע. כלומר, לאחר גמר סעודתם בבשר החגיגה ומאכלים אחרים, היו אוכלים כל אחד כזית מבשר הפסח.

ואותה אכילה היתה בשמחה עצומה ובשיר גדול של הלל זמרה, כאמרם חז"ל: 'כזיתא פסחא - והלילא פקע איגרא'. כלומר, רק כזית אכלנו מן הפסח, אבל ההלל שאמרנו עליו, היה בוקע את הגג והגיע עד שחקים. ולא היו אוכלים אחריו שום מאכל לחיבוש מצות הפסח, שטעמו יסאר בפה:

ולפי שהאפיקומן הוא זכר לפסח, לפיכך נאכל גם הוא לאחרונה ובחביבות יתרה, ומברכין עליו ארבע ברכות שעל המזון ושותים כוס שלישי וגומרים את ההלל עם ברכת השיר שלבסוף:

ויש אומרים, שכזית אפיקומן הוא לזכר המצה שאכלנו עם הפסח, כמו שכתוב: על מצות ומררים יאכלהו. לפיכך נוהגים רבים שאוכלים מן האפיקומן כשני זיתים, אחד לזכר הפסח ואחד לזכר המצה הנאכלת עם הפסח: והמהר"ל כתב שטעם אכילת כשני זיתים מן האפיקומן, משום שחביבה היא משאר המצוות. שכל דבר הנאכל למצוה, שיעורו בכזית, וזו, הואיל שחביבה היא ביותר, יאכל ממנה שיעור כפול. ואם אינו יכול - מכל מקום לא יפחות מכזית:

מנהגי אפיקומן:

'אפיקומן' - הוא הנזכר בסימני הסדר בשם 'צפון'. כלומר, הוצא עתה את המצה הצפונה, לאכלה למצות אפיקומן: יש טומנים את האפיקומן תחת הכר או הכסת שמסב עליו, על שם (תהלים לא): מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: טומנים האפיקומן בין כר לכסת, שהוא דרך שמירה, על פי הכתוב (שמות יב): ושמתם את המצות: וטומנים באריג, על שם (שם): צררת בשמלתם:

מנהגים שונים נהגו בישראל באכילת האפיקומן. יש שהיו נוהגים ליטול מקל ביד והמנעלים ברגליהם והיו אוכלים בחפזון לזכר הכתוב (שם): וככה תאכלו את: מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם. ואכלתם אתו בחפזון, פסח הוא לה':

וכן הוא המנהג אצל רבים מקהילות ספרד, שכשאומר 'יחץ', אין טומן המצה לאפיקומן, אלא קושרו בכתף של ילד, והוא יוצא ודופק בדלת מבחוץ. ושאלים אותו: מי אתה? והוא עונה: ישראל. - מאין באת? - ממצרים. - לאן אתה הולך? - לירושלים. - ומה אתה נושא? - מצה. ואחר כך הוא נכנס ומביט על השלחן ושואל: 'מה נשתנה וכו', והמצה נשאת על כתפו עד לשעת אכילת האפיקומן:

והשל"ה מביא מנהג שנהגו בני עליה, שנושקין המצות והמרור כדרך שנושקים חפץ של מצוה:

איתא בגמרא: 'תניא, רבי אליעזר אומר: חוטפין מצות בליל פסחים. בשביל התינוקות שלא ישנו: מכאן סמכו התינוקות לחטוף האפיקומן ואינם משיבים אלא בפדין... ואף על פי שפרוש הבריתא לא כך הוא, אלא, חוטפין - כלומר, ממהרים באכילת מצה, או חוטפים מיד התינוקות שלא יאכלו כדי שביעה וישנו, הרמב"ם מפרש 'חוטפין' כפשוטו - אף על פי כן

נעשה זה מנהג בבתי רבים ואין מוחים בידם: ויש שמוחים ביד התינוקות לחטוף האפיקומן, שפעמים המצה באה על ידי כך לידי פסול, כשנופלת מידם לארץ. ועוד, שכל האמור והנעשה בלילה זה, הכל על הסדר, ומנהג שנפל ביד התינוקות אי אפשר שיהא בו סדר. לפיכך מפסיק את התינוקות בדבר אחר ובלבד שלא ישנו:

יש נוהגים לשמור כל השנה קצת מהאפיקומן, כסגולה. ויש אומרים שמנהג נכון הוא, שאף על פי שאין מצות מצה נוהגת אלא שבעה ימים - ראויה היא המצה ועניניה שיתנו בה עין כל השנה. ואפילו בצקו יחמץ כל השנה, טוב שתשאר נפשו כל השנה בדוקה מן החמץ והשאור של התנשאות ויצר הרע:

שיר השירים

א. בשל"ה הק' מביא וז"ל כמוש חתן על כלה כן יציאת מצרים כנודע ועל כן חסידים ואנשי מעשה אומרים שיר השירים בליל שמורים. ב. בסדר היום כתב וז"ל ואם יש בו יכולת יקרא מגילת שיר השירים בקול זמרה ותודה שיש בה מענינא דיומא ויפרש איזה פסוק ממנו השייך ליציאת מצרים.

ג. בעבודת הקודש כתב וז"ל אחר ההגדה יאמר בקול שמחה שיר השירים כולו בעידן חדוותא עת הזמיר הגיע כי כל העולמות עליונים למעלה מאירים ומזהירים.

ד. ביסוד ושורש העבודה כתב וז"ל ואחר הפיוטים יאמר שיר השירים במתון גדול ובנעימות קול.

ה. בדרכי חיים כתב וז"ל ואחר הסדר אמר הגה"ק הדברי חיים ז"ע שיר השירים בקול רם.

זהירות בשמחה וברוגע

מעשה ברבי ר' שמעלקא הלוי מניקלשבורג, שהיה גדול בתורה ונוהג נפשו על כל מצוה קלה כחמורה לעשותה על צד ההידור ביותר. וכשבא לענין אפי' מצת מצוה כמעט שפרחה נשמתו מעוצם היגיעה אשר יגע במצוה זו ומגודל הפחד, שמא לא עשה כל צרכו בשימור מצותיו ממשוהו של חמץ ומספק וספק ספקא של חימוץ. והיה צדיק זה הזיר מאד בשימור ובהידור מצותיו ועשאן בתכלית הזהירות, וכן היה בורר אחר כך מתוך הרבה מצות שאפה, את המעולות והיפות שבהן, נוטל אחת ומניח עשר - עד שמצא שלש מצות מהודרות לקים בהן המצוה, והיה שופך על זה דמעות הרבה לפני קונו שיעיגהו ולקיים המצוה בשלמות. עם כל זה היה לבו נוקפו תמיד, שמא לא יצא ידי כל חובתו: פעם אחת חזר צדיק זה מבית האפיה בערב פסח בשעת המנחה, וידיו מחזיקות בשלש מצות מעוטפות עטיפה בתוך עטיפה, ופניו מלאות חרדה, כדרכו בקדש, חרדה של מצוה ודאגה שתהא מצותו עשויה כתיקונה. והנה ממולו בא אחד מתלמידי תלמידי שיר השירים, אף הוא חוזר מבית האפיה ומחזיק מצותיו בידו ופניו קורנות משמחה: הכיר בו הצדיק ששמחה של מצוה היא זו שעל פני התלמיד, ושאל אותו: במה זכית לשמחה זו של מצוה? אמר לו אותו תלמיד: שמח אני במצותי שיצאו כשרות ומהודרות! אותה עשה נתקנא הצדיק בתלמידו ושאלהו: שמא רוצה אתה שנחליף בינינו במצוה? קפץ אותו תלמידו כעל מציהא גדולה ונעשו החליפין. אותה שנה בלבד היתה שמחתו של הצדיק שלמה במצוה, ואילו התלמיד הלז, גדלה שמחתו שבעתים שזכה לאכול ממצות שטרח עליהן אותו צדיק, שבודאי מהודרות היו משלו עשרת מונים: ולמה שמח הצדיק במצותיו של התלמיד יותר מבשלו? אלא שכך אמר: המצות שאפיתי אני, לבי נוקפי עליהן ואיני יכול להעיד עליהן בפה מלא כי הן כשרות, ואילו מצות אלה שבאו לידי - אדם כשר מישראל העיד עליהן שהן כשרות ומהודרות!:

נמצינו למדים מכאן שלשה דברים:

דבר אחד - לא נתנה תורה למלאכי השרת, אלא כל ישראל כשרים וראויים לקיים מצוה בשלמות; שאלמלי ח"ו היתה איזותקלה במצותיו של אותו תלמיד, לא היה הקדוש ברוך הוא מביא תקלה זו על ידו של אותו צדיק:

דבר שני - חשובה היא אצל הצדיקים האהבה והאמונה לישראל כשרים יותר מכל יגיעתם שהם יגיעים בתורה ובמצוות:

והדבר השלישי - גדולה שמחה של מצוה, שעל ידה זכה אותו תלמיד לאכול ממעשה ידיו של צדיק גדול. וכל עמל צדיק זה, לפיו של אותו תלמיד:

מנהג ותיקין הוא לקרות מגילת שיר השירים שהוא קודש קדשים בחג הפסח ראשון למנהג זה הובא במחזור ויטרי חז"ק ומגילת שיר השירים אומרים אותה בשבת שחלה להיות בחולו של מועד ואם אין שבת בחולו המועד אומרים אותה שבעיני פסח, וכן הובא באבודרהם במוסר ליום בפסח חז"ק נהגו העולם לקרות בחג המצות שיר השירים. והרמ"א נהג כן וקבעו להלכה שיש לאומרה בשבת בחול המועד ואם שבת בימים האחרונים של פסח אומרים שיר השירים באחרון של פסח. ומסיים שהעולם לא נהגו לברך עליהם לא על מקרא מגילה ולא מקרא כתובים.

הנה בזמן קריאת שיר השירים במועד הפסח מצינו בה מנהגים שונים כי האבודרהם כתב סתם בחג המצות ולא פירש זמנה מ"מ נתפשה המנהג לאמרה בליל הסדר ושבת חול המועד. ועתה נסדר דבר דיבור חול המועד.

בעוד שהמנהג קדוש זה נתקבל ע"י הרמ"א לאומרה בשבת חול המועד מ"מ עם ישראל קדושים ואומרים אותה גם בליל הסדר כמובא בספר סוד היום ויש לאומרה בנעימה ותודה ויש לפרש פסוק אחד ששייך לענין יציאת מצרים כי

כל זה היא מענינא דיומא, גם החיד"א מזכיר זאת בספרו עבודת הקודש שיש לאומרה בקול שמחה שיר השירים שהיא אז זמן חדוותא וכל העולמות העליונים מזהירים כזוהר הרקיע, וכידוע שרביה"ק ז"ע אמרה בדמעות של שמחה ורבו געגועים לקוב"ה והשכינתיה.

החתם סופר נתן טעם לשבח כי בכל שיר אומרים איזה שיר כגון שירת היסוד הבאר וכו' אף כאן אומרים שיר להשירים שזכינו לאמר בליל הקדוש הזה לפני בורא כל העולם.

וכן ביסוד ושורש העבודה שיש לאמרה בנעימות ובקול והעיקר ליתן לבו לפירוש הדברים.

עבודתם בקודש של מאורי דורינו רבותינו נב"מ היה למעלה מהשגתינו. כמבואר כבר בגליון י"ט מעבודת רביה"ק בעת אמירת שיר השירים. ומסופר שפעם ראה הגה"ק מגארליץ זיע"א אחד שאומר שיר השירים אמר לו הנך אומר בכל ערב שבת קודש שיר השירים אני איני אומרה רק בליל הסדר וכל אברים דא לרא נקשן מעוצם קדושת המזמורים ומי יבוא בסוד צדיקים, וכן המנחת אלעזר אמר פעם שאביו היה אומר בכל ערב שב"ק ובשב"ק והוא לאו יכול לסבול את גודל קדושתו ולא יכול לאומרה רק בליל הסדר.

סיפר הגה"ק מרן בעל הקדושת יו"ט זיע"א שפעם היה בליל הסדר אצל הגה"ק מצאנז זיע"א ואחר הסדר אמרו שיר השירים והצאנזער רב היה בוער כלפידי אש וכשהגיע להפסקו פשטתי את כתנתי בכה מאוד מאוד מאין הפוגות. וכן ספרו עוד מתלמידי הדברי חיים זיע"א שפעם בפסח בליל הראשון אמר הצאנזער רב אם כל העולם את השיר השירים אבל בליל השני בקש מכולם שיצאו והגה"ק מציעשנוב זיע"א הי' או ילד והמשב"ק אמר להצאנזער רב ששמחה'לע ישן שם היינו הגה"ק מציעשנוב אמר שיכול לישאר שם, והתחיל הדברי חיים לומר שיר השירים וכשהגיע להפסקים פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי וכו' ככל ושלש את השירים בנעימות נוראה ופתאום שמעו רעש גדול שהילד שמחה'לע נפל מהספסל נכנס המשב"ק והראה לו הדברי חיים שיצא עם הילד, וכשגדל הגה"ק מציעשנוב זיע"א סיפרו לו את זה נענה בביטול אה איך בין נישט געשלאפן איך אב זיך געמאכט ווייל איך האב געוואלט זיין בשעת דער זידע זאגט שיר השירים אבל כשהגיע להפסקים נהיה לו רע מגודל הפחד עד שפלט, אמר אז שבכל עת שנתבטל מכח הרדיפות של הציונים כידוע שרדפוהו מאוד [ורביה"ק זיע"א אמר פעם שהם קצרו לו את ימיו], וזכר מאותו המעשה זה מעודד אותי.

הרה"ק מראפשיץ זיע"א וצאצאיו אמרו את שיר השירים בניגון מיוחד ובליל התקדש חג אמרו שני קאפיטלעך ואח"כ בשאר הסעודות של החג גמרו את כולו.

אכן שיטות חלוקות יש בזה מתי לאומרה אם בליל הסדר או בשבת חול המועד או בשניהם אבל לכו"ע יש לשיר השירים שייכות עם יציאת מצרים ולהלן נבאר כמה טעמים על זה.

טעם עיקר הדבר מפני שמדובר מענין יציאת מצרים הה"ד לססתי ברכבי פירען כן איתא במחזור ויטרי וכן הביא הרב אבודרהם, ובזוה"ק מבואר טעם הדבר דעל שבת יציאת מצרים נאמר שיר קדוש זה וגם על הגאולה העתידה. הרב החיד"א מביא טעם נפלא כי בשיר השירים יש קי"ז פסוקים והוא רמז לקי"ז שנים שהיו ישראל במצרים מעת פטירת לוי כי כל זמן שאחד מן השבטים היה חי לא היו משתעבדים בהם וכל השיר השירים מיידי מענין יציאת מצרים כנ"ל כי זה לעומת זה כי כל פסוק הוא נגד שנה אחת במצרים.

הכלי יקר מביא עוד טעם כי שלמה המלך חיבר ג' ספרים שיר השירים, משלי, קהלת, והם נגד שלמה החגים פסח שבועות סוכות, והם נגד בני אדם שיש לו ג' זמנים ימי העליה = ימי הבחורות, ימי העמידה אמצע שנותיו של אדם וימי ירידה הם סוף שנותיו של אדם. שיר השירים היא נגד פסח שאז נולד הבן אדם ואז הוא זמן קציר והאדם בימי הבחורות עדיין דמו תוסס ואז אומר שיר זמור וע"ז נתחבר השיר השירים וע"ז אמרו חז"ל שאסור לעשות זמור משיר השירים שלא תימא שהיא זמור פשוט כבן אדם אלא היא קודש קדשים, וימי הבחורות חיבר משלי שהיא מלא חכמה הה"ד בן ארבעים לבינה זה היא נגד שבועות שאז קיבלו התורה שהיא מקור החכמה, וקהלת שכתוב בו הבל הבלים היא נגד ימי ירידה שאז הבן אדם בסוף שנותיו ורואה שהכל הבל זה נגד סוכות שאז מתחיל ימי החורף. ובסגנון דומה ביאור רבי צדוק הכהן מלובלין זיע"א כי בימי הילדות היא זמן האהבה והחשק וכן אברהם אבינו היה מדתו מדת אהבה וכן פסח היא מדת אהבה לכן קוראים אז שיר השירים. והרה"ק רבי משה יחיאל אלימלך מלברטוב זללה"ה הוסיף טעם לדברי הרבי רבי צדוק זיע"א כי בימי הבחורות היא זמן אהבה וחשק ואז חשק האדם לשורר לכן חיבר שלמה המלך ע"ה חיבר של שיר כדי להעלות את כל השירים למדת עילאית ורוחניות ולהעלות את לב הנער לרוחניות והתעלות דקדושה. וכמו שבימי הבחורות הוא כולו חסד והתעלות ואהבה לכן אומרים בפסח שיר השירים שיע"ז רומז שלמה המלך ענין השיר כי בפסח עשה עמנו השי"ת חסד גדול והציאנו ממצרים ע"כ אנו מודים להשי"ת בשירות ותשבחות ובפרט בשיר הקודש שהיא קודש קדשים.

הפמ"א מסתפק בטעם אמירתה ואומר שאינו יודע הטעם למה אומרים שיר השירים דוקא בשבת וכן רואים שאם חלק שביעי של פסח בשב"ק אומרים אותה אז, ואומר כי אפשר ששבת היא מעין עולם הבא, ושיר השירים יש בו ג"כ רמזים הרבה על כך, ומה שאין אומרים אותו מיד בחג הפסח עצמו מכיון שמרבים אז באמירת פיוטים בטל.

מצינו מנהג ישן שהיו מחלקין את אמירת שיר השירים בשני ימים אחרונים של פסח חצי ביום אחד וחצי ביום השני, והחיד"א מביא בהגהות כסא רחמים שנהגו לקרות שיר השירים בלילי פסחים חצי בליל הראשון וחצי בליל השני.

השפת אמת זלה"ה מסביר באופן אחר כי פסח הוא פה סח ואז יש להאדם פתחון פה לומר שירה כי נפתחו לבם ועיניהם של ישראל ע"כ אומרים שיר השירים בפסח כמ"ש עם זו יצרתיה תהלתי יספרו כי בפסח נבחרו עם ישראל לעם.

הרה"ק רבי פנחס מנחם מפילץ זלה"ה מסביר באופן אחר מכיון שאנו בימי הגלות שחכנו עינינו מראות בטוב וכמו בעגל לא חשב אף אחד שיהיה לו תיקון רק אחרי שנתרצה הקב"ה ואמר שלחתי כדברך כן הדבר בפסח שאנו בגלות המר חיללה יכולים להתייאש מתיקון ומרוב בשותנו באו דברי ריצוי וחיזוק של השיר השירים ופוחתים לנופתח של תקוה להתקרב יותר להש"ת וזה דייקא בפסח שאז נבחרו להיות לעם סגולה וכן נתקדש הפה בקדושת סיפור יצאת מצרים ומיכלא דמהמנותא ועי"ז יכולים להרגיש ניצוצות קדושים משיר השירים.

רביה"ק ז"ע מסביר בטוב טעם למה דוקא קורין אותו באחרון של פסח ולא בחג המצות עצמו וכן למה דייקא בפסח ומסביר מכיון שפסח הוא זמן הגאולה וישבת מלא ג"כ זמן הגאולה הה"ד אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין ופסח הוא זמן גאולה הה"ד ופסח על בתי בני ישראל נמצא כי דייקא בנס זה של פסח רצה הקב"ה להראות נחמה וישועה להכלל ישראל כי אף בשפל המצב יוכלו לקוות לישועה, ובוזה ג"כ נקרא אחרון של פסח מכיון שבפסח מקווים להאחרון דהיינו לבהימ"ק השלישי האחרון ולגאולה האחרונה, ממילא בפסח אחרי כל הסדר של פסח שפיר יכולין לאמרה בשבת דייקא וביים אחרון דייקא.

במדרש מובא טעם נוסף שהקב"ה נדמה להם על הים כבחור ולוחם ובימי הבחורות האדם מלא אהבה ובים בעת המתקת הדינים לרחמים ע"ז זמירות ואמרו הרבה שירות ושיר השירים נתחבר על הים, וכן מצינו כי הש"ת קרא לישראל באותו הזמן כלה ואהובתו, כמ"ש זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר וגו' כי באמת שייך לומר שיר השירים על הים שאז יצאו ממצרים ללכת במדבר ועל הים נדמה להם כבחור.

טעם נוסף על אמירת שיר השירים בשבת חוה"מ נמצא בספר דברי צדיקים עפימ"ש בסידור של שבת כי טעם אמירתה בליל שב"ק שאז הוא זמן המתקת הדינים בחסדו הגדול, ולכן בעת המתקת הדינים לרחמים ע"ז זמירות והשבחים ובקידוש על היין, אז נאה להלל ולשבח להקב"ה במגילת שיר השירים אשר לשלמה שמהשיר הזה נעשה בחינת מלך שהשלום שלו, והנה יין וזמירות שניהם המתקת הדינים ואיני יודע איזה מהן יותר חביבה ולכן אומר ישקני מנשיקות פיהו כי טוב הזמירות יותר מהיין כי טובים דודיק מייך עכ"ת ועפי"ז י"ל דבפסח שיש המתקת הדינים בשבת זה יותר משאר שבתות וגם אחרי שסדרנו שתיית ד' כוסות אומרים שיר השירים כי טובים דודיק מייך כי זמירות חשוב יותר מד' כוסות של הסדר.

טעם נוסף בספר דברי צדיקים מביא עפימ"ש בספר צרור המור על שיר השירים שכותב בטעם על מה שנקרא שיר השירים קודש קדשים והוא יותר קדוש משיר של משרע"ה וכל ישראל, דהנה איתא במדרש משל למלך שקידש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא ללוקחה כתב לה מתנות מרובות כך היעוד הזה אירוסין שנאמר וארשתין לי לעולם וגו' אבל לימות המשיח יהיו הנישואין שנאמר כי בוועליך עשין וגו', ואמרו בש"ס כי כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח והעולם הבא עין לא ראתה, ובוה יובן דכיון דשירת משה לא היה רק על גאולת מצרים שהוא בבחינת אירוסין מה שאין כן שיר זה מדבר על גאולה העתידה ומספר מה שיהיה בעולם הבא שהוא בחינת קודש קדשים והנה נכלל בשיר זה גם בקשת ישראל למהר את העוה"ב המכונה בשם נישואין, וכמשל הכנסת ישראל המבקשת מארוס שלה למהר זמן הנישואין הנישואין שמא ימאוס בה או שמאלא ירצה מחמת שחטאה כנגדו, וכל הצרות הבאות עלינו הוא לעורר לבבינו לה' יתברך ולשוב בתשובה שלימה עכ"ד, ולפי"ז י"ל דבחג הפסח שנגאלו ממצרים שהיה בבחינת האירוסין אנו אומרים שיר השירים ומתפללים להקב"ה שיגאלינו מגלותינו ונבוא בבחינת נישואין, יהירצון שנזכה לכן בב"א.

ספירת העומר

מכיון שכל הכנה לפסח הוא בחפזון, ורק ע"י התערותא דלעילא לכן אנו עושים הכנה לקבלת התורה וסופרים יום יום

והנה עיין בדברינו בדרושים לחג הפסח [ניסן מאמר ד' דרוש ג' ע"ד הסוד] לכוונות ליל א' שהוא הכל בחפזון נעשים כל האורות והשפעות המוחין (לקבלת התורה) באיתערותא דלעילא שלא על ידי מעשינו (כמו שהיה במצרים שלא יכלו להתעורר ע"ד שיתהווה הדבר על ידי מעשינו), והנה להיות הארה שלא ע"י מעשינו אלא לזה קיום על כן צונו אח"כ מצות ספירת העומר מ"ט יום, ואנו סופרין יום אחר יום דרגא בתר דרגא ומאירין האורות (הנצרכין לקבלת התורה) ע"י מעשינו ויש לזה קיום, ואז הוא יום קבלת התורה, והנה ימי הספירה הם מ"ט ימים מנין ל"ב ט"ו הנלמד על הטוב הכללי מן תיבת בראשית עד וירא אלקים כי טוב (ועיין בדרושים הנ"ל ענין כוונת הלילה הז' מ"ה) מ"ה ב"ז מצ"ה (ע"ב ס"ג) בגימטריא יה"י אור"י סוד אור הגנוז, הבן גנוז, הבן גנוז (מאד) הוא הטוב הכללי אל התורה אשר בה גנוז האור הטוב, על כן צונו הש"י לספור קודם מתן תורה מ"ט ימים מנין ל"ב ט"ו, אין טוב אלא תורה כמה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתך [משלי ד ב], ועל כן נקרא התורה טוב מפני שבה גנוז האור כי טוב, ויש בתורה ל"ב נתיבות חכמה [ספר יצירה פ"א א] בראשית תירגם יונתן בחוכמתא [בראשית א א] סוד ראשית חכמה כידוע, הרי לך בתורה לב (היינו לב נתיבות חכמה) טוב (היינו אור הגנוז אור כי טוב), על כן להבנת התורה צונו הש"י לספור מ"ט ימים (מנין ל"ב ט"ו) ואח"כ הוא יום קבלת התורה: (בני יששכר – מאמרי חדש אייר – מאמר ג)

טעם למה סופרים ספירת העומר בקול גדול

וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים וגו' [שמות כ טו]. כי הנה כתיב [ויקרא יד] אם תקריב מנחת בכורים קלוי באש וגו', אשר מנחת העומר היתה צריכה לבוא מקודם באש, מה שלא מצינו זאת בשום מנחה. ובדרך רמז יש לומר, יען כי העומר היה הכנה לקבלת התורה כידוע, ומספר עמ"ר עם א"ש עולה תורה, על כן בא באש לרמז על זה. וכמו כן על ידי ספירת העומר שסופרין בפה ובקול בלבד ברשפי אש שלהבת אהבת הבורא, הוא ג"כ הכנה לקבלת התורה, לזאת כאשר באין לחג השבועות ומרגישים אור קבלת התורה, אז מבינים אנחנו פעולת הספירה מה שהיה מקודם. וזהו 'וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים', היינו, אשר עתה רואים ומבינים אנחנו כח מצות ספירה שהיא בקול ובליפיד אש שלהבת, רואין כעת גודל פעולתה לטוב. ועל כן רמזו בתיבת וכל"ה הע"ם ראי"ם, כי וכל"ה עולה יו"ם, ותיבות הע"ם ראי"ם אתוון העמ"ר, ושאר אותיות א"י"ם הוא נ"א, כי לפי פסוק הלכה התורה ניתנה ביום נ"א [עיין במגן אברהם ריש סימן תצד], ורמזו אשר בבוא יום נ"א מכירין כח העמר אשר פעולת המצוה היתה לזכות עי"ז לקבלת התורה: (אמרי נועם על מועדים – לחג השבועות)

בליל הסדר יורד השפעות קדושות וטהורות ושפע רב לעם ישראל והיות שבני ישראל עדיין לא ראוים לכל השפעות נתקנו ימי הספירה כדי שיוכלו כלל לקבל השפעות קדושות וכן איתא בקדושת לוי בדרוש לפסח וזת"ל"ק מה שאין כן בחג הפסח שעדיין אינם ראוים לקבל השפעה, כי עדיין לא הזדככו מטומאת מצרים בשלימות ובחג הפסח הם צריכים להזדכך ולעלות במעלות המדרגות, כי אז הוא זמן עליות העולמות על ידי שנהפך הים ליבשה בשינוי הטבע. וכמו שנהפך הים ליבשה בשינוי הטבע בעולם התחתון, כמו כן נהפכו כל בחינות ים ויבשה שבכל עולם ועולם. ומחמת שנהפכו ונשתנו כל העולמות מאיכותם ועצמותם מכמו שהוטבעו בעת הבריאה לכן גם הן אין ביכולתם לקבל השפעה ולעצור ולהקליט אשר נשפע להם. אך בחג השבועות אחר ימי ספירת העומר, אז יוכלו לקבל ההשפעה מטעם כי בימי הספירה שזדככו מחומריותם וגשמיותם בעלותם לפני ה' במסירות נפש באהבה עזה וכלות נפשם ומטהרים בטהרת הנפש וטהרת הגוף אז בחג השבועות הם ראוים להיות כלי לקבל אור וחיות האלקי הנשפע להם בכל ז' ימי חג הפסח מהבורא ברוך הוא. וגם כל העולמות אחרי עלותם לה' אשר נהפכו ונשתנו בבחינת ים ויבשה ונתעלו למעלה בבחינת א"ח ביכולתם לקבל אחר כך השפעות אור וחיות ה' כל חד וחד לפי ערכו ומדרגתו. וכל זה הוא בחג השבועות שאחר הספירה, שאז כולם ראוים ונוכנים להיות כלי לקבל השפעת ה' כנ"ל. ולכן גם חג השבועות נקרא עצרת בלשון המשנה, כי גם אז ביכולתם לעצור ולהקליט השפעת ה' בתוכם עכ"ל"ק.

וכן בפרשת אמור מביא הקדושת לוי טעם שאין מברכים שהחיינו על הספירה כי כתיב וספרתם לכם וכל ענין הספירה היא כדי שתקבלו את כל ההשפעות של ליל הסדר ואז כבר ברכו שהחיינו.

ובספר עבודת ישראל לפסח מביא ענין נפלא על ספירת העומר וזת"ל"ק סוד מרע, מר"ע הם אותיות עמ"ר דהיינו שאם בן אדם רוצה יוכל בימי העומר להפוך את הרע לעמר וזה סוד מר"ע ועי"ז יוכל להיות עמ"ר התנופה שיוכל להתעלות במעלות קדושים.

ובספר בת עין מביא בשם התולדות יעקב יוסף ע"פ הפסוק וידבר ה' אל משה לאמר שור או כשב או עז כי יולד וגו' (כב כז). (דף קב. דפוס קאריץ) כתב ענין ספירת העומר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (ויקרא כג טז), כי כשהיו ישראל בגלות מצרים היו בבחינת גלות הדעת, ולא היו יכולים לתקן בחינת חמשים שנה, כי כל אדם צריך לתקן בחינת חמשים שנה שמבן עשרים שנה ואילך, לראות שיעבוד את ה' בכל החמשים שנה שלא יחסר יום אחד, לכן נתעכבו ישראל אחר יציאת מצרים חמשים יום קודם קבלת התורה, עכ"ד.

דברים נוראים בענין כוונת ימי הספירה מרבי אברהם גאלאנטי ז"ע כל לילי ספירת העומר מכוונים בכל לילה תיבה אחת ממזמור אלקים יחננו שיש בו מ"ט תיבות ואות אחת שבפסוק ישמחו ויראו שבכל לילה כשקורין ומזמור זה אחר ספירת העומר כשמגיעין לאותה תיבה שהיא כנגד אותה הלילה מרימים קול באותה תיבה להורות כי תיבה זו היא של לילה זו ויש קבלה בידם שמי שמכוין בזה לא ינום לילה אחת בבית האסורים אפילו שיהיה אסור בדיני נפשות

מנהגי ישראל בימי העומר

מנהגי ישראל ללמוד בימי הספירה מסכת שבועות או מסכת סוטה ולומדים כל יום דף אחד כי יש בו מ"ט דפים.

כן מובא במנהגי חתם סופר שלמד בכל יום מימי הספירה עם תלמידיו מסכת שבועות.

ובשם הרה"ק רבי יצחק אייזיק מזידטשוב ז"ע שבמסכת שבועות יש מ"ט דפים והוא נגד ימי הספירה.

וכן בליקוטי מהרי"ח מובא שיש נוהגין ללמוד מסכת שבועות בימי העומר שיש בה מ"ט דפים כמנין ימי העומר. וכן היה נהג האמרי אש זללה"ה.

ובמנחת העומר מובא שרבים נהגו ללמוד גם מסכת סוטה, שיש בה גם כן מ"ט דפים וטעמו לפי ששנים במנחותיהם, דמנחת שעורים אינה כשרה אלא לסוטה ולעומר.

והגה"ק מן הגאב"ד ז"ע א"ג כן נהג ללמוד בכל יום דף אחד מן המסכתות ובהגדה של פסח עטרת יהושע מובא שפעם כששהה מן הגאב"ד ז"ע

בחול"ל בימים שבין פסח לשבועות ובאחד הימים לא הספיק לגמור את שיעוריו במסכתות אלו מחמת טרדות האנשים שצבאו על פתחו להתברך מפה קדשו, ובשעה שלש לפנות הבוקר כאשר אחרוני האנשים פנו והלכו מבית אכסנייתו, פנה אל המשמש ובקש להביא לפניו שתי המסכתות, ולא הסכים לילך ולנחון לפני שגמר את שיעורו הקבוע.

ליל הסדר אצל מרן רביה"ק זיע"א

הכנת הקערה

זרוע, ירך המחובר לכנף של עוף צלוי, רביה"ק היה אומר בשם אביו הקדושת יו"ט זי"ע שהכנף של העוף הוא במקום הזרוע של הטלה. ביצה מבושלת בלי קליפתה. מרור, לקח רביה"ק חסה הנקרא סאלאט, שנבדקו ג' פעמים לאור השמש דהיינו ג' אנשים בזה אחר זה, בשנת תשי"ט היה הרה"ק רבי איציקל מפשעו וארסק זי"ע בבית רביה"ק קודם פסח וראה איך שבודקין את החסא בזהירות יתירה כ"כ וביקש מרביה"ק שיתן לו קצת, ורביה"ק השיב לו בבדיחותא "מרור גיט מען נישט, מרור נעמט מען זיך אליין" אולם אח"כ שלח לו רביה"ק מצות ויין ושלח ג"כ מהחסא. חרוסת, עשו מתפוחים, אגסים, אגוזים, קידה (אינגבער), וקינמון (צימרינג) מעורב ביין אדום שנתנו בתוכו לפני הסעודה. כרפס, צנונית קטנים, והצנון שעל הקערה לא קלפוהו רק מעט וכן אכלו עם הקליפה, ומאחורי הקערה עמד כלי של כסף וכן מי מלח, חזרת, תמכא מפורר.

ליל התקדש חג

איה העט ואיה העופרת שיוכל לתאר את ליל הסדר שהיה אצל רביה"ק זי"ע כי היה יכולים לממש את הקדושה השורה באויר ופחד גדול היה נופל על כל הנוכחים קודם שלא הרשו לידנם אצל הסדר אלא המזומנים ע"י רביה"ק, והרבה קולמוסים כבר נשתברו לתאר את רוס קדושת ומעלת הסדר אצל רביה"ק, ולא נוכל להביא כאן בשורותינו הדלות את העשירות ברוחניות שהיה אצל הסדר אלא אמרנו נלך ונלקוט שושנים מהשדה ולהביא כאן את סדר הכנתו וסדר אמירתו של רביה"ק והתנהגותו באמירת הסימנים.

רביה"ק נכנס להסדר מלושב בגלומה (בעקיטשע) לבנה ועליו הקיטל אשר על צוואר ועל הזרוע היה תפורים קלעי כסף, ואיזור לבן חגור על מתניו, ועל ראשו יארמולקע לבן המוחפה בכסף ומעליו השטריימל מעוטף בטלית ולפני ימי הר"ס עולם היה לרביה"ק טלית בירושה מזקיני מרן בעל הייטב לב זיע"א אשר התעטף בו בזמנים ובמועדים מיוחדים בשנה, וא' מן הזמנים הוא ליל התקדש חג, והיה דומה למלאך ד' צבקות וניגש לסדר שלחנו הטהור והיה פניו בערו כלפידי אש.

יח. כל סימני הסדר היה רביה"ק מכריז בהגיעו לאותו סימן, וקרא בהתלהבות בקול רעש גדול ובהתלהבות עצומה. קדש מזג היין עם מעט מים ומזגו על הכוס לקידוש, ורביה"ק לבן המכסאו והגביה לו הכוס ואמר בלחש בהתעוררות נעלה ומתוקה לשם יחוד וכו', והתחיל בקול גדול סברי מרנן ואמר ברכת הקידוש מתוך ההגדה וכל האורחים שומעים את קולו הקדוש היוצא מפיו באימה וביראה ברתת ובזיע בקול חוצה להבות אש בנעימה קדושה עד אחר ברכת שהחיינו, ובגמרו לקדש יש על כסאו ומילאו את הכוס וכן בשאר הכוסות, ואח"כ קידשו האורחים, וכל המסובין (אפילו אורחים חשובים שבאו להסתופף בצל קודש), שתו ואכלו בלי הסיבה כדי תלמיד היושב לפני רבו.

ויסופר לדור כי בעוה"ר אחרי התלאות אשר מצאו את עם הקודש בימי הר"ס עולם יצאו לתרבות רעה לא מעט אנשים ואחד מן תלמידי רביה"ק היה בן היוצאים לתרבות רעה ועלה לארה"ק והשתקע בקיבוץ הציונים ורצה לשכוח את הכל מה שעובר עליו וגם שנולד יהודי רח"ל, ובהקיבוץ דשם היה מספרים כעין סיפור מילדי הקיבוץ את כל קורות עם ישראל ולפני פסח ספרו מענין יציאת מצרים ועושים "טקס" ליל הסדר כלשונם, והתלמיד הנ"ל היה לו גם אחד מילדי הקיבוץ שנולדו לו וכשחזר הביתה מהביה"ס בקש מאביו שרוצה גם הוא שיתקנו ליל הסדר בביתם כי הוא רוצה לראות מה הוא, אבל הוא בשלו כי אין רוצה לזכור מהעבר ואין הוא רוצה שיתקנו כזה טקס ואשתו בקשה ממנו ובטענתה כי אכן אינו רוצים לזכור מהעבר אבל מה לא עושים בשביל הילד ובאין ברירה הגיע לירושלים עיה"ק וקנה את כל הנצרך לליל הסדר וכן קנה קיטל לבן כדי להמחיש את הסדר כמו שחזרו והכל היה כבר מוכן והכל על מקומו יא בשלום והנה הגיע עת זודים עת לשבת בשלחן כדי לערוך את "טקס הסדר" והתחיל לדבר מה צריכים עכשיו לעשות וכשהגיע לאמירת המילה קדש נתן קולו בבכי ולא ידעו המשפחה מה קרה לו ולא נתן מרגוע לנפשו עד שנגרע אמר ע"כ אנו מחליפים את סדר החיים שלנו וחוזרים בתשובה לתדהמת כל הנוכחים מה קרה ענה ואמר כי נזכר באמירת קדש של רביה"ק בהתלהבות קודש וביאמה וכיהים צאצאיו הם מחשבים ת"ח בדורינו כח של רביה"ק באמירת הקדש בהתלהבות עמד לפניו להחזירו למוטב.

רביה"ק קרא ורחץ והמשמש בקודש הגיש לפניו קערת כסף וכד של כסף מלאה מים ונטל ידיו בכל פרטיה וקדוקיה לצורך טיבול ראשון כנטיל ידיו לסעודה בלא ברכה.

רביה"ק קרא כרפס ונטל צנון מאותן שעל הקערה וחתכו לכמה חתיכות טבלם במי מלח ושלח חתיכת צנון להרבנית, ובירך הברכה בורא פרי האדמה, ולפעמים טבלו אחר הברכה, ואכלו בלי הסיבה.

רביה"ק קרא יחץ ולקח המצה האמצעית ובצע אותם לשנים, והקפיד לבצוע שיהיה חלק אחד גדול מהשני, והחלק הגדול ועוד כמה חתיכות

(שנטל מהצד שהיה מונח בצדו) הניח למשמרת לאפיקומן בתוך כיס של משי והצניע אותם תחת אחת הכרים למראשותיו, והאורחים לא בצעו את המצה ולא הניחו לאפיקומן, בדרך כלל לא חטפו את האפיקומן מרביה"ק רק אם היה ילד מבני משפחתו, או באחד שהיה זקוק לישועה, וכן לא נהג רביה"ק לשום מצה על שכמו.

רביה"ק אמר בקול מגיד והתחיל בקול אדיר וחזק בנוסח נעים הנני מוכן ומזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים וכו' לשם יחוד וכו', והא לחמא עניא אמר מיושב וכן כל סדר ההגדה אמר מיושב ולא עמד על רגליו אף פעם, ולא הגביה הקערה ולא המצות בעת אמירת הא לחמא עניא, רק הניח ידיו על הקערה והמצות לרגע וגילה המצות קצת קודם אמירה והתחיל לומר בנעימה קדושה ובנוסח מיוחד סדר ההגדה.

אח"כ אמר מוזגין לו כוס שני וכאן הבן שואל, ומזגו לו הכוס ואם היה שם ילד מקרובי היה שואל בלשון אידיש ואם לאו שאל אחד מן המסובין בלשון הקודש, ואמר בשם אביו הקדיו"ט זיע"א שדי אם בן אחד שואל ואין צריך שכולם ישאלו, ואחר שסיים השואל חזר רביה"ק עוד פעם מה נשתנה בנוסח המיוחד ואמר הלילה הזה "כולו" מרור באמרו טעם ע"ז לפי שקושיא זו קאי על הגלות הזה שהוא כולו מרור, ואמר אפילו פעם אחת בפת"ח.

אח"כ התחיל עבדים היינו בקול רם ובנעימה מיוחדת ומפעם לפעם נתן קולו בבכי, ולו תירגם ללשון אידיש, ולפעמים כאשר גמר פיסקא הפסיק באמירת דברי תורה ומילין לצד עילאה ימלל באמירת דברים נפלאים, והאריך בדברי חיזוק והתעוררות להתעורר לאמונה ולתשובה שלימה, ובענין השתוקקות לגאולה העתידה ב"ב, ואף שהיה כבר קרוב לחצות והיה ממחר באמירת ההגדה כדי לאכול האפיקומן לפני חצות, עכ"ז לא החסיר מעולם לומר קצת ד"ת בקוצר מילין.

והיא שעמדה אמר מיושב ולא הגביה הכוס רק כשהתחיל לומר נגעו בו קצת.

ובמורא גדול זו גילוי שכינה, איה הסופר שיוכל לתאר את מראה פניו של רביה"ק אז באמרו ובמורא גדול זו גילוי שכינה והיה לרביה"ק אז ממש שינוי צורה בל יתואר וראו עין בעין מראה אלקים ופחד גדול נפל אז על המסובים.

בהגיע רביה"ק לפסח מצה ומרור הראה אז בידי הקדושות על הזרוע ועל המצה ועל המרור ואף שמואב בשו"ע שאין להגביה הזרוע ואכן לא הגביה רביה"ק רק הראה אז בידיהו'ק.

באמרו לפיכך לא הגביה הכוס רק נגע בו קצת בתחילת אמירה ובסיום הפסקא אמר ונאמר בסגול, וגם בברכת אשר גאלנו נגע הכוס קצת, וכשגמר גאל ישראל שתה הכוס ואחר השתייה חלץ טליתו.

רביה"ק קרא רחצה והביאו לפניו מים לנטילת ידים ונטל בעצמו את הידים לסעודה ובירך על נטילת ידים, ואמר מוציא מצה ושלה להרבנית מהמצות שהכין לעצמו קודם הסדר ולא מהג' שבכיס המצות ונתן כל הג' מצות אל תוך כיס אחד ואמר הנני מוכן וכו' ואחז כל הג' מצות ובירך ברכת המוציא, ואחר הברכה הניח מידיהו'ק את המצה הג' ובירך בהתלהבות נוראה על אכילת מצה, וחצה המצה העליונה, ונטל חלק הגדול ממנה, והפרוסה של המצה האמצעית והניחם זו על זו (ולא טבל במלח) והסיב על כסאו בשכיבה ממש (בחילוץ מנעלים) והמצה החזיק בב' ידיו הק' ואכל בעינים עצמות ופניו בוערות כלפידי אש, והביט על המורה שעות ואכל עד ט' דקות והקפיד שלא יתארך יותר.

אח"כ הגיד רביה"ק מרור ולקח מהקערה סאלאט ועמו מעט תמכא וטבלו בחרוסת וניער את החרוסת ושלח גם להרבנית, ואמר הנני מוכן ומזומן והברכה על אכילת מרור ואכל בלי הסיבה, ואף באחרית הימים התאמץ בכל כוחו לאכול כזית מרור.

אח"כ אמר רביה"ק כורך ולקח המצה השלישית ולקח רוב חריין וקצת סאלאט וטבלו בחרוסת ונער החרוסת, ואמר זכר למקדש כהלל וכו' היה כורך מצה ומרור וכו' ואכל בהסיבה ולא בשכיבה.

אח"כ אמר רביה"ק שלחן עורך והגישו לפניו הביצה שעל הקערה וחתכו מעט ושפך עליו מי מלח אבל לא טבל, אח"כ הביאו לפניו דגים ובאמריקא הביאו לפניו פאלשע פיש, וגם קצת בשר בהמה, ובדרך כלל היה הזמן דחוק מאוד והיה רביה"ק מזרז להביא את כל מאכלי הסעודה בחפזון ולא שרו זמירות כלל בעת הסעודה ולא דיבר מברכת המוציא עד אחר אכילת אפיקומן כי ברכת מצה קאי אף על אפיקומן, ופעם קרה שלא הספיקו כמעט לאכול את האפיקומן אכל רביה"ק את האפיקומן מיד מבלי לאכול סעודת יו"ט, אבל לכל המסובין לא הרשה לבטל את סעודת יו"ט וכן לא לאכול בחפזון אלא במתינות וכרגיל רק איהו לעצמו היה מחמיר.

רביה"ק קרא צפון והוציא את האפיקומן שהטמין תחת הכר, ובליל א' הקפיד לאכול האפיקומן קודם חצות, את האפיקומן אכל רביה"ק בהסיבה ובשכיבה על צד שמאל וחלץ מנעלו ורגליו היו על המטה כמו באכילת הכזיתים של מצה ואמר הננו מוכן וכו' בהתלהבות נוראה והשתנה פניו למראה אש ואכל את האפיקומן בעינים סגורות ובדיקות נוראה ושלח גם להרבנית קודם שאכל האפיקומן.

רביה"ק הדיח בעצמו הכוס של ברכת המזון במים, ואח"כ קרא ברך ואמר שיר המעלות ונטל ידיו למים אחרונים הגביהו לו הכוס ובירך בעצמו ברכהמ"ז על הכוס בשתי הלילות.

אחר ברכה"ז מזגו הכוס הגדול של אליהו, ולפני התחלת אמירת שפוך חמתך היה רגיל תמיד לומר פותחין הדלת ופתחו הדלת הפנימית והגביה עצמו קצת מכסאו ואמר שפך חמתך וגו' בקול רם וברגש נפלא.

רביה"ק הכריז הלל ומזגו כוס הרביעי מכוס של אחיהו ואמר הלל בנוסח שהיה רגיל לומר בתפילה ולא זמרו פסוקו הודו וגו' ופתחו ליוגו רק כל פסוק אמר מקודם בעצמו והקהל אחריו וסיים הלל כי מעולם ועד עולם שאת אל ולא חתם בברכה רק התחיל הלל הגדול פסוק בפסוק ואח"כ אמר נשמת וגו' וחתם אצל ישתבח וגו' כל נוסח הברכה של ישתבח.

אז רוב ניסים הפלאת וגו' אומץ גבורותיך וכו' (בניגון אחד) כי לו נאה וכו' (בניגון אחר) אמר בנגינה ובהתעוררות מיוחדת ואח"כ שתי כוס הרביעי ובירך ברכה אחרונה.

לא שמעו שאמר הסימן נרצה, אחר שתיית כוס רביעי אמר (ולא שר) חסל סידור פסח (פעם אחת) וסיים לשנה הבאה בירושלים ג"פ ואח"כ זמרו אדיר הוא, הוא יבנה ביתו וכו' בניגון ששרו כי לו נאה, אחד מי יודע וכו' חד גדיא וכו' זימור בניגון המיוחס להרה"ק מראפשיץ זי"ע.

אחר גמר הסדר שלחו את האורחים חוצה ורביה"ק נשאר לשבת על מקומו ואמר שיר השירים בניעמות ובהתעוררות וזלגו דמעות עיניו בגעגועי קודש ולא על אל ביתו עד אור הבוקר.

בשבת חול המועד פסח נתעורר טל של תחיית המתים

אמרו חז"ל (מגילה לא). שבת שחל להיות בחולו של מועד וכו' אפסורי בפסח העצמות היבשות (יחזקאל לז) ובסוכות ביום בוא גוג (שם לח), ובטור או"ח (סי' תצ) בשם רב האי ז"ל שמעתי מפי חכמים כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונצחת גוג ומגוג בתשרי ומשום הכי בניסן מפטירין העצמות היבשות עיי"ש. ויש לדקדק לפי זה למה לא מפטירין ביום טוב עצמו הפטרה הזאת, למה דוקא בשבת חול המועד פסח:

והענין הוא על פי מה דאיתא שעיקר מצות אכילת מצה פסח הוא לתקן חטא אדם הראשון, אכילת עץ הדעת, שגרם מיתה לעולם כמו שנאמר (בראשית ב, יח) כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ועל ידי אכילת מצה זוכים להעביר זוהמת הנחש הקדמוני ובלע המות לנצח, כי מצה היא מיכלא דאסוותא (זוה"ק ח"ב פקע ע"ב) ומפא לכל תחלוואי הנפש: וגם על ידי אכילת מצה מיכלא דאסוותא ומיכלא דמהימנותא (זוה"ק שם), זוכים לתקן את האכילת של כל השנה. ויש לומר שזהו ענין הכתוב (שמות יב, טו) שבעת ימים מצות תאכלו ובמקום אחר הוא אומר (דברים טז, ח) ששת ימים תאכל מצות ודרשו חז"ל (פסחים קכ). מה שביעי רשות אף כולם רשות, חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה, שנאמר (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות, והיינו כי יש מי שעל ידי אכילת מצה בלילה הראשון כבר זוכה לאור הדעת והארה דקדושה, ועל ידי זה לא זיקק לו עוד האכילה של כל השנה, וממילא אצלו אחר לילה הראשון אכילת מצה היא רשות, כי כבר האיר לו אור הדעת מהלילה הראשון, אך יש מי שאינו מרגיש ההארה דקדושה על ידי אכילת מצה בלילה הראשון, שלא נתעורר בנפשו שום התעוררות דקדושה, אזי לכל הפחות יתעורר בנפשו על ידי אכילת מצה של כל שבעת הימים, כי אכילת המצה בקדושה בימי הפסח תועיל לו ג"כ שיתנהג באכילה בקדושה בכל השנה. ואפילו מי שאינו מרגיש בנפשו העלובה בכל ימי הפסח שום חיות דקדושה על ידי אכילת מצה, לכל הפחות יאמין כי אכילה זאת, מיכלא דאסוותא ומיכלא דמהימנותא, תועיל לו לכל השנה לאכול בקדושה ובהטרה, כי כך גזרה חכמתו ית"ש שעל ידי מצות אכילת מצה יתוקן החטא ויזכה לשלימות נפשו. וזהו הענין דמצוה לספר ביציאת מצרים בפסח, ובאמת הרי הכתוב אומר (דברים טז, ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, א"כ למה ציוותה התורה לספר ביציאת מצרים דוקא בלילה פסח, ויש לומר שעל ידי אכילת מצה בפסח מאיר אצלו אור הדעת לכל השנה וזוכה לקדושה וטהרה לכל ימי חייו, וזהו ענין הכתוב (שם) שבעת ימים תאכל עליו מצות וגו', ועל ידי זה תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, והבן: וזהו שאמרו המתים שהחיה יחזקאל (יחזקאל לו, יא) יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו, כי הם חשבו שאין ח"ו שום תיקון להחטא של אדם הראשון שגרם מיתה לעולם שלא יזכו עוד לתחיה, ואמר להם הקב"ה (שם, יב) הנה אני פותח את קברותיכם, כי על ידי אכילת מצה בפסח תזכו לתיקון הגמור לפגם אדם הראשון, ותזכו לתקן את זוהמת הנחש הקדמוני, ועל ידי זה תזכו לתחיית המתים, וכיון שעיקר החיות על ידי הטל של תחיית המתים היא בשבת קודש, כמו שכתב הזוהר הקדוש (ח"ב פח ע"ב) והאי יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימא דכולא, לכן מפטירין הפטרה זו דוקא בשבת של חול המועד פסח, כי אז מתעורר הטל של תחיית המתים במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון: (עקידת יצחק - צו)

שביעי של פסח

בכל שנה ושנה בעת חג יו"ט מקראי קודש, נתעורר האור והתעוררת הראשונה, ובעת בליל ז' של פסח ג"כ מתעורר האור והארה נקודה ראשונה, ומחויב בכל איש לעורר את"ע בבחי' מדי יסוד מדת אמונה, להאמין בה' ובמשה עבדו, ולהאמין בכל התורה בתורה שבכתב ושבעל פה, ועי"ז יזכה לגמור הבנין, ויקיים מ"ש נחית בסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך, שנזכה למנוחת עולמים בנין עולמים, וכל הרודפים והשונאים יפלו בתהומות, שמעו עמים ירגזון, ונזכה למנוחות ובנין עולמי עד. (מגן דוד)

אשרי אדם מפחד תמיד (משלל כדו, יד). לא יאמין בעצמו, אף אם הוא במדריגה הגדולה והגבוה, יפחוד אל ה' ואל טובו שלא יגיעו ימי הרעה, אשר מסיבות מתהפך מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. והראיה ישראל שהיה פה בעת צאתם ממצרים במדריגה שאין למעלה הימנה, ואף על פי כן נסוגו אחור.

וכמו כן אמר דוד ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם, והשיר הזה אמר בילדותו, שמיום היותו לאיש עד זקנתו לא ישב בשלוח והשקט, ונתירא תמיד שלא יסוג אחור. אשר לזאת בעל נפש יחוש לעצמו, להתאמץ בכל כחו טרם נפלו, אפילו במשיחה קטנה להתלות באיך גדול בהר' והנה המשיחה קטנה היא האמונה השלימה.

שמעתי מגדול אחד מתלמידי מורי זצ"ל שאמר בשם רבו, שהעת המסוגלת לזה היא בליל ז' של פסח, ויתחזק עצמו לקשר דעתו ומחשבתו בצדיקים הקדושים, לזה הוא תועלת גדול וסגולה אמיתית, שביום זה נאמר ויאמינו בה' ובמשה, שאמונתם בה' נשלמה על ידי התקשרותם במשה. (מנחם ציון)

ויבאו בני ישראל בתוך הים (שמות יד, בב). ביום השביעי לצאת בני ישראל ממצרים נבקע להם הים, ונחשו בן עמינדב קפץ במסירות נפש לתוך הים כדי לקיים מצות בוראו, כוחה של מסירות נפש זה נרשם לדורות ליום זה, ובכל שביעי של פסח מתעורר אצל בני ישראל כח של מסירות נפש על קיום רצון הבורא. (צמח צדק)

גם מתעורר ביום הקדוש הזה, הענין שצעקו בני ישראל אל ה', והושיעם, וקרע להם את הים, משום כן הזמן מסוגל מאד, שכל אחד יתפלל לה' בעיניו שנאמר עליהם קשין כקריעת ים סוף, קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף. (בית אברהם)

ביום השביעי מקרא קודש (ויקרא כג, ח). שתוכלו לקרות כל מה שאתם צריכים, הכל ניתן לכם, שהרי מנהג העולם הוא כך, שאחרי הכנסת החתן וכלה לזיווג, שואלין הקוראין כל משאלותם ומחוייבין ליתן להם, כמו כן עתה יהיה לכם כל משאלותיכם שאתם צריכין, בריאת הגוף וחיים טובים וארוכים ופרנסה בהרחבה, הכל כאשר לכל כל שבצרכיכם לא יבצר דבר. (מנחם ציון)

ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו (שמות יד, טז). איתא בספרי קבלה שלקרוע את הים צריכים לכיון שם צ"א (שהוא השם של ר"ת פ'ותח א'ת י'דך). ואפ"ל דמרוזו ג"כ כאן בפסוק, דהנה ה' אמר למשה הרם את מטך, דהיינו קח האותיות מעל מ'ט'ך, דהיינו נ"י ל' (90), ונטה את ירך, פ'י, קח אותיות מתחת האותיות של י'ד'ך, דהיינו ט, ג' י' (22), על הים, פ'י קח האותיות מעל י'ם' (כי האות ה' בים הוא רק הוספה), דהיינו כ' נ' (70), וביחד תמצא קפ"ב, ובקעהו, פ'י תחלקנו לשנים, נמצא במדויק צ"א (91), והוא השם צ"א המרומז כאן, ונפלא הוא. (הרה"ק ר"ש אוסטרפאלע)

ויבקעו המים (שמות יד, כא). אף על פי שמימות שבעולם נבקעו. לאיזה צורך נבקעו כל מימות שבעולם, והרי לא עיבד קודשא בריך הוא ניסא בכדי. אלא ש"ל דאין מים אלא צרות, וכן דוד אומר בתהלים באו מים עד נפש. בקיעת המים היתה התשועה, ונבקעו בקריעת ים סוף כל מימות שבעולם, להורות שכל אימת שתרגש צרה על ישראל, כבר הונכה לה התרופה, הישועה כהרף עין מקדמת דנא, כבר הובקעו מאז כל המים הזידונים... (מהר"ש מבעלזא)

מקבלין טהרה כמו טבילה במקוה ידוע שכשיצאו ישראל ממצרים, יצאו מ"ט שריי טומאה להקדושה, ועכ"ז לא הי' יכולין לקבל התורה עדיין, עד שהוצרכו לספור שבע שבתות לשבעה נקיים. ונראה שהוצרכו לבוא בים ג"כ מקודם ביום השביעי לצאתם ממצרים, שהי' כעין טבילה בים, ע"ז שכ' התוס' במס' שבת שקודם השלמת ז' נקיים, היו רגילים לטבול ג"כ, והענין הטבילה והטהרה שקיבלו בהליכתן בים, הי' ע"י אמירת השירה, שבה הכריחו והכניעו כל כוחות הס"א והקליפות והטומאה, עד שהיו יכולין לקבל הקדושה, כמו שמקבלין טהרה ע"י טבילה, כי קודם ששברו המסך המבדיל בין הקדושה שהם כחות הס"א המבדילים, לא הי' אפשר להם לקבל הטהרה. משל לא' שבא לטבול בנהר בימות החורף והנהר נקרש בקרח, אם בא לטבול ולטהר עצמו, א"א לו לטבול ולקבל טהרה, עד שישבור מקודם את הקרח הקרש מלמעלה, ואח"כ מקבל ע"י הטבילה במים הטהרה. ולכן אומרים בכל יום פסוקי דזמרה קודם ק"ש ותפלה, שהם דברים העומדים ברומו של עולם, וצריך לאומרם בקדושה וטהרה לנר"י במחשבה זכה, ולכן מכרייתין תחלה הקליפות ע"י פסוקי דזמרה ואמירת השירה, לזמר כל עריצים ולהכרית החוחים והקוצים הסובבים ומעכבים השפעת הקדושה והטהרה ממקור עליון. (זרע קודש - ראפשיץ)

סיפר הרה"ק מצעשינוב זצ"ל, שפעם אחד בהיות החבריא קדישא אצל רבם הרבי ר' אלימלך בשביעי של פסח, באמצע הלילה נחלש לבו של אחד התלמידים, ולא היה לו במה להשיב נפשו. וחיפש עד שמצא תרנגולת צלויה, ואבלו כזי להשיב נפשו. ובבקר בזמן התפלה, התחבא על יד התנור, שידע שרבו הקדוש הרבי ר' אלימלך בודאי ירגיש שהוא אכל את התרנגולת בלילה, ומרוב בושה ישב לו על יד התנור באחד הקרנות. והרבי ר' אלימלך הלך ממקומו לכאן ולכאן, עד שבא למקום של תלמיד זה, ואמר לו שילך להעמוד התפלל, ואין מסרבין לגדול. והלך והתפלל בלב נשבר מאוד, וכן אמר השירה בהשתפכות הנפש. ואחור התפלה אמר לו הרבי ר' אלימלך, אוי התפלל התרנגול ויושע ה'. ופירושו שעל ידי אכילת התרנגולת, היה לו לב נשבר מאוד, ממילא התפלל השירה כדבעי. (בית

פאר פאטאצק: „איך ציטער פון די אינקוויזיציע!“ (יא, דער זעלבער בלוט-דארשטיגער אינקוויזיציע וועלכע האט אין יארער רנ"ו דאס בליענדער אינדוטום פון פארטריבן די אידן פון שפאניע, און אום רנ"ו דאס בליענדער אינדוטום פון פארטיגאל, טאקע די זעלבער אינקוויזיציע וואס איז פאראנטווארטליך אויפן טראגישן און העלדישן אומקום פון הונדערטער טויזנטער באהאלטענע אדער אפענע אידן אויפן שייטער-הויפן, דורך זייערע בלוט-פארשמירטע פויסטן, האט נאך עקזיסטירט. עס איז טאקע שוין נישט געווען אזוי מאכטפול און סיסטעמאטיש ווי אין יענע שוידערליכע יארן, קיין אידן האבן זיי שוין נישט געהאט די קראפט און כח צו אומברענגען, פארט איז נאך יא געווען אין זייערע הענט צו פארברענען א קריסט וועלכער איז אריבער צו א אנדערער גלויבן, און אויך דעם מאן וואס האט אויף אים משיפע געווען צו בייטן רעליגיע. אך און ווי איז געווען פאר דעם וואס האט זיך געטראפן פאראכאפט אין די מערדערליכער אינקוויזיציע מארד מאשין?)

פאטאצקי האט נישט געהאלטן ביים אויפגעבן. ער האט זיך ווייטער געבעטן ביים קרעטשמער, און זיך פאר עקשנט. דא האט אויפגעבליצט א געניאלן בייפאל פארן אלטן, ער האט געזאגט: „הער מיר אויס, דא אין פאריז, אדער אין פולין, איז א גיור פראצעדור נישט מער ווי א גלאטער זעלבסטמארד! גיי קיין אמסטערדאם, דארט וואו אים דא פרייהייט פאר יעדן מענטש צו דינען דעם וועמען זיין הארץ גלוסט נאר. און דארט קענסטו אויספירן דיין גוטן שטרעבן. ביז אהין וועט שוין די אינקוויזיציע נישט אריינשטעכן אירע שארפע נעגל! גראדע איז דער רב פון אמסטערדאם, האלאנד, מיינס א יוגנט פריינט, כוועל אים שיקן דורך דיר א רעקאמענדאציע ברויך!“ דער פלאן איז געפעלן געווארן פאר פאטאצקינען, און ס'האט נישט געדויערט צו א לאנגער וויילע ביז ער איז געשטאנען פארנט פונעם אמסטערדאמען רב. נאכן אים ערנסט אויסהערן, און דן זיין בכבוד ראש זיין פאל, האט אים דער רב מגייר געווען נישט בעפארן לערנען מיט אים עטליכע וואכן די מצוות פונעם תורה. אברהם בן אברהם איז געווארן א פולקאמער איד, ער האט זיך געמלעט און אויסגענוצט גאנצע זעכציג מינוט א שעה צו דינען דעם באשעפער.

ווען אברהם בן אברהם איז אריבער פונעם נארישן קריסטנטום צום ווילגן אינדוטום, האט ער דערמיט אויך אפגעטאשט אלע זיינע פארבינדונגען מיטן פארטאצקיפאמיליע. ס'הייסט אז ביז דאן, פלעגט ער שיקן בריוון פון פאריז - און זאגאר פון רוים - איבער זיין גלחישן אקאדעמיע פארשריט, אבער איינמאל ער איז אריינגעטרעטן אין אידישע שייך, פלעגט פאטאצקי צו זאגן „גר שנתגייך כקטן שונא, דמי“ און ער איז אריינגעשווימען אין א נייער באגריף, דער געוועזענער פאטאצקי שטייט אצינד א פאמיליע-לאזער מאן. אדרבא, אלס ערואץ האט ער געקויפן א גרעסערן משפחה, דאס אידישן פאלק, אבער אינעם פראכטפולן שלאס, דער גראף פאלאץ אין ווילנא, האט זיין מיסטריעזע פארשוואנדן ווערן אויסגעקלאפט אינגאנצן אנדערש. כמיין, נישט יעדן טאג ווערט נעלם זייער געליבטן בן יקר פונעם אויבערפאלך! מ'האט אנגעוואנדן אלע מיטלען, איינגעשפאנט אלע אגענטורן, אויסגעפארשט אלע סטודענטן פונעם גלחישן סעמינאר - וועלכע האבן גראדע געוואוסט צו פאראיילן איבער א לעצטיגן מרה-שחורה אטאקע - אבער הילד איננו! נישט פאטאצקי, און נישט זארעמבא! פארלירן ווי א שטיין אין וואסער! אלעס האט אפגעלאזט די באשעפטיגונגען, פון די פאליציי, אלע פריצים און גראפן - וועלכע האבן געטראפן א געלעגנהייט צו חנפונען דעם מעכטיגן פאטאצקי - ביז די קירכע, ענדליך האבן זיי געפינען א שפיץ צום פאדעם אינעם וואסיקאן. די גייסטליכע פירערס האבן דערציילט אז פאטאצקי פלעגט אריבערן און פראגע טיפע קשיות אויפן קריסטליכן הלוך-ילך, און אפט מאל אויסדרוקן טיפע אנטוישונג אויף זיין אייגן רעליגיע. לויט ווי אלע באווייזן טאדלען, איז ער ווארשיינליך ערגעצוואו אריבער צום אידישן גלויבן. אט די מסקנא האט ארויסגענומען דעם גאנצן זוכערס-קייט פון די גלייזן. מ'האט זיך אריינגעווארפן מיט לייב און לעבן אויפן לענג און ברייט, צו ראטעווען די „פארבלאנדזשעטע נשמה“ פון אידישע אינטערעסן.

לאמיר איבערלאזן די גרופע זוכערס, וועלכע קערן איבער יעדן שטיינדל אפיצורבענגען פאטאצקי, און מאכן נישט קיין שום ערנסטן פארשריט, און צוריקגיין זען וואס ס'טוט זיך מיט פאטאצקי, זעלבסט פאטאצקי האט זיך שוין היבש משנה צורה געווען, זיין איידעלער געשטאלט איז באצירט געווארן מיט א שיינעם בארד, ווי ס'פאסט זיך פאר א ערליך איד, און דאן האט ער אויסגעדרוקט זיין שטארקן גלוסטעניש, צוריקצוגיין קיין ווילנא, און דארט פארזעצן צו לערנען און דאווענען. „כשפיר אז טאקע דארט וואו כהאב זיך אויפגעפירט ווי א מיאוס. ער גוי, טאקע באוונען מקום ברויך אין אלס תשובה המשקל, זיצן על התורה ועל העבודה.“ וויפיל מ'האט אים ערקלערט אז ער איז ווי א געזונטער וואס טוט זיך מיטן אייגענעם ווילן אריינלייגן אינעם פארניגן-בעטל, ווארום א גר אין ווילנא, איז א גארנטיע צו פארשיידן ס'לעבן יונגערקייט, איז עס געווען ווי גערעדט צום וואנט. ממחשבה למעשה. ער געזעגט זיך מיט אלע פריינט, און וואנדערט צוריק צו זיין היימלאנד, ווילנא. אזוי איז אברהם בן אברהם פאטאצקי געזיצן אינעם ווילנער קלויז, און געלערנט מיטן גאנצן קנאק און ברען, ווען צענדליגער מענטשן דרייען זיך ארום און זוכן דעם גראףס פארלירענעם זון, ממש אונטער זיינע אייגענע פיס, דער פרעמדער מאן וואס איז ארויסגעוואקסן לעצטנס, האט געצויגן זייער אויפגעקראקמיקטן דאן

קלאפענדיגע הארץ גיב מיר צו חן און צו חסד אין די אויגן פון די דאזיגע צארינדיגע לייט. מיין האר – האט ער אנגעפאנגען מיט א הויכע שטים – אין בין נישט קיין פאררעטער און אויך איז דאס נישט דער מאן וועלכער האט מיר דא אהער געבראכט. זאג דעם נאמען פון דעם דאזיגן מאן האט דער ריז געזאגט – ער האט זיך דעם טויט פארשוילדיגט און ער וועט זאפארט געטויט ווערן! "איך וועל נישט זאגן זיין נאמען" – האט ר' יוסלמאן געזאגט. "מיר האבן מיטלען דיר צו צווינגען דער צו" האט דער ריז געזאגט. צו מעהרסטנס וועט אייך געלינגען אוועקצונעמען מיין לעבן – האט ר' יוסלמאן געזאגט – אבער קיינמאל וועט אייך נישט געלינגען מיר צו מאכן פאר א פאררעטער אין מיין צוטוי. דער ריז האט געגעבן א צייכן מיטן האנט און איינער א פויער האט אויפגעהויבן זיין בלאנקענדין האק איבער ר' יוסלמאן'ס נאקן, ווי גרייט אפצוהאקן זיין קאפ. אבער ר' יוסלמאן איז געבליבן שטיין אויף זיין ארט נישט רירנדיג א גליד אדער א ברעם פון אויג און ער האט מיט א רוהיגן געמיט געווארט אויפן טויט. ווידער אמאל האט דער ריז א וואונק געטהון מיטן האנט און דער פויער האט לאנגזאם ארונטערגעלאן זיין האנט מיטן האק. איד האט דער ריז זיך געווענדעט צו ר' יוסלמאן דו ביסט א העלדמוטיגער מאן. יעצט זאג מיר נאר, וואס האט דיר געבריינגט צו אונזער געהיים פארזאמלונג? איך גלויב נישט אז דו האסט עס געטוהן כדי אונז איבערצוגעבן אין די הענד פון די פריצים און די גלחים. געוויס נישט, מיין האר האט ר' יוסלמאן געענטפערט אין בין נישט געקומען אהער נאר כדי צו ראטעווען דעם לעבן פון מייע אידישע ברידער, וואס א שוידענדיכער געפאר שטייט זיי פאר פון אייערע פארבינדעטע. זאגט מיר נאר איהר, מייע הערן, וואס פאר א שלעכטס האבן אייך די אידן געטהון וואס איהר ווילט זיי איינשלינגען לעבעדיגער הייט? איהר שטייט אויף קעגן אייערע דערדריקער די אדעל-לייט און די גלחים, וועלכע אונטעריאכן אייך מיט גרויזאמקייט און הארץ הארטקייט, וואס האט דאס אבער א פארקער מיט אידן? זיינען זיי דען אויך צווישן אייערע דערדריקער? זיינען דען נישט מיר אידן דערדריקט און פארפאלגט אזוי ווי איהר? צו דען באזיצן אידן גיטער און ערד באדנס וועלדער און טייכן? צו דען זיינען עס די אידן די וועלכע בארויבן אייך די גערעטעניש פון אייערע פעלדער און שינדן אפ אייער הויט מיט אלע ערליי צינזן און שטייערן? איהר באקלאגט זיך אויף דעם אונטערטרעגליכן דרוק – צו דען איז נאך דא אויף דער וועלט ווער עס איז מעהר געדריקט ווי א איד? מיר טארן נישט קויפן קיין באדן און עס איז אונז נישט ערלויבט צו באשעפטיגן זיך מיט קיין האנט ווערק, דאגעגן לייגט מען אויף אונז ארויף אונגערהויערע צינזן און שטייערן, און מען האט אונז פיינט און מען באשפייט אונז. יעצט ווען איהר קומט בעטן פרייהייט פאר אייך, פארוואס ווילט איהר אונז פארניכטן? וואס פאר א שלעכטס האבן מיר דען אייך געטהון? פארוואס זאלט איהר אויסגיטן אייער צארן אויף אונז אונשוילדיגע?

ווילדער געלארעם, וועלכער איז גאר נישט געווען צוגעפאסט צו דער פייערליכער שטימונג וואס האט נאר וואס געהערשט. דער ריז אויף דער בימה האט געלאזט דעם עולם בושעווען אייניגע מינוטן, און דאן האט ער א דונער געטהון און איינגעשטילט דעם געלארעם. ווידער האט געהערשט א טיפע שטילקייט. מייע ברידער און פריינט! – האט ער אנגעבויען – איך האב אייך גערופן פון אלע דערפער אהער, אויפן באפעל פון דעם פון ג-ט-געבענטשטן "נביא" טומאס מינצער, כדי אייך צו בעטן און אייך באשווערן, אז איהר זאלט איינצומען אביסל אייער צושטורעמטן געמיט און איהר זאלט זיך היטן פון אייליגע שריט. אויב מיר ווילן דערגרייכן דעם ציל, דארפן מיר זעהן אז דער אויפשטאנד זאל נישט אויסברעכן טיילווייז, אביסל דא און אביסל דארט. איינצעלנע פלאמען איז לייכט צו פארלעשן מיט א מאן מיטן האנט. דער אויפשטאנד מוז אויסברעכן און ארומנעמען די האנצע לאנד מיט אמאל, ווי א פייער וואס נעמט אן א שטוריענעם דאך, וואס איידער מען באווייזט נאך צו טראכטן וועגן פארלעשן איז שוין דער גאנצער דאך פארוואנדלט געווארן אין א הויפן אש. דאן, ברידער וועט צובראכן ווערן דער שטעקן פון אונזערע דערדריקער און זייערע מויערן וועלן איינפאלן ווי די מויערן פון יריחו. אייערע פיינט וועלן צושפרייט ווערן און אייערע דערדריקער וועלן אנטלויפן. אלע אוצרות און פארמעגנס פון דער וועלט וועלן צוטיילט ווערן גלייך אויף גלייך צווישן אלע בירגער פון דער קעניגרייך. גלייך אויף גלייך וועט פארטיילט ווערן פאר אייך דאס לאנד, אזוי ווי די אידן האבן צוטיילט צווישן זיך אמאל דאס לאנד כנען. און קנעכט וועלן זיין צו אייך די אלע וואס האבן אייך אונטעריכט און דערדריקט ביז יעצט. זיי זיינען דאס די גרויזאמע טיראנען, די פריצים, די גלחים און די אידן. "ביטע זאגט נישט: די אידן!" – האט ר' יוסלמאן אויסגערופן אין א הויכע שטים. אלעמענס אויגן האבן זיך געווענדעט צו דעם דריסטן מאן וואס האט געוואגט איבערצורייסן די רייד פון דעם "נביא", טומאס מינצער'ס שליח. גאר שרעקליך איז געווען די דערשיטערונג פון די פארזאמלטע, ווען זיי האבן דערקענט אין דעם יעניגן אז ער איז א איד. א שוידענדיכער שטורעם איז אנטשטאנען אין דער קירכע. "ווי אזוי איז דער איד דערגאנגען צו אט דער הייליגע פארזאמלונג" האבן זיך געהערט צארן אויסרופן פון אלע זייטן "טויטעט איהם! צושמעטערט איהם זיין קאפ!" שטיל-שווייגן! שטיל-שווייגן! האט דער ריז אויף דער בימה באפוילן בארוהיגט אייך, ברידער! באגייט נישט קיין אייליגן שריט. מיר דארפן פרייער דערגיין, ווערן איז עס פון אונז דער פאררעטער וואס האט דעם אידן געבריינגט אהער. דער דונער-שטים פון דעם "שליח" האט באלד געלאזט פאלן א שפאנענדע שטילקייט אין קויערעם טעמפל. קום אהער, איד! – האט דער ריז אויסגערופן – און זאג אונז ווער עס האט דיר אהער געבריינגט?

דער צוזאג פון די אויפשטענדלעך

ר' יוסלמאן האט שטארק געקלאפט ווען ער איז צוגעטראטן צו דער בימה. אה, ג-ט מיינער אין הימל האט ער שטיל, מתפלל געווען אין זיין

שיעור חריין למרוו ולכור
 לכתחילה = כגודל 25 מיליליטער.
 לעיכובא = כגודל 17 מיליליטער.
 וחריין מפורר צריך למעכו כשמשער השיעור, כי האויר שביניהם אינו מצטרף (רמ"א סי' תפ"ו ס"א).

שיעור מצה לכור
 לכתחילה = משקל 14 גראם - 3/1 מצה רגילה סגי בריוח.
 לעיכובא = משקל 10 גראם - 5/1 מצה רגילה סגי.
שיעור מצה לאפיקומן
 לחומרא = משקל 28 גראם - 3/2 מצה רגילה סגי בריוח.
 לכתחילה = משקל 19 גראם - 5/2 מצה רגילה סגי.
 לעיכובא = משקל 10 גראם - 5/1 מצה רגילה סגי.

לוח שיעור כדי אכילת פרס בקיצור לדינא
באכילות של מצוה = 6 מינוט.
 ובדברים שהם מדרבנן, וכן כשמחמירים ליקח שיעור כפול כדעת הצ"ח. אפשר להקל בעת הצורך כשיעור 8 מינוט, חוץ מכסוסומכים על שיעור כזית של כשליש ביצה.

לברך ברכה אחרונה = 6 מינוט.
 ובשתיית חמין י"א לברך כל ששתה רביעיית תוך 8 מינוט,
לפחות פחות משיעור ביום הכיפורים = 9 מינוט.
 והיינו באופן שאין שום חשש ספק סכנה לשהות כ"כ, ובתשעה באב דרבנן אפשר להקל בשיעור 7 מינוט.

לתועלת הציבור לאלו שמכינים את הכזיתים לפני החג או כהכנה לחג הבאנו כאן שיעורי כזית ורביעיית וכדי אכילת פרס ההלכות אלו מתוך קונטרס מדת השיעורים להרה"ג רבי אברהם אלימלך ווייס שליט"א
לוח שיעורי ליל הסדר בקיצור למעשה

שיעור כוס לקידוש וד' כוסות
 מעיקר הדין = 75 מיליליטער. לחומרא נוהגים = 150 מיליליטער.
 שותים לכתחילה כל הכוס, ולעיכובא מלוא לוגמיו דהיינו רוב רביעיית באדם בינוני והגדול לפי גדלו, ובכוס רביעיית כדי לברך ברכה אחרונה צריך לשותות רביעיית שלם (שו"ע הגר"ז סי' תע"ב ס"ט וסי' רע"א סכ"ד).

שיעור פחות מכזית לכרפס
 כגודל 15 מיליליטער. ובדיעבד אף אם אכל הרבה אין מברכים ברכה אחרונה (מג"א סי' תע"ג סקי"ח).
שיעור מצה לעל אכילת מצה
 לכתחילה = משקל 28 גראם - 3/2 מצה רגילה סגי בריוח מב' המצות ביחד. בשעת הדחק = משקל 14 גראם - 3/1 מצה רגילה סגי בריוח.

שיעור סאלאט למרוו ולכור
 לכתחילה = משקל 25 גראם - 3 עלים בינונים סגי בריוח.
 לעיכובא = משקל 17 גראם - 2 עלים בינונים סגי בריוח.
 והיינו אף כשלוקחים רק חלק האמצעי הלבן, אבל בסאלאט הגדל בגרין הויז הקטנים צריך ליקח יותר.

לעי"נ האה"ח מרת יוכבד יטלע' בהרה"ח ר' יוסף יהודה הלוי ז"ל הרה"צ ר' יעקב דוד הלוי ז"ל בהרה"צ ר' מנחם מנדל דוב הלוי ז"ל האה"ח מרת לאה אסתר ע"ה בהרה"ח ר' יצחק זצ"ל הרה"ח ר' חיים זצ"ל בהרה"צ רבי אשר ישעי' זצ"ל הרה"ח ר' יהודה אריה זצ"ל בהרה"ח ר' חיים יוסף הלוי ז"ל לעי"נ האה"ח מרת רייזל אסתר ע"ה בהרה"ח ר' יודא זצ"ל